

Göran Rosenberg

70-talet och framtiden

- en genomgång av studier om världens framtid

En delrapport från projektet "Sverige i en ny ekonomisk världsordning" SEKRETARIATET FÖR FRAMTIDSSTUDIER

1979-10-17

Förord till den elektroniska utgåvan

Boken digitaliserades och offentliggjordes med författarens tillstånd i oktober 2014, 35 år efter att den skrevs. Tyvärr är fotografierna av boksidorna inte av bästa kvalitet. OCR-texten har blivit lidande av detta, vilket medför ett merarbete vid korrekturläsningen.

FÖRORD

En viktig uppgift för sekretariatet för framtidsstudier är att föra in väsentligt internationellt material i svensk framtidsdebatt.

Så har skett i betydande utsträckning. Redan 1974 publicerades en sammanställning av det internationella meningsutbytet kring den då mest aktuella framtidsstudien. Rom-klubbens studie om "Tillväxtens gränser".Bäckstrand, Göran: Debatten kring tillväxtens gränser I slutrapporter och delrapporter från sekretariatets studie "Resurser och råvaror" spelar den internationella resursdebatten en avgörande roll.Resurserna, samhället och framtiden (1977) Den studie som direkt hade till syfte att analysera Sveriges internationella villkor sammanfattade väsentliga delar av den internationella ekonomiska och säkerhetspolitiska framtidsdebatten.Sverige i världen - tankar om framtiden (1978) Internationella framtidsbilder (1978)

Vi har dock funnit att det finns behov av att göra ytterligare material från internationella framtidsstudier tillgängligt för svenska läsare. Kunskapen om debatten är ännu starkt begränsad. Det har under de senaste 3-4 åren tillkommit en rad väsentliga studier kring globala framtidsproblem. Flera av dessa citeras ofta i debatten - t ex RIO-, Bariloche- och Leontiefrapporterna - men har inte översatts till svenska.

I samband med att Sekretariatets studie "Sverige i en ny ekonomisk världsordning" startade under 1978, aktualiserades ånyo behovet av en lättillgänglig sammanställning av de vikitigaste internationella studierna. Inom projektgruppen tolkade vi behovet så här:vi

"Självklart har de internationella framtidsstudier som publicerats på senare år ett betydande intresse som bakgrund för oss. Vi tänker då särskilt på sådana studier som behandlar den globala framtiden och sätter fördelningsproblemen och rättvisefrågorna i centrum.

Den fortfarande mest kända av alla internationella framtidsstudier är "Tillväxtens gränser". Den har kritiserats, enligt vår mening med rätt, för att dölja eller gå förbi klyftorna mellan i-land och u-land. Den har också kritiserats på andra grunder, men framför allt har den medverkat till att en livlig och mycket debatt kommit i gång. Den maktpolitiska dimension som saknades i "Tillväxtens gränser" har tagits upp i en rad senare studier. "RIO - Reshaping the International Order" (Att omskapa den internationella ordningen) är en studie som starkt betonar världens politiska och ekonomiska organisation. Den pläderar bl.a. för massivt bistånd under en tioårsperiod till de fattigaste u-länderna, ökad kontroll av transnationella företag och inrättande av internationella "ämbetsverk" för bl.a. energi och andra resurser.

Ett mycket konsekvent u-landsperspektiv anläggs i den s.k. Bari-loche-studien. Den tecknar en framtid där världshandeln reducerats och där varje större region inriktar sig på att fylla befolkningens basbehov av mat, kläder, utbildning och bostad. Studiens slutsats är att denna självtillitsstrategi, förutsatt att den också innefattar långtgående inkomstutjämning inom varje land, är förvånansvärt effektiv i förhållande till mera traditionella strategier.

Sådana strategier, låt vara med ganska långtgående antaganden om utvecklingsbistånd och annat ekonomiskt bistånd, illustreras bl.a. i den s.k. Leontief-studien, utarbetad på uppdrag av FN.

Den typ av framtidsstudier vi här nämnt har ännu inte fått den uppmärksamhet de förtjänar. Vi ser det som en uppgift för vår studie att på lämpligt sätt hjälpa till att föra in dem i den svenska debatten."

Sammanfattningar har förvisso gjorts. Den bästa av dessa torde vara World Futures, The Great Debate 1), som arbetats fram vid Science Policy Research Unit vid University of Sussex. På svenska finns exempelvis Lars Bondestams Globala utvecklingsstrategier, utarbetad inom SIDA:s utredningsbyrå. Ingen av dessa är emellertid lättillgängliga för en större svensk publik.

1) Freeman, Jahoda m fl: World Futures (1978)vii

Mot denna bakgrund bad vi Göran Rosenberg, journalist, arbeta fram en rapport i vilken de viktigaste internationella studierna presenteras. Uppdraget formulerades så att han med ett journalistiskt angreppssätt och gärna problemområde för problemområde skulle belysa likheter och skillnader. Vilka studier som behandlas framgår av inledningen till rapporten.

Göran Rosenberg har haft samtal med såväl medarbetarna vid sekretariatet som projektgruppen för Sverige i en ny ekonomisk världsordning. Han har dock arbetat helt självständigt och svarar själv för de bedömningar som görs i rapporten. Vi tackar Göran Rosenberg varmt för ett gott arbete och givande samarbete.

Stockholm i oktober 1979

Lars Anell Tf projektledare

1 FRAMTIDENS DEBATTÖRER

"Vi måste inse att allt vi yttrar om framtiden kommer att påverka framtiden." -- Margaret Mead

1.1 Framtiden är nära

Vi lever i en tid av oro och snabba förändringar, snabbare än någonsin tidigare i mänsklighetens historia. Det som tidigare tog århundraden och årtusenden att mogna fram avverkas nu på några årtionden. Vårt perspektiv framåt i tiden suddas ut redan efter fem eller tio år. Ekonomiska kriser, teknologiska genombrott, förödande krig

och nya politisk-ekonomiska maktgrupperingar kan på mycket kort tid ställa alla farhågor eller förväntningar på huvudet. I den bemärkelsen lever vi i dag mycket nära framtiden.

70-talet har generöst levererat en rad exempel på tvära kast och chocker. Det räcker att nämna det gamla valutasystemets sammanbrott 1971, oljekrisen 1973, strukturkriserna i västvärldens ekonomier, kraven på en ny ekonomisk världsordning, Watergate-affären, ledarskiftet i Kina och dess konsekvenser, den ekonomiska alliansen mellan Japan och Kina, den totalt förändrade maktbilden i Indokina, neutronbomben, kärnkraftens kris (Harrisburg-olyckan), de politiska omvälvningarna i Spanien, Portugal och de forna portugisiska kolonierna i Afrika, närmandet Israel-Egypten, revolutionen i Iran. Inga av de framtidsreportage och framtidsstudier som till äventyrs skrevs på 50- och 60-talen kunde ens tillnärmelsevis förutse dessa händelser. Och på samma sätt kommer de framtidsbilder som tecknasi dag att missa avgörande vändpunkter på den ekonomiska och politiska världsscenen. Icke desto mindre har 70-talet blivit framtidsstudiernas årtionde. Alltfler forskare, författare och internationella organisationer satsar tid och pengar på att försöka finna mönster för framtiden. De har alla det gemensamt att de utifrån kunskaper om nuet vill ge oss insikter om det som ännu inte har skett.

Det finns uppenbara förklaringar till fenomenet framtidsstudier i vår tid:

- De oerhört snabba förändringarna och färdriktningen skrämmer många. Enkla s k trendframskrivningar, dvs förlängningar av den nuvarande utvecklingen, pekar på kommande allvarliga kriser. Kan dessa förhindras?

- De snabbt växande klyftorna i världen har skapat oro och obalans i det ekonomiska systemet. Oljekriser, u-ländernas växande skulder, tendenser till nya blockbildningar i världsekonomin. Nya konflikter skapar nya frågor. Och kräver nya svar. Kan systemet räddas?

- De ekonomiskt utvecklade staterna har drabbats av en ekonomisk, politisk och psykologisk baksmälla. Regeringar, partier, organisationer och enskilda drabbas. Arbetslöshet, gigantiska strukturkriser och en allmän rådvillhet sprider sig. Allt fler kräver förklaringar - och utvägar.

I en av de framtidsstudier som uppmärksammas i den här rapporten, uttrycks den nya stämningen på följande sätt:

"För många blev det allt mera uppenbart att den ekonomiska kris som drabbat västerlandet var något mer än ett tillfälligt fenomen, ett intermezzo av ekonomiska störningar på vägen mot ännu större rikedomar... Välståndet har bringat oro till Västerlandet, en gnagande känsla av att de goda tiderna mycket väl kan vara slut...".RIO-rapporten, s 15.Det är en rad rapporter och studier i kölvattnet på dessa stämningar som i det följande skall skildras och diskuteras. De har samtliga karaktären av "tunga" debattinlägg i en pågående världsdiskussion om vår framtid.

De flesta av dem har tillkommit på uppdrag av internationella organisationer och stiftelser. I några fall kan finns kopplingar till direkta ekonomiska och nationella intressegrupper. De företräder samtliga skolor och strömningar som gjort sig gällande bland ekonomer och politiker i samband med 70-talets begynnande kriser. Ingen av dem är fri från politiska och moraliska värderingar. Några medger detta. Andra gör det inte.

Urvalet har dels skett med hänsyn till rapporternas faktiska inflytande på debatten, men också i syfte att få fram viktiga och intressanta meningsbrytningar. I sista hand har ett visst mått av godtycke fått avgöra.

Med i denna sammanställning är i huvudsak följande verk:

1. Dennis L Meadows m fl: *The Limits to Growth*, New York 1972. Detta är den första av ett antal uppmärksammade rapporter till den s k Rom-klubben. För en redogörelse om Rom-klubben se sid 6. Rapporten finns översatt till svenska (*Tillväxtens gränser*, Bonniers 1972) men citat och sidhänvisningar refererar i fortsättningen till det engelska originalet.

2. Mihajlo Mesarovic och Eduard Pestel: *Mankind at the Turning Point*, *The Second Report to the Club of Rome*. Citat och sidhänvisningar bygger på den svenska översättningen: Mänskligheten vid vändpunkten - den andra Rom-rapporten om människans situation, Bonniers 1975.

3. J Tinbergen (samordnare) m fl: RIO - *Reshaping the International Order*, New York 1976. Detta är den tredje rapportentill Rom-klubben och bygger på inlägg och rapporter från 21 inbjudna experter, bland dem svenskan Inga Thorsson.

4. Amílcar Herrera m fl: *Catastrophe or New Society? A Latin American World Model*, Ottawa 1976. Denna framtidsmodell har sina rötter i den tredje världen och går i fortsättningen under benämningen Bariloche-rapporten, efter den stiftelse i Argentina där arbetet i huvudsak utfördes.

5. Wassily Leontief, m fl: *The Future of the World Economy*, New York 1977. Detta är en renodlad FN-studie som med hjälp av en matematisk modell försöker blicka fram mot år 2000. Rapporten speglar med all sannolikhet tankar och värderingar i den centrala FN-byråkratin.

6. Herman Kahn m fl: *The Next 200 Years*, New York 1976. Den amerikanske superstjärnan på framtidsfältet följer upp sin föråldrade 60-tals succé The Year 2000 (London 1967). Kahn är chef för Hudson-institutet i USA. Hans värderingar sammanfaller ofta med värderingar i USA:s ledande ekonomiska och politiska kretsar.

7. H Chenery m fl: *Redistribution with Growth*, London 1974. Denna studie är gjord på uppdrag av Världsbanken och Institute of Development Studies vid universitetet i Sussex, England. Den är ingen framtidsstudie i egentlig mening, men belyser viktiga framtidsproblem på ett delvis annorlunda sätt. (Se framförallt avsnitt 3.3.5).

I de flesta fall har det visat sig lämpligt att referera också till andra intressanta och viktiga studier eller debattinlägg. En fullständig förteckning över använda referenser återfinns i slutet av rapporten.

Två viktiga sammanställningar på området har slutligen varit av stort värde:* Lars Bondestam: *Globala utvecklingsstrategier* (Meddelande från SIDA:s utredningsbyrå 1977)

* Freeman, Jahoda m fl: *World Futures, The Great Debate* (Science Policy Research Unit, University of Sussex 1978). Denna studie utgör dels ett försök till sammanställning och systematisering av andra studier, dels också ett försök skapa en självständig framtidsbild.

1.2 Debattörerna - i vems intresse och för vems pengar?

Innan vi kastar oss in i de konkreta, brännande framtidsfrågorna återstår att syna våra debattörer närmare i sömmarna. Vad står de för? Vilka värderingar styr deras metoder och slutsatser? Vilka intressen står i bakgrunden?

Trots ädla vetenskapliga föresatser och, ibland omåttligt pretentiösa, programförklaringar är framtidsstudier till sist en fråga om urval och bearbetning av kända fakta, om olika metoder att beskriva världssammanhangen och, inte minst, om politiska värderingar.

- *Urvalet* av nutida fakta, källornas tillförlitlighet samt bearbetningen av källmaterialet avgör i hög grad resultatet av ekonomiska framtidsprojektioner.

- *Metoderna* att beskriva framtiden skiftar från användandet av komplicerade matematiska modeller med ett myller av funktioner och sifferuppgifter, till mera resonerande filosofiska arbeten.

- *Politiska värderingar* styr såväl urval som metoder. Önskningar om en viss framtid skapar sina egna argument. Precis som varje annan debatt blir framtidsdebatten meningsfull först när debattdeltagarna öppet redovisat sina grundläggande värderingar och intressen.

Låt oss mot den bakgrunden göra en genomgång av våra debattdeltagare i tur och ordning.

1.2.1 Tillväxtens gränser - Romklubbens debut

I april 1968 samlades en grupp på ett trettiotal personer, höga företagsledare, vetenskapsmän, ekonomer, tjänstemän, till ett möte på Accadenia dei Lincei i Rom. Inbjudare var Dr Aurelio Peccei, en italiensk industrikonsult knuten till de italienska storkoncernerna Fiat och Olivetti. En mycket informell internationell sammanslutning hade därmed bildats, den s k Rom-klubben. Kännetecknande för klubben var dess förankring i västvärldens kultur och värderingar. Det var den rika världens experter och företagare som här hade gått samman för att ta itu med världens ödesfrågor "the world problematique" som man uttryckte det.

Klubbens verksamhet inleddes med ett ambitiöst projekt - the Project on the Predicament of Mankind - ett projekt om människans situation. Utlösande faktor var den begynnande västerländska baksmällan; fattigdomsfickor mitt i välfärden, okontrollerad urbanisering, miljöförstöring, förnekandet av traditionella normer och värderingar, ungdomens alienering, arbetslöshet, inflation och valutaoroligheter.

Romklubben kom att utnämna sig själv till något av västvärldens dåliga samvete, en upplyst cirkel i ett mörker av likgiltighet och ignorans. Den skulle bli den alarmklocka som skulle väcka västvärlden till försvar för sig själv.

Det första resultatet av Romklubbens stora projekt "om människans situation" blev rapporten Tillväxtens gränser. Arbetet på rapporten tog sin början 1970 med hjälp av pengar från Volkswagen-stiftelsen. Tanken var att skapa en modell av världen genom vilken man skulle kunna skärskåda de kritiska sambanden mellan befolkningstillväxt, jordbruksproduktion,naturtillgångar och industriell produktionGrunden var den s k dynamiska modell av världssambanden som utarbetats av professor Jay Forrester vid MIT: Forrester World Dynamics, Cambridge, Mass. 1971. Hypotesen var att världssamhället befann sig i en kris.

1972 kunde ett internationellt expertteam under ledning av professor Dennis L. Meadows vid MIT (Massachusetts Institute of Technology) publicera resultatet av modellstudierna. *Tillväxtens gränser* hade ett entydigt, genomträngande chockbudskap till mänskligheten: den civiliserade världen var med god fart på väg mot sin undergång.

Rapportens domedagstankar fick ett enormt genomslag i hela västvärlden. Delvis som ett resultat av en aktningsvärd PR-uppbackning, men också därför att den faktiskt spelade på verklig oro och verkliga undergångsstämningar hos många grupper. Romklubben hade gjort en dundrande entré i världsdebatten - som domedagsklubben. I dag har Tillväxtens gränser närmast ett historiskt intresse. Debatten har sedan länge gått den förbi. Men fortfarande kan det vara värt att ställa en del frågor. Vad syftade rapporten till? Mer än att chocka och skrämma. Vilka intressen representerade den egentligen?

Frågan är lättare att besvara i dag än för sju år sedan. Romklubben har hunnit manifestera sig i nya rapporter, som ger perspektiv på dess verksamhet.

Tillväxtens gränser presenterade sig som opolitisk och vetenskapligt neutral. Dess slutsatser om världens förestående sammanbrott sades vara grundade på fakta - inte på värderingar.

I själva verket gjorde rapporten en rad avgörande politiska antaganden,

som visade att den hade sitt ursprung i en upplyst västerländsk elits omsorg om sin egen framtid.

Så exempelvis förutsatte rapportens författare att jordens alla stater var *1ikvärdiga* delar i ett och samma globala system. De tog inte hänsyn till politiska, ekonomiska eller sociala uppdelningar. Supermakter, småstater, rika, fattiga, indiska bönder och amerikanska livsmedelskoncerner var jämbördiga passagerare på samma farkost, Jorden.

Rapporten tog därmed aldrig ställning till bristerna i den rådande världsordningen, till klyftorna mellan nationer och människor, utan endast till den gemensamma klyftan mellan världssamhället och dess, av naturen, begränsade omgivning.

Romklubben ställde i utsikt en möjlighet att *rädda systemet*, att bevara det som hade uppnåtts, utan att därför revolutionera de rådande maktförhållandena.

Rapportens uppenbara brister som konkret handlingsprogram föranledde emellertid Romklubben att gå vidare på sin världsmissionerande väg.

1.2.2 Mänskligheten vid vändpunkten

Den andra rapporten "om människans situation" kom två år senare, 1974, och fick titeln *Mänskligheten vid vändpunkten*. Också den tillkom med generöst stöd från Vo1kswagen-stiftelsen och var ett försök från Romklubbens sida att reparera bristerna i Tillväxtens gränser. Samtidigt ville man lansera ett slags handlingsprogram för världens makteliter:9

"Vi var...på det klara med att det var mycket angeläget att följa upp (Tillväxtens gränser)...med studier som kunde leda till en djupare förståelse av det breda spektrum av globala, regionala och nationella framtidsutsikter och göra det möjligt att koppla ihop dem med den praktiska politiken."'

Vi kan grovt beskriva Mänskligheten vid vändpunkten som ett i -1andsinspirerat katastrofscenario - men med vissa politiska och ekonomiska utvägar. Ingen av dessa utvägar kräver förändringar av de rådande maktförhå1landena i världssystemet. Rapporten är i stället en maning till de existerande eliterna att se om sitt hus i tid, att förebygga revolutioner och motterror från de fattiga. Ett insiktsfullt, långtgående globalt samarbete på alla områden sägs kunna lösa problemen i harmoni till allas bästa.

Rapportens teoretiska tillskott till framtidsdebatten är en större, och mer komplicerad datormodell än den som användes i Tillväxtens gränser. Världen delas exempelvis upp i tio olika regioner i stället för att utgöra en enda sammanhållen enhet. Oetta ger sannolikt en mera realistisk bild av de ekonomiska sambanden, men knappast i någon motsvarighet till författarnas, Mesarovic och Pestel, mycket långtgående pretentioner, I Lars Bondestams översikt heter det:

"Det är ingen överdrift att påstå att detta är en av de mest pretentiösa och intetsägande världsmodeller som någonsin presenterats."2'

Ur en kommentar av Romklubbens två ledande personligheter, Aurelio Peccei och Alexander King. Mänskligheten vid vänd-punkten, s 213. För ett fortsatt resonemang om sambandet mellan de två första Rom-rapporterna, se avsnitt 3-2. sid 2)

Bondestam, Globala utvecklingsstrategier, s 1^810

1.2.3 Att omvandla den internationella ordningen - RIO-rapporten

Den tredje rapporten till Romklubben skiljer sig avsevärt från de två föregående. Den tillkom i spåren av de alltmer uttalade kraven i FN åren 1974 och 1975, på en ny ekonomisk världs ordning. Utgångspunkter var framförallt "Charter of Economic Rlghts and Duties" samt resolutionerna vid FN:s generalförsamlings sjätte extra möte i april och maj 197^ 11

En grupp internationella experter under ledning av nobelpris tagaren i ekonomi, holländaren Jan Tinbergen, fick uppdraget av Romklubben att utreda följande frågeställning:

Vad slags ny internationell ordning bör man rekommendera världens statsmän...för att, så långt det praktiskt och realistiskt är möjligt, möta de omedelbara behoven hos dagens människor och de sannolika behoven hos framtida generationer?" R10-rapporten, förordet).

RIO-rapporten, som till stor del finänsierades av den holländska regeringen (via dess biståndsminister Jan Pronk) , går betydligt längre än sina två föregångare i kritik av den nuvarande världsordningen. Den ställer de industrialiserade ländernas ledare inför kravet att medverka i skapandet av er ny och mera rättvis världsordning. Om inte annat så för sin egen överlevnads skull.

Se AnelI-Nygren, bilaga I, där resolutionerna återges.11

Med denna utgångspunkt kan RIO-rapporten ses som en ganska optimistisk vision av en stegvis reformerad värld i riktning mot global ekonomisk utjämning mellan rika och fattiga. Rapporten speglar i hög utsträckning idéer och erfarenheter från den lilla grupp västerländska industrinationer (däribland Sverige) som under några årtionden haft en demokratisk och harmonisk välfärdsutveckling. Den ger också företräde åt många av de förslag och tankar som kommit fram i kretsen av talföra u-1andsregimer i debatten om en ny ekonomisk världsordning.

1.2.4 Världsekonomins framtid - en FN-studie om tillväxt, fördelning ocn miljö

Kan FN:s utvecklingsstrategier för framtiden någonsin förverkligas? Ja, den frågan började experterna och byråkraterna inom världsorganisationen att ställa sig i början av 70-talet - FN:s andra utvecklingsårtionde. 1970 hade organisationen antagit en "internationell utvecklingsstrategi", där den mänskliga miljön gjordes till en huvudfråga. FN skulle "främja aktiviteter som syftade till att bevara den ekologiska balansen och därmed förutsättningarna för mänsklig överlevnad".'1

Många u-länder befarade dock att en nymornad miljödebatt i den industrialiserade världen skulle kunna sätta käppar i hjulet för deras ambitioner att själva snabbt öka tillväxten och in-

Ur generalförsamlingens aktionsprogram för FN:s andra utvecklingsårtionde. (United Nations publications , Sales no E-71.1I-A.2.)12

dustriali ser ingen. Oe ställde samtidigt allt större krav på organisationen att verka för minskade klyftor mellan r, ka och fattiga länder och för att främja ekonomisk och social utveckling i den tredje världen.

U-ländernas ambitioner tog sig snart uttryck i FN:s deklaration om upprättandet av en ny ekonomisk världsordning och en rad resolutioner om ökad fördelning av världens tillgångar. Den fråga som därmed uppstod var följande: Skulle en ökad ekonomisk tillväxt i de fattiga länderna och en snabb utjämning av de ekonor i ska klyftorna komma i konflikt med FN:s kamp för en bättre miljö och för hushållning med naturresurser?

1973 gavs en expertgrupp under ledning av Wassily Leontief (sedermera Nobelpristagare i ekonomisk vetenskap) i uppdrag att ge svar på frågan. Pengar ställdes än en gång till förfogande av den holländska regeringen. Men bidrag kom också frän FN: s egna fonder liksom från Ford-stiftelsen. Resultatet publicerades 1976 i rapporten Världsdsekonomins framtid - ett försök av FN att granska förutsättningarna för sina egna framtidsstrategier . Via en komplicerad matematisk modell (baserad på Leontiefs särskilda input-output-metod) ville studien illustrera vad som skulle hända med världsekonomin, med klyftan mellan i- och u-länder, med miljön - under vissa givna förutsättningar.

Om uppdragsgivaren, Förenta Nationerna, hade hoppats få en bekräftelse på genomförbarheten av de egna programmen, blev Världsekonomins framtid utan tvivel en lyckad satsning. Den ger, i några alternativa framtidsscenarier, en ganska optimistisk bild av de tekniska, ekonomiska och miljöpolitiska möjligheterna att åstadkomma någon form av rättvisare världsordning, i första13

hand en ekonomisk utjämning (mätt i BNP per capita) mellan världens länder. Den tillstyrker i stort de metoder och strategier som sedan länge förts fram i FN-sammanhang.

Men när slutsatserna tenderar att bli kontroversiella, bromsar Världsekonomins framtid upp. FN-uppdraget sätter tydligt sina ramar. Allvarliga problem nämns, men tas inte upp till konkret behandling. Exempelvis skriver rapporten:

"De huvudsakliga hindren för fortsatt ekonomisk tillväxt och en påskyndad utveckling är politiska, sociala och institutionella till sin karaktär, snarare än fys i ska...Vad som krävs är långtgående förändringar av social, politisk och institutionell karaktär i utvecklingsländerna samt förändringar i världens ekonomiska ordning", (s 10-11).

Mer konkret än så blir aldrig denna stude i den kanske avgörande strategiska framtidsfrågan. Och mer konkret bör kanske en FN-studie inte vara - av hänsyn till organisationens breda medlemsskara, där långt ifrån alla är intresserade av revolutionära handledningar till den egna oppositionen.

1.2.5 Katastrof eller nytt samhälle? Ett u-1 andsperspekti v

Det såg länge ut som om framtidsbranschen skulle förbehållas en liten forskarelit i de rika industriländerna. Romklubbens två första rapporter gav ett oerhört i-landscentrerat perspektiv på världsutvecklingen - något som djupt måste ha upprört intellektuella i den tredje världen.It

På ett tidigt stadium beslöt därför Romklubben att uppmuntra en grupp latinamerikanska forskare att bygga en alternativ modell till den som tillväxtens gränser hade presenterat.

En projektgrupp under ledning av Amilear 0. Herrera drog 1971 igång arbetet med att formulera en alternativ världsmodell, en modell som skulle spegla ett helt nytt samhälle - ett samhälle byggt på jämlikhet, på människornas deltagande i beslutsprocesserna, på tillfredsställandet av människornas grundläggande behov.

Verksamheten förlades till ett vetenskapligt centrum i Buenos Aires, Argentina, vid namn Barilochestiftelsen .

Det är ingen tvekan om att Bariloche-rapporten innebar något nytt i framtidsdebatten när den publicerades 1976. Den var i många stycken en framtidsmodell i direkt polemik mot de tidigare rapporterna till Romklubben. Om dessa hette det att de på ett totalt okritiskt sätt accepterar de centrala värderingarna i samhället såsom det ser ut i dag", (s 7).

Bariloche-rapporten sticker inte under stol med att den tar politisk ställning. Den säger klart ifrån att det samhälle som den skisserar kräver en radikal förändring av världen som den ser ut i dag:

"Vad vi föreslår är en övergång till ett i huvudsak socialistiskt samhälle byggt på jämlikhet och på människans rätt att delta i de beslut som berör hennes tillvaro; konsumtionen och den ekonomiska tillväxten regleras på så sätt att samhället kommer i samklang med den omgivande miljön", (s 8).

En radikal utopi i form av en matematisk modell. Så kan Bariloche-rapporten kort beskrivas. Dess uppgift är inte att visa vägen till utopin, utan att bevisa utopins möjlighet.I stort förefaller rapporten spegla uppfattningar och idéer hos en framstegsvänlig intellektuell elit i den tredje världen. Samtidigt har den emellertid tillkommit i "etablissemangets" hägn. Pengarna har i huvudsak kommit från ett forskningscentrum för internationell utveckling i Ottawa, Kanada. Romklubben, som stod för det ursprungliga initiativet, har sedermera verkat för att sprida projektet internationellt. I egenskap av datorbaserad framtidsmodell har Bariloche-rapporten också haft benägen draghjälp av den internationella datorindustrin {Honeywell Bull Argentina).

Det kan i det sammanhanget möjligen hävdas att en framtidsstudie, som i så hög grad vill tala i den tredje världens namn, kanske borde ha avstått från en så dyrbar, komplicerad och högteknologisk metod som en stor datormodell faktiskt innebär.

Som inlägg i framtidsdebatten tillhör Bariloche-rapporten likväl de mera spännande. Den skiljer sig från andra studier i flera grundläggande frågor. Medan i-landsbaserade framtidsrapporter med förkärlek talar om bistånd och resursöverföringar, om hur "vi" skall kunna hjälpa "dem", hävdar Bariloche-rapporten att bistånd knappast gör någon nytta:

"Med de förhållanden som i dag råder i de flesta utvecklingsländer skulle (en sådan hjälp) endast bidra till ökat slöseri hos priviligierade grupper och skulle ha liten eller ingen effekt på levnadsvillkoren för den stora majoriteten av befolkningen", (s 108).

Från svensk sida har en del kritiska synpunkter anförts, bl a mot att studien tar för lättvindigt på det framtida idealsamhällets möjligheter att lösa resurs- och miljöfrågorna:"Man löser i modellen resurs- och miljöfrågorna just genom att tillskriva det framtida samhället sådana egenskaper att de löser resurs- och miljöproblemen".Svante Iger: Bariloche-modellen över mänsklighetens framtid (stencil från Sekretariatet för framtidsstudier, 1976)

Mot denna kritik argumenteras att Bariloche-rapportens författare inte haft några tidigare förebilder att gå efter:

"Det vore ytterst olyckligt om Bariloche-studiens rykte skulle stå eller falla på denna fråga".Bondestam, s 124

1.2.6 Herman Kahns nya framtidsnummer

The Next 200 Years är titeln på ett av Herman Kahn's senaste bidrag till framtidsdebatten.Kahn har 1979 skrivit boken: "World Economic Development, New York 1979" Boken, som kom 1976, har Kahn skrivit tillsammans med två kolleger på Hudson-institutet som Kahn förestår), William Brown och Leon Martel.

Om Kahn kan i korthet sägas att hans uppfattningar och framtidsvisioner förvånansvärt ofta stämmer överens med motsvarande uppfattningar och visioner hos världsekonomins verkliga makthavare i dag - de transnationella storföretagen och vissa i-landsregeringar. En stor del av hans verksamhet vid Hudson-institutet är också direkt finansierad av dessa grupper i form av beställningsarbeten. Kahns framtidsrapporter är ofta rappt och medryckande skrivna, förföriskt lössläppta i sin argumentering och ibland utmanande i sin 150-procentiga uppslutning bakom det kapitalistiska systemet och dess företeelser. Någon ekonomisk utjämning i världen (i absoluta tal)tror inte Kahn på - och han förutser heller inte någon sådan. Han hävdar i princip att om de rika blir rikare blir de fattiga så småningom också rikare, även om klyftan växer. I Kahns argumentering känner vi ofta igen inlägg i vår egen politisk-ekonomiska debatt, inlägg från företagsledare och arbetsgivarorganisationer, från ekonomer och politiker. För många av dem var och är Herman Kahn en stor sanningssägare i framtidsfrågor. Bara det är skäl nog att omsorgsfullt granska vad han säger.

1.2.7 En bomb från Världsbanken - Tillväxtens fördelning

1974 publicerades en samling uppsatser tillkomna på initiativ av Världsbanken och Institute of Development Studies i Sussex. Boken som hette Redistribution with Growth (*Tillväxtens fördelning*) var ingen framtidsstudie i egentlig bemärkelse, men den ägnade sig åt en av framtidsdebattens kanske centrala frågor: Hur skall en ökad tillväxt i världen kunna komma de *fattiga massorna* till del? Rapportens viktiga budskap i sammanhanget är att klyftorna mellan rika och fattiga *inom* länderna i Tredje världen måste minska - annars kommer varje försök att förändra den ekonomiska världsordningen att misslyckas. Minst lika viktigt är konstaterandet att den nuvarande världsordningen aktivt bidrar till att dessa klyftor bibehålls och växer. Det finns grupper och intressen som tjänar på den ekonomiska ordningen, såväl i u-länderna som i i-länderna. Varje förändring av denna ordning kommer att kräva sina förlorare (och därför också ha sina givna motståndare). Detta är ett centralt politiskt faktum som måste tas med i strategierna för framtiden.

Tillväxtens fördelning försöker visa att en ny och rättvis världsordning inte kan uppnås utan strid och konflikter. Den harmoniska övergången är en illusion. Studien har ansetts förvånansvärt frispråkig för att ha tillkommit i Världsbankenshägn. I själva verket går flera av uppsatserna stick i stäv med Världsbankens ideologi och praxis sedan årtionden. Boken är emellertid inte ett officiellt dokument och representerar i sista hand bara sina upphovsmän.

1.3 Att studera framtidsdebatten - ett försök till handledning

Det har gjorts åtskilliga försök att dela in 70-talets framtidsrapporter i olika grupper och skolor för att, med ett populärt uttryck, "strukturera" debatten. I studien World Futures har framtidsforskarna vid Institute of Development Studies i Sussex, försökt göra en indelning som trots allt kan kasta ytterligare en del ljus över värderingar och utgångspunkter. Den skall därför i korthet refereras här.

Författarna gör först en mycket grov po1itisk-ekonomisk indelning av de olika rapporterna enligt etiketterna "konservativa", "reformistiska" och "radikala". De respektive grupperna anges stå ungefär för följande:

- *Konservativa* uppfattningar om världen bygger på fördelarna av en ostörd marknadsekonomi, en ostörd internationell handel, ett minimum av statliga ingripanden i ekonomin, privat ägande av produktionsmedlen. En känd ekonom i denna kategori är Nobelpristagaren Milton Friedman.

- *Reformistiska* uppfattningar om världen påvisar vissa nackdelar med en helt fri marknadsekonomi, de ser behov

av justeringar i den internationella handelns sätt att fungera, de ser behov av statliga ingripanden för att reglera ekonomierna och undvika stagnation och arbetslöshet. Reformisterna ser, till skillnad från de konservativa, svårlösta intressekonflikter såväl nationellt som internationellt. Viktiga teoretiker som framhålls (vid sidan av J M Keynes) är J K Galbraith och Gunnar Myrdal.- *Radikala* världsuppfattningar innebär oftast någon form av marxistiskt synsätt, men etiketten ger också utrymme för anarkistiska åskådningar. Avgörande förändringar i samhället är resultatet av klasskamp. Social utveckling sker språngartat och inte genom en långsam steg-för-steg-process där nya idéer, institutioner och teknologier påstås verka för det gemensamma bästa. Den för tillfället härskande klassen bestämmer samhällets karaktär och drar nytta av förändringarna. Radikalerna har visioner om ett klasslöst samhälle där massornas intressen går före principer om maximerad vinst.

Dessa tre politisk-ekonomiska kategorier utgör en axel längs vilken framtidsrapporterna kan grupperas. Men det finns också en annan dimension, en annan axel - inställningen till teknologins möjligheter. World Futures hävdar att, oavsett politisk-ekonomisk gruppering, kan synen på människans möjligheter att förändra och utnyttja teknologin, att öka tillväxten, att behärska naturen, variera.

Med dessa två axlar ritar World Futures upp ett diagram, som förvisso ger en mycket grov bild av de olika framtidsrapporternas lägen i dessa avseenden (se fig.).Figur 1: Ett försök till indelning av framtidsstudier

Uppdelningen i *World Futures* är naturligtvis helt subjektiv och bygger på författarnas (Sam Cole och Ian Miles) egna värderingar och bedömningar. Den tar också upp långt fler studier än de som här presenterats. I de fall det rör sig om studier som i olika sammanhang kommer att åberopas och citeras har dessa tagits med. Det gäller *Anna och Paul Ehrlich's* Befolkning, resurser och miljö...... ryssen *V Kosolapov's* Mankind and the Year 2000, Moskva 1976, Johan *Galtung's* Self Reliance: Concepts, Theory and Rationale (1977) samt japanen Yoichi *Kaya's* studie Global Constraints and a New Vision for Development (1974).

Studien *Tillväxtens fördelning* har inte ingått i jämförelsen.

1.4 En debattordning

Debattdeltagarna är hjälpligt presenterade. För att göra debatten något hanterligare har ett antal huvudfrågor valts ut:

- Vilka förutsättningar finns det för ekonomisk tillväxt i världen?

- Krävs det att världens ekonomiska tillgångar aktivt omfördelas? I så fall hur?

- Vilken roll spelar tillgången på råvaror, energi och teknologisk förnyelse för den framtida utvecklingen?

- Vilka är de önskvärda politiska, sociala och ekonomiska målsättningarna för framtidens samhälle?

Jag har valt att dela upp frågeställningarna i tre avsnitt *Framtidens gränser, Framtidens vägar och Framtidens mål.*

2 FRAMTIDENS GRÄNSER

2.1 Naturens gränser - eller människans?

Tilltron till människans förmåga att ständigt förnya sin tillvaro och flytta fram sina positioner är en vattendelare i dagens framtidsdebatt. De som förutspår kriser och sammanbrott tenderar att se framtidens gränser som absoluta, utstakade av naturen och dess ekologiska lagar. Enligt dessa framtidsbilder närmar vi oss hastigt den *fysiska* gränsen för mänsklighetens förmåga att försörja sig med mat, råvaror och energi. Människan har små möjligheter

att på ett avgörande sätt anpassa sig till den nya situationen. Utvecklingen måste bromsas, ja till och med stanna av, för att kris och sammanbrott skall kunna undvikas.

I denna typ av framtidsbilder är skeendena i huvudsak styrda av krafter som människan inte kan påverka. Naturen råder över politisk och ekonomisk makt.

Tillväxtens gränser företräder tydligast denna uppfattning och varnar för ett ganska snart sammanbrott i det mänskliga samhällets tillväxt. Krig och epidemier påskyndar den slutgiltiga krisen.

Den enda räddningen är ett, av människan själv initierat, stopp för tillväxten på i stort sett alla områden. Stopp för befolkningstillväxten, stopp för den ekonomiska tillväxten och industrialiseringen, stopp för exploateringen av naturtillgångar. Länderna i världen, såväl rika som fattiga, såväl industristater som svältande u-länder måste tillsammans skrida in i ett nytt "jämviktstillstånd" - ett samhälle där detråder *global fysisk balans* på alla områden. Balans mellan födelse och död. mellan råvaruuttag och råvarukonsumtion, mellan odling och skörd. Människorna på jorden, det må vara medelklassamerikanen i sin villaförort eller den jordlöse bonden i Mexico, sitter alla i samma utsatta farkost. Även om några satts att utföra slavarbete under däck medan andra styr på kommandobryggan hjälper det inte längre att korrigera förhållandena och förbättra farkosten. Den måste hejdas. Detta är allas gemensamma ansvar och allas intresse.

Liknande uppfattningar redovisas i den efterföljande rapporten till Rom-klubben, *Mänskligheten vid vändpunkten*. Världens resurser är begränsade, framtidsutvecklingen bestäms och begränsas i sista hand av naturlagar som människan inte kan påverka.

Också här krävs därför att den pågående tillväxten förändras:

"Mänskligheten står vid en vändpunkt i sin historia: valet at gå vidare i cancerliknande, odifferentierad tillväxt eller att slå in på den organiska tillväxtens väg", (s 22).

Naturen sätter de slutgiltiga gränserna för framtiden. Så långt förefaller budskapen i de två Rom-rapporterna identiska. I botten ligger övertygelsen att sjukdomen främst är av *fysisk* natur:

"Den ständigt bredare klyftan mellan människan och naturen, hennes fysiska isolering och hennes fjärmande från naturen, är den logiska följden av det traditionella framstegsbegreppet". (Mänskligheten vid vändpunkten, s 26).

Följaktligen är det kampen om naturen som framtidens människor måste förbereda sig på. Det är slut på den hittillsvarande historiens triviala sociala och politiska konflikter:"Den framtida historien kommer inte att handla om personer och samhällsklasser som den gjorde i det förgångna, utan om användningen av resurser och det mänskliga släktets överlevande", (s 160-161).

I den internationella framtidsdebatten har den här sortens uppfattningar hunnit få mycket stor genomslagskraft. Debattörer och författare har funnit drastiska sätt att uttrycka sina varningar på. Som exempelvis makarna Paul och Anna Ehrlich:

"Mänskligheten står kanske på gränsen till sin egen utplåning. I dödsryckningarna kan den dra med sig större delen av Rymdskeppet Jordens övriga passagerare", (del I, s 9).

Pessimismen och osäkerheten i västvärlden under 70-talets ekonomiska och politiska kriser har förstärkt ödesstämningarna och skapat en viss grogrund för drastiska domedagsprofetior. Icke desto mindre är det numera befogat att tala om en vändning i framtidsdebatten, en vändning mot mera optimistiska och konstruktiva framtidsbilder. Tillväxten anses visserligen fortfarande ha sina gränser - men gränserna är flyttbara. Människan kan genom politiska, ekonomiska, sociala och teknologiska förändringar skapa sig nya resurser, nya möjligheter och en ny framtid. Det finns förvisso hinder på vägen, men inte i första hand hinder som naturen ställt upp.

I *RIO-rapporten* underkänns uttryckligen tidigare beräkningar och prognoser i den pessimistiska skolan:

"Farhågor som uttryckts de senaste åren angående uttömmandet av våra naturresurser är förmodligen

överdrivna", (s 37).

I *Wassily Leontief's* studie, *Världsekonomins framtid*, formuleras en tes som är gemensam för många av de senare årens rapporter:"De huvudsakliga begränsningarna för fortsatt ekonomisk tillväxt och en påskyndad ekonomisk utveckling (i u-länderna GR) är politiska, sociala och institutionella till sin karaktär snarare än fysiska", (s 10-11).

Bariloche-rapporten redovisar en mycket ljus syn på de ekonomiska och teknologiska möjligheterna att övervinna framtidens fysiska gränser. Men den ställer samtidigt ett oeftergivligt krav: De maktpolitiska och ekonomiska förhållandena i världen måste förändras. Fattiga länder måste få mera på bekostnad av rika länder. Orättvisor, beroende och förtryck måste avskaffas.

Också *Herman Kahn* hävdar att mänsklighetens framtida behov kan tillfredsställas. De fysiska gränserna kan undanröjas. Teknologin skapar oanade utvecklingsvägar.

Kahns extrema teknologiska optimism, som så småningom leder honom in i det s k postindustriella samhället (s 4.2.4) och mot en utopisk rymdera, har en bisarr motsvarighet i Sovjetunionen. Det förefaller som om vardera supermakten har ett intresse av att bygga upp attraktiva framtidsutopier utifrån sina respektive samhällssystem och världsordningar.

Hos Kahn är det den "amerikanska" världsordningen som garanterar paradiset. Hos hans sovjetiske motsvarighet V KosolapovV Kosolapov: Mankind and the Year 2000 (1976). Studien förefaller baserad på preliminära slutsatser i den långfristiga utvecklingsplan för perioden 1976-1990, som 1972 drogs upp av det sovjetiska kommunistpartiets centralkommitté och Sovjets ministerråd. (Efter *World Futures* s 44). är det en sovjetinspirerad nyordning som lägger grunderna för det teknologiska sagoland som skisseras, ett land därscience-fictionlitteraturen blivit verklighet:

- Kärnkraft, datorer, helautomatiska tillverkningsprocesser dominerar.
- Hushållsarbetet är helt automatiserat 1990.
- Turistresor till månen inleds år 2005.
- Landtransporter företas i 500 km/tim, flygtransporter i 12000-15000 km/tim.
- År 2000 kommer det att finnas en garanterad levnadsstandard för var och en, (s 211).

Spännvidden i framtidsdebatten är knappt överblickbar. Ändå är frågeställningarna i grund och botten ständigt desamma:

- Hur skall vi klara befolkningstillväxten?
- Hur skall vi få maten att räcka?
- Hur vet vi att råvarorna och energin räcker till?
- Kan teknologin hjälpa människan mot en bättre framtid?
- Vilka politiska, ekonomiska och sociala hinder står i vägen för framsteg?

Om detta handlar debatten om framtidens gränser.

2.2 Kampen om människorna

Det finns en kurva som ständigt återkommer i framtidsdebatten. Den börjar sin bana långt tillbaka i historien där den flyter fram i en nästan vågrät bana, lugnt och odramatiskt. Någonstans kring det förra århundradet börjar kurvan stegra sig. Först långsamt sedan allt snabbare för att kring 1990-talets mitt rusa brant i höjden.

Kurvan beskriver antalet människor på jorden.*Figur 2:* Världsbefolkningens tillväxt

"Det tog mer än de första sexton århundradena efter Kristi födelse för världens befokning att stiga från 200-300 miljoner till halvmiljardstrecket, dvs att fördubblas i antal. Under de följande 200 åren tillkom ytterkligare en halv miljard och ytterligare en hel miljard på bara 100 år, och omkring 1930 uppgick befolkningen till 2 miljarder. På mindre än ett halvt århundrade, 45 år för att vara exakt, kommer befolkningen att ha ökat med ytterligare 2 miljarder. Ett tillskott på 2 miljarder tar bara ytterligare 20 år, och världsbefolkningen överskrider 6 miljarder år 2000".

Källa: Mänskligheten vid vändpunktenVi inser att en fortsatt utveckling i kurvans riktning är farlig - och på sikt omöjlig. Men vi drar olika slutsatser. Och förslagen till lösningar står ofta i oförenlig strid med varandra.

2.2.1 Befolkningskatastrofer

De s k malthusianerna (efter 1800-tals ekonomen *Thomas Malthus*, se sid 104) ser befolkningsutvecklingen son den allt överskuggande framtidsgränsen. Vid en viss nivå kommer jorden inte längre att kunna försörja sin befolkning. Svält, krig och epidemier kommer att bilda ramen för ett förestående sammanbrott.

Den malthusianska framtidsbilden kräver ett stopp för befolkningsutvecklingen, såsom en absolut förutsättnng för mänsklig utveckling på jorden.

Ny-malthusianismen leder inte sällan till extrema politiska uppfattningar. Enligt makarna Anne och Paul Ehrlich är det exempelvis befolkningstrycket som styr världen av idag och som orsakar internationella spänningar:

"Ryssland, Indien och andra grannar till det kraftigt överbefolkade Kina vakar nervöst över sina gränser. Kinesiska trupper har redan ockuperat Tibet. På längre sikt kommer folkökningen oundvikligen att ställa Kina inför valet att antingen expandera eller svälta ihjäl", (s 58).

Befolkningsutvecklingen jämförs med stora naturkatastrofer:

"Inga geologiska processer under en miljard år - att väldiga bergskedjor bildats, att hela subkontinenter sjunkit i havet, att istider inträffat gång på gång - har inneburit ett så allvarligt hot mot livet på jorden att det kan jämföras med överbefolkningen", (s 9).

Med en sådan syn på överbefolkningen finns logiskt sett bara en lösning:"För att människorna i u-länderna skall kunna rädda sig undan fattigdom och nöd krävs en befolkningskontroll. Dessa länder har i dag större befolkning än den kan livnära med nuvarande fysiska och biologiska resurser och sociala system". (s 10)

De här citaten återger i klarspråk resonemang som, i något mer dämpad form, återfinns i de två första rapportena till Rom-klubben, *Tillväxtens gränser* och *Mänskligheten vid vändpunkten*. Båda anser att jorden sätter snäva fysiska gränser för den framtida befolkningstillväxten. Det ökade antalet människor lägger tryck "på det ekonomiska, sociala och ekologiska underhållssystemet". Färre människor är en grundförutsättning. Kraven på en aktiv barnbegränsningspolitik är centrala. Argumenten från Tillväxtens gränser och Mänskligheten vid vändpunkten har givits en intensiv spridning under 70-talet, genom en omfattande internationell publicitet. För många människor är resonemang av det här slaget liktydiga med begreppet framtidsdebatt. Barnbegränsning eller katastrof, så ställs frågan:

"Om ytterligare 25 år finns det mer än tre gånger så många som i världen i dag. Om det historiska mönstret består blir befolkningssiffrorna därefter så astronomiska att det nästan är löjligt att fundera över den. En sådan utveckling kommer förvisso inte att äga rum! De enda frågorna gäller om inbromsningen av befolkningstillväxten blir ett resultat av en avsiktlig politik eller av naturliga hinder och vad som skulle bli de relativa kostnaderna för de två resultaten". (Mänskligheten vid vändpunkten s 92)

Med hjälp av sin modell visar författarna Mesarovic och Pestel vad som händer om man inför sträng familjekontroll, dvs då fruktsamhetstalen dras ner till en nivå där befolkningen inte längre växer. Och vad som

händer om man *inte* gör det. Varje uppskov får, enligt studien, förödande effekter. En försening på fem år, från 1990 till 1995 skulle exempelvis medföra att "ytterligare 170 miljoner barn (dog) fram till år 2025". (s 95)31

Skräckvisionen av en ohämmad befolkningstillväxt återkommer ofta i vår egen debatt. En tidningsartikel 1978 refererar till ett experiment med åtta möss som placerades i en "idealisk miljö kallad 'Univers 25'. Djuren fick frisk luft, rent vatten och god föda. De hotades varken av yttre eller inre fiender, men - de fick inte lämna buren. Efter ca ett och ett halvt år hade mössen glatt förökat sig ti11 en maximal befolkning på 2 200 individer. Efter drygt 4 år hade stammen minskat till 27 individer, 23 honor och 4 hannar! 70 dagar senare avled den siste hannen... Varför hade det gått så illa?... Det var...den olidliga trängseln, bristen pa utrymme som gav dessa fruktansvärda följder.

Seriösa forskare menar att detta även gäller människor, annat vore väl för övrigt förunderligt. Vi är på god väg att göra

hela vår jord till ett gigantiskt 'Univers 25' "

2.2.2 Befolkningsoptimisterna

I dag skriver förmodligen få debattörer under på det här slaget av framtidsbilder. Människor är i noss t'jn t ini. ide, intelligenta varelser med förmåga att påv. -ka och förändra ;in situation, såväl till det sämre som ti il ;t ittre. Befolkningstillväxten är inte orsaken till nöden och eländet på jorden. Möjligen är det nöden och eländet som, åtminstone delvis har förorsakat befolkningsexplosionen

|feBn tredje Rom-rapporten, RIO-rapporten, formulerar detta alternativa synsätt med en kritisk udd mot ia ma Ithusianska föregångare:

"Ingen förståndig människa kan vänta sig att en man och en kvinna avsiktligt skall välja att b-jränsi: sin Ijestorle n de kan förvänta sig att fem eller se a deras barn kommer att dö före tre års ålder och när en stor familj är den enda säkerheten mot hopplöshet och armod på derdomen. Med länysn -Il detta är det knappast förvånande att vissa u-länder ser di rika ländernas uppmaning till befolkningskontroll som ett iss-lyckande att ta itu med de verkliga problemen", (s 27)

" Dr Folke Ludin i SvD 21.11.1978n

tvm9 uWf«Win9 utvecklas av BaM]ocl^EEOlt^ ««" Mvd.r

, r i k f i o t adekvata metoder att kontrollera befolk-JZXTt ÄrTi Q rund I äggande levnadsvillkoren",

Is 8).

FSrfatum. -»enar till och med att de lyckats bevisa det i sin «ate«Mtiska modell:

-loceMe- visar att det Sr möjligt att kontrollera befolknings-t i i vSxten till en jämviktsnivå genom att höja den allmänna •ev-aassundarden. spec ie> 11 med hänsyn till basbehoven. Den ►|r ; ärv i k ten kan uppnås över hela världen långt innan jordens kaoac'tet att producera livsmedel är fullt utnyttjad , ^och även o- ' \ smece Jsprodukt ionen fortsätter att basera sig på dagens

tek-jlog , is 107)-

Oet fnns så i edes en "pessimistisk" och en "optimistisk" skola

befolkningsfrågan. Pessimisterna tror inte att världen klarar befolkningsökningen utan drastiska ingrepp i födelsetalen. Optimisterna tror att den gör det. Men optimisterna är samt digt s -s emellan indelade i två oförenliga läger.

iedan : : C-^apoo'-1 en och Bar i loche-rapporten förutsätter grundläggande förändringar i världsordningen för att lösa problems så -ävdar exempelvis Herman Kahn att befolkningsfrågan går att lösa nor den nuvarande världsordningen. Han menar till och j att befoi ngsfrågan redan är på väg att lösas.

Den nuvarande, brant stigande befolkningskurvan är, enligt t hr , bara ett litet hack i en annars tämligen jämnt

flytande linje c.er årtusendena se fig It). I Kahns post indus t r i e I 1 a framtidssamhälle (se sid 183) där internationella storföretag, internationell arbetsfördelning och hyperavancerad teknologi skapar f r i t idsprob lem åt stora delar av mänskligheten, kommer befolkningstillväxten efter hand att återgå till jämviktsnivå. Vi står inför en "demografisk övergång":Figur 3 = Befolkningstillväxten i ett lång- perspektiv enligt Herman Kahn3*

"»ånga demografer och ekonc^e, tror aü denna övergång kommer an inträffa, eller att den till och med redan ar på vag a 11 inträffa ü-ilndern. k^er där att g samma väg som ,-lander-na och processen accelererar faktiskt . (s 33)

Kahn hävdar därtill att jorden ger plats åt långt fler människor än vad krisprofeterna angivit:

"Det bör noteras att det finns gott om utrymme i de allra flesta länder för att låta var och en åtnjuta 'a suburban life-style ' ", s 32).

Som exempel anför Kahn länder som Holland och Bermuda med nycket hög befolkningstäthet. De tidigare refererade mössexperimenten avfärdar han som helt missvisande.

Kännetecknande för Kahn är att han ser några få i-länders sa^ällsutveckl ing sor en möjlighet för alla.

faassily Leont ief Världsekonomins framtid stöder optimisternas grundtes, nämligen att befolkningskurvan tenderar att vika av sig själv när vissa nivåer av inkomst och standard uppnåtts. I i-länderna kommer jämvikt att uppnås någon gång kring år 2025- I u-Iänderna körner befolkningen att öka kraftigt fram till år 2000 men stabiliserar sig sedan fram till år 2075. 1 ^

'Detta resultat blir inte följden av massvält men av demografiska förändringar som inträffar vid relativt höga nivåer av ekonomisk utveckling", (s 4)

') ,

Leont i ef anvander i sin modell de befolkningsprognoser som FN presenterat i "Conci se Report ön the World Population Situation in 1970-1975 and its Long-Range ImpI i ca t i öns" (United Nations Publications s 58-59)35

Fiqur fr: Beräkningar av världens befolkning är 2000 - 2100

---Nuvarande trend fortsätter

- Särskild befolkningspolit utt

Källa Freeman m.fi.. World Futures d

Den framtida befolkningstillväxten uppskattas mycket olika från studie till studie. Dels skiljer sig de s k extrapole-ringarna, dvs framräkningarna uv den i da kända utv(igen, dels naturligtvis uppfattningarna ön nur framtida sar Isförhallanden påverkar födelsetalen.36

Är dl inte massvälten ett verkligt hot? Jo, de närmaste årtiondena Kan bli kritiska, medger leontief:

"Oavsett vilka förändrinqar i befolkningstillväxten som kan uppnås i framtiden vet vi med säkerhet att världsbefolkningen korvier att Ska i extrem takt mellan 1975 och 2000 (ca 60 procent), och alldeles särskilt i utvecklingsregionerna (en för-duDbiinc). Sålunda körner den växande världsbefolkningen att utöva ett enormt tryck på världens livsmedelsförsörjning". (s *).

Återstår alltså frågan or maten räcker för att försörja alla de människor som vi redan vet är på väg.

2.3 Kampen om maten

Oebat11injerna i den här frågan följer mönstret från befolk-r. ngsfrågan. De som varnar för den stora befolkningskrisen säger samticigt: Maten räcken inte.' De som ser befolkningstillväxten som en fråga om standardhöjning och ekonomisk utjämning säger: l sst räcker mäter,: Argument för den första ståndpunkten bygger ofta på skildringar av dagens verklighet:

o 2.5-1,5 -iljarder människor, främst kvinnor och barn, är undernärda.

o Hälften av alia barn i den tredje världen är undernärda.

o 300 miljoner av dessa barn är fysiskt eller mentalt skakade av undernäring.

Fore andra världskriget var alla kontinenter i den tredje världen spannmålsexportörer. I dag är de samtliga stora importörer .

Antalet hungrande och undernärda var i början av 70-talet större än någon gång tidigare i mänsklighetens historia (RIO-rapporten s 28)37

2.3.1 Maten räcker inte

I Sverige är varningarna för en kommande världssvält väl kända och debatterade, inte minst genom professor Georg Borgströms böcker. [1)] De fysiska gränserna för vår livsmedelsproduktion sägs snart vara nådda. Endast genom att sätt, stopp för befolkningstillväxten och ge massivt bistånd till de fattigaste länderna kan katastrofen undvikas.

I vår sammanställning är det återigen makarna Ehrlich som tydligast företräder katastrofperspektivet:

"Livsmedelstillgången i u-länderna är i bästa fall marginell. Det krävs väldiga ansträngningar enbart för att kunna förhindra ett livsmedelsproduktionen per capita sjunker. För att jordens mellan en och två miljarder hungrande människor skall få mera att äta måste livsmedelsproduktionen höjas i tidigare oanad omfattning. Vilka möjligheter har man att fortsatta att öka världens livsmedelsproduktion? Vilket tekniskt eller ekonomiskt system som än råder sätter miljön alltid en gräns för vad jorden kan ge". (s 142)

De två första Rom-rapporterna delar i många stycken den här synen på livsmedelsfrågan. I Tillväxtens gränser blir konsekvensen av detta mycket riktigt ett sammanbrott. Redan inom loppet av 70-100 år nås en dramatisk vändpunkt där svält och kriser snabbt reducerar den mänskliga befolkningen på jorden.

Också Mänskligheten vid vändpunkten betonar ödesbundenheten i den nuvarande utvecklingen. Författarna säger sig ha prövat "om den prekära livsmedelssituationen är ett tillfälligt fenomen - kanske resultatet av ett förbiseende - eller ett bestående problem".

1) "Mat för miljoner" och "Gränser för vår tillvaro" LT:s förlagp

J8

Analyserna sägs dock visa att det föreligger ett historiskt uuecki;nqs-*nst«r (ej närnare definierat) som "komner att a 111 ne r förvärra situationen. Eftersom läget redan medför katastrofala kriser, vilket det som nu händer i Sydasien och Afrika vlsjr, kan varje ytterligare förvärring av problemet endast betraktas som något som leder till sammanbrott", (s 130)

'cr att avvärja denna katastrof skisserar Mesarovic och Pestel 'f-fattärna till Mänskligheten vid vändpunkten) en "maximalt cr: - st >k framtidsbild. De förutsätter sålunda att befolk-ninost ill växten hejdas med effektiv barnbegränsning , att kraftiga insatser av konstgödsel ökar avkastningen på jordarna i Sydasien, att återstående obrukade jordar odlas upp och konst-bevattnas. Men inte ens under dessa gynnsamma omständigheter Kan krisen förhindras:

Vår datoranalys, som är genomsyrad av optimism, visar tydligt att i ivsmedelskrisen i Sydasien kommer att förvärras.... Prote-inbr ister Komne r) att stiga fortlöpande och år 2025 nå 58 miljoner ton ön året...Det vore kort sagt omöjligt", (s 136)

Återstår bara att genore räddningsaktioner utifrån förhindra katastrofen. Utan massiva biståndsinsatser från de rika länderna sägs länder som Indien och Paki stan-Bang ladesh inte kunna Klara sig.

Värker i Ti I Iväxtens gränser eller i Mänskligheten vid vändpunkten • nns några möjligheter för de svältande att på egen -and reda upp sin situation. De blir i sista hand alltid beroende av de redan rikas insikt och välvilja. Därmed ifrågasätts inte heller på allvar de maktförhållanden som i dag gör rika till rika och fattiga till fattiga.39

2.3-2 Att döma till döden

| de studier som balanserar på randen till en sv o 11katas:-o lurar ibland mycket extremt scenario mellan raderna. Hos somliga blir scenariot verklighet. Det innebär kort och gott att vissa regioner eller länder i världen anses ha hamnat bortom all räddning. De förutsätts bara tära p, jordens knappa resurser utan att någonsin bidra med tillskott. För världen i övrigt blir det kanske nödvändigt at i ett kritiskt läge läm i dessa dödsdömda åt sitt öde.

Makarna Ehrlich snuddar i sina verk vid tanken att exempelvis Indien skulle kunna hamna i en såd.j' situation. Detta s k triage-scenario har lånat sitt namn från ett system under första världskriget, där sårade soldater delades upp i tre kategorier: 1 . De som sku 1 1 e över leva utan mi-d ic i nsi ljä 1 p 2. i)e som skulle dö oavsett medicinsk insats. 3- De vilkas liv kunde avgöras av medicinsk hjälp.

'Triage" innebar att alla medicinska resurser satsades på den tredje kategorin. Kategori 2 lämnades helt enkelt att dö. I framtidsdebatten utgör "triage" en extr i, om än konsekvent utlöpare till den uppfattning som hävdar att faktorerna mat och människor aldrig kommer att kunna ötas.

Den utgör också den mest extrema i en Me i-lands antrerade framtidsbilder. Politiska och ekonomiska strukturer i de rika västländerna diskuteras inte. Den rådande maktordningen världen ifrågasätts inte. De rikas välgörenhet görs ill pol tiskt rättesnöre för de fattiga, som i sin tur uppfattas som onyttiga trashankar och tiggare utan större värde or de rika.i«0

2.3.3 Maten räcker

undan för undan tappar framtidsbilder av det här slaget mark i debatten. Inte minst ifrågasätts den grundläggande utgångspunkten - att fia ten i världen inte skulle räcka. I en rad tunga rapporter lanseras ett annat synsätt på livsmedelsfrågan. De fysiska gränserna för livsmedelsproduktionen förnekas visserligen inte. De existerar någonstans vid varje tidpunkt och utvecklingsnivå. Men de är varken näraliggande, avgörande eller oflyttbara. Gränserna för livsmedelsförsörjningen stakas ut av andra faktorer, faktorer som kan påverkas och förändras .

Bar iloche-rapporten argumenterar i den här frågan på ett sätt som är ganska representativt för detta alternativa synsätt:

'Det finns i dag inga fysiska gränser för ma tprodukt i onei; endast 43 ; av den potentiellt odlingsbara jorden används, skördarna är mycket lägre än vad som teoretiskt är möjligt att uppnå... Hunger och undernäring har sina verkliga rötter i sociopoli t i ska faktorer på såväl internationell som nationell nivå. Inte minst viktiga är de lokala faktorer av social och politisk natur som hindrar en rättvis fördelning och produktion av livsmedel i u-länderna. I många av dessa u-1 änder med kapitalistiska ekonomier, baseras produktionen på niarknadsefterfrågan och eftersom större delen av befolkningen har mycket liten köpkraft räcker inte efterfrågan för att stimulera produktionen. Jordfördelningen bidrar också till den knappa produktionen. Jorden blir ett föremål för spekulation och en symool för makt och prestige, snarare än en produkt ionsfaktor....

Det är uppenbart att om de sociala och de politiska faktorer som hindrar produktion och distribution av mat kunde angripas skulle problemet med hunger och undernäring kunna lösas." (s 55)

Förutsatt att erforderliga politiska och ekonomiska reformer genomförs räcker enligt Bariloche-rapporten en utbyggnad av det konventionella jordbruket, kreatursskötseln och fisket till försörjningen för överskådlig framtid. Nya fantasieggan-kl

de odlingsmetoder, nya födoämnen och revolutionerande teknologier kan bara ytterligare underbygga denna i grunden optimistiska uppfattning.

Också RIO-rapporten lägger uttrycklicen huvudskulden för dagens svält- och undernäringsproblem på politiska, snarare än på fysiska hinder. Det gäller främst

"förekomsten av internationellt ver de syste: sc ar : 'råden tredje världens länder möjlig ma s.t et . c resurser som krävs för att möta egni u* ec lingsbehov ; 30).

På mycket kort sikt måste akut svält u' iv a; 'jenom internationella hjälpaktioner, men på läng si t be ' Ji pgående

strukturförändringar för att varaktigt besegra svälten och undernäringen. R10-rapporten slår här 1 i . .-• ans ed Bari loche-rapporten in på nya vägar

"Varje nation eller grupp av nationer måste sträva efter sjä 1 v-sörjning på livsmedel, i syfte att full utnyttja de enna naturresurserna för egna 1 i vsmede 1 sbeho^. Dett 11 bör inte e i-dast ses som ett ekonomiskt "måste" utan också sorr en mänsklig och politisk nödvändighet. Principena om självtii t - so- ligger bakom alla utvecklingsansträngningar - kräver att nationerna tar fullt ansvar för produktionen av sin egen mat och mini-merar sitt beroende av utomstående för tillfredsställandet av de egna basbehoven. Eftersom några länder inte kommer att kunna bli självförsörjande ens på lång sik-, måste de organisera •sin livsmedelsproduktion inom ramen för ett regionalt samarbete och kollektiv sjäI v t i 11 i t". (R10-rapporten s 135)

Det finns emellertid klara skillnader i uppfattning om möjligheterna att öka produktionen och produktiviteten i det internationella jordbruket. Wass ily Leont i ef gör ett försök att i siffror visa hur mycket mer mat som behövs fram till år 2000,42

om vi skall kunna minska klyftan mellan rika och fattiga regio-ner i världen.

Leontief hävdar rent allmänt att utvecklingsregionerna i världen har stora reserver av ouppodlad jord som kan användas efter 1ä-oliga strukturförändringar och investeringar:

Det är fysiskt möjligt att utöka den odlade arealen i utveck-1ingsregionernas marknader né ca 229 miljoner hektar fram till år 2000, dvs med ca 30 jämfört med arealen 1970. Förmodligen -åste cet till en rad genomgripande åtgärder på områden som markberedning, konstbevattning, privata och offentliga investeringar, krediter, inköp av maskiner och utrustning, åter-försel a\ arbetskraft till jordbruket m m för att förvandla de"na fys ska möjlighet till verklighet", (s A)

Äver om man antar att den här utvidgningen av den odlade area-ien går att genomföra måste man, enligt Leontief, öka produktiviteten på cen odlade marken i utvecklingsregionerna minst trefaU för att leva upp till en genomsnittlig tillväxt i u-länderna på 7 • om året ioch för att möta den väntade befolk-ningst i 1lväxten).

Sänker Tan tillväxtkravet till 6 i (vilket i sin tur fördröjer en eventuell utjämning) måste ändå produktiviteten öka nästan två och en halv gång under samma period. Det motsvarar en ökning av jordbruksproduktionen per år med 5 respektive A procent, i båda fallen mycket ambitiösa siffror. (Här kan nämnas att Kina i sin pågående moderniseringskampanj satt målet A % i årlig ökning av jordbruksproduktionen).

Den här tillväxten är faktiskt möjlig att åstadkomma, menar Leontief, och hänvisar till faktiska exempel i vår moderna histor i a:

"I USA har jordbruksproduktionen per enhet odlad jord ökat med i genomsnitt 80 i mellan 1^1-19^5 och 1971-1975- Veteskördarna har ökat med 90 % och majsskördarna med 280 % mel lan särna*3

perioder", (s ^-5)

Liknande paralleller anförs från Sovjetunionen och Japan. Förutsättningarna i de idag aktuella länderna är i fysisk be-kelse inte sämre, hävdar Leontief. Fr ången av teknologiska och ekonomiska satsningar beror på genomförande au jordreformer och andra sociala och institutionella förändi ngar för att övervinna i eke-teknolog i sk a • ind- ... Ila des

villkor uppfylls blir det möjligt att klara av den enorma uppgiften att förse jordens snabbt växande befo (ning ed föda samt förbättra när i ngs i ntage t i se ti ja v kleens regioner", (s 5)

Ytterligare en aspekt av livsmedelsproblemet utvecklas i VorId Futures. Studien ansluter sig i avgörande delar tiM « j-rap-portens och Bar iloche-gruppens syn p de f ysiska förutsättningarna för ökad matproduktion Redan på ek ordar son ns och med den teknologi vi känner kan 'jrdens livsmedelsproduktion fördubblas hävdar Sussexforskarna s 93*9'0 Därutöver kan den odlade jordarealen närapå fördubb is

"Det finns fysiska förutsättningar a producera tillräckligt med mat för större befolkningar än de som förutses till

år 2000". (s 89)

Hen för att uppnå detta måste man inte minst komma till rätta med klyftorna i nom utvecklingsländerna. Människorna där e. I-ter inte av brist på mat utan därför att de inte nar råd att köpa maten. De svälter därför att ökad produktion ger mer mat åt dem som redan har för mycket och mindre mat åt dem som inte har ti I I räck 1igt.44

Tabell |; skillnader i befolkningens kaloriförbrukning i några u-länder

Land

Kaloriförbrukning

Ind i en

(Maharastra 1971) Inkomst per capi ta :

Under 25 rupier/månad '540

Över 75 rupier/månad 2990

Tun i s i en

(Landsbygden: 1965"8)

Total förbrukning per capita:

Under 20 dinarer/år 1780

Över 150 dinarer/år 3200

BrasiIien

(Nord-östra, tätort, 1966) Inkomst per fam i 1j:

Under 100 cruzei ros/år 1240

Över 1200 cruzeiris/år 4100

Källa: F.A.O. Assessment of the World Food Situation,

1974

Tabellen visar hur verkligheten ser ut i några länder där undernäring är en del av människornas vardag.

En ökning av livsmedelsproduktionen måste därför kopplas till en internationell utjämning av livsmedelskonsumtionen i världen. Detta hävdar också RIO-rapporten som Bariloche-rapporten. De rika regionerna måste förlora sin makt över u-världens ekonomier, sänka sin tillväxttakt till förmån för de länder som behöver en snabbare utveckling och lägga om sina osolidariska konsumt ionsmönster.

Herman Kahn anser att detta är fullkomligt onödigt, ja till och med skadligt. Precis som i fallet med befol krii ngst i 1 I växten an-

ser han att matfrågan mycket väl kan lösas inom ramen för de relationer som i dag råder mellan världens regioner och länder. Enbart de teknologiska framstegen bäddar, enligt Kahn, för ett mycket positivt framtidsscenario, där ingen får det sämre men där alla får det bättre. USA bör e/e >elvis behålla sin snabba tillväxt, sina väl tilltagna konsum' ionsvanor och sitt enorma spannmålsöverskott. Det är nä igen detta överskott som, enligt Kahn, har räddat världen från svält och kommer att så göra även i framtiden.

De rika behöver således inte al Is äta - indre köl , ej I \e< sluta gödsla sina golfbanor:

"Det enda som en självpålagd återhållsamhet i konsu :;onen av kött och konstgödsel skulle bidra med är att underblåsa propagandan att de rika tar från de fattiga, en stiidpunkt som vi anser strider mot fakta och motver- sr 3 :t syfte" !s 115

De faktiska svältproblem som finns i dag inder de-, gä y :e, varmt förordade världsordningen) ser ' :hn soi undantag son bekräftar regeln. I princip begränsas problemet, enligt Kahns uppfattning, till den indiska halvön. Han har därför ägn -"Specialproblemet Indien" ett särs! : ka tel : sin t s '3; Kahn hävdar där att svä1tproblemen inte är n f-åqa om fysisk; resurser och inte heller om några grundläggande col i t i -.a Det är snarare följden av en serie "fe I priori ter ingai från den indiska regeringens sida. Efter en kritisk genonai j av vidtagna politiska och ekonomiska åtgärder slår Kahn fas; att problemet går att lösa. Det gälier bara att t . ipa - politik och de program som behövs för att effekt /t kunna .3 re-surserna till vara", (s 137) Försöker man renodla de förslag till faktiska åtgärder som finns i Kahns bok s3 är de nystan uteslutande av teknologisk natur. I själva ver-et upptas 'The Next 200 Years" till stora delar av redogörelse; for nya odlingsmetoder, nya grödor, bevattning 3v ökern adon. u i ät jr46

det av jordbruk.sl.omp I ex i Amazonas, DNA-hybr id i ser i ng (s k genetisk ingenjörskonst för exempelvis framställning av helt nya växtslag) m ra.

Det är fråga om samma framtidsvisioner som i dag sprids av de högteknologi ska, transnationella företagen i världen, inte -inst incxT ; ; vsmedelssektorn. Det behöver kanske inte nämnas att hans visioner kraftigt ifrågasätts och kritiseras på många håll. Den teknologiska fixeringen, den närmast oreserverade tilltro- till vetenskap och forskning, återfinns hos Herman Kah-'s motsvarighet i Sovjetunionen, V Kosolapov. I dennes beskrivningar av mänskligheten vid år 2000 har livsmedels-problemet sedan länge lösts genom världskontrol1, avsaltning av havsvatten i stor skala, stora fabriker för syntetisk föda, nya näringsämnen utvunna ur havet m m.

Också Kosolapov visar ett påfallande ointresse för de politiska och sociala faktorerna. Han slår visserligen fast att kapi-ta::smen, kolonialismen och krigen måste avskaffas, men den deklarationen görs isolerad från den konkreta analysen i övrigt. Både Kahn och Kosolapov förefaller ha till syfte att argumentera för och slå vakt om en redan existerande världs-orcning - på var sir sida om supermaktsbarriären.

Vid en första anblick ställer sig dessa extremt teknologiska framtidsbilder i påtaglig kontrast till de tidigare refererade, mycket pessimistiska bilderna av en värld på väg mot katastrof. Vid närmare påseende visar det sig emellertid att de två vyerna faktiskt förenas i sin ovilja att diskutera, än mindre förändra, rådande maktförhållanden. 0m Kahn och Kosolapov sålunda vill slå vakt om sina respektive system genom att sporra och uppmuntra, tycks krisprofetiorna vilja uppnå samma syfte - genom att skrämma och varna.47

2.3.4 Mat och makt

Vi skall avslutningsvis beröra en viktig företeelse i framtidsdebatten om vår mat. Det är den roll som stora transnationella livsmedelsbolag spelar och kommer at; sp.jl. i an,pen o. människornas överlevnad. I sin bok Mat t-, journalis -trna 'Lasse och Lisa Berg upp denna s k agribusiness till närgången och kritisk granskning. De hävdar att a . i bus iness i dag tvingar in u-länderna i helt snedvridna, ofta k v liga -oduktions-mönster och beroendeförhållanden - ill i-< dens marknader oc*-tekno log i er. I Brasilien anlägger -tt a 1 i e rt 1 i.snede Ij-företag (Liquigas) en gigantisk anläggning för boskapsuppfödning på ett upphugget område i iel ik 1 > al.-* byggs, boskapen slaktas på plat en i t te 1 slakthus man byggt upp, packas... in i butiksfärdiga örpack-ningar, stämplas med italienska priser, lastas in i transportjetplanen som går till väders och ' Hei kylan på 10 000 meters höjd kyla ner köttet. Samma dag --in er v :: a på lats i Rons Varuhus. Inga brasilier får någonsin se detta kött, än mindre smaka det", (s 128)

Vi känner redan till vådan av den härt lanserade modersn.jölks-ersättningen i fattiga u-länder. Manipulerade mödrar prisger den billiga, nyttiga bröstmjölken för att efter en tid finna att ersättningen är för dyr. Barnen dör eller skadas ör livet av undernäring. Av 717 spädbarn i Sierre Leone som behandlaies för undernäring var 713 f1 askuppfödda. (Berg, s 130) En amerikansk ekonom sammanfattar sin syn pè agribusiness roll i ka)en för maten:

"Allt färre, men allt större, transnat ione 1 1 a bolag, år mer ch mer kontroll över livsmedelstillgångarna... Agribusiness snedvrider användningen av ofantliga arc le :-u jord både när oc i Tredje världen. Jorden används inte f - att odla näringsrik.-tig mat på utan för att producera det som är lönsamt för bolagen. Folk i Tredje världen

kan ju inte äta exporterad mat ochinte heller kan de äta exportförtjänsterna. Människorna kan inte inte odla mat åt sig själva på jord som används för exportgrödor". '>

Så kan en av framtidens gränser beskrivas. En svårbemästrad ekonomisk maktapparat styr vårt kanske viktigaste livsvillkor - födan.

Sammanfa ttn i ngsv i s kan vi således se en avgörande motsättning som ställer domedagsprofeterna och teknologifantasterna på den ena sidan och en brokig skara systemkritiker på den andra :

Skall den Tredje världens livsmedelsförsörjning lösas i fortsatt beroende av i-ländernas ekonomiska styrka, maktpolitiska positioner och eventuella välvilja?

Eller i iqger framtiden i en mera oberoende, självförsörjande och (en mot i-lands intressena) utmanande väg?

Därom handlar inte bara debatten om framtidens mat.

2.- Kampen om de icke-förnybara råvarorna

Metaller, mineraler och fossila bränslen finns i ändliga mängder på vår jord. Till skillnad från exempelvis maten, som kan förnyas och växa i tillgång, finns inga möjligheter för människan att på egen hand öka den absoluta förekomsten av icke-förnybara råvaror.

Trots detta förefaller gränserna för de icke-förnybara råvarorna svårare att fastlägga än gränserna för de förnybara. I en svensk studie heter det:

Cary Fonler medför fat t a re till "Food First", Boston 1977) cit. Berg s 1311.9

"För de icke-förnybara råvarorna riskerar inte själva basen rör produktionen, dvs det naturgivna underlaget, att försämras genom t ex erosion och ökenspridning. Möjligheten till återvinning är också mycket större för me • a i än t e* för träd och livsmedel. Slutligen är basen för sut ion o. - knisk utveckling av helt nya och rikligt förekom irie rial större när det gäller de icke-förnybara råvarorn; .'

Huruvida tillgångarna av icke-förnyb-"-a råvaror ^tgör en fysisk gräns för framtiden eller inte beror il •så i grad på hur man bedömer framtidens teknologi och :r; idens energi- rsör -ning. En avancerad teknologi ökar möjI r> utv

'återvinning, hushållning och ma ter i al er sät tn i ng. En riklig tillgång på energi ökar möjligheten att skapa en avancerad teknologi.

2.1(.l Jorden sinar

De pessimistiska studierna ser r>3r f j et att

förbättrad teknologi komma till ätta med s-oblemen. derå |framt idsscenar ier dukar råvarorna snabbt under för den ökande tillväxten och förbrukningen. Oljan sinar i jan på 80-talet, viktiga mineraler hotar att ta slut :an att

Tillväxtens gränser summerar :

"Med nuvarande råvaruförbrukning och en ökning av förbrukningen i nuvarande takt kommer den sto-" __ joriceten av v;k ja . ke-förnybara råvaror att inom loppet : ' :>r __

synta och dyra .

Detta uttalande förblir sant oavsett de mest >pti stiska antaganden om oupptäckta reserver, teknolog rika framsteg, ate-

Resurserna, samhället och trai . len. Slj:rapport från projektet "Resurser och råvaror". Sekretariatet för framtidsstudier. (Liber 1977) s 118.50

rialer - ersättning eller återvinning, så länge efterfrågan på råvaror fortsätter att växa exponentiel11", (s 66-67)

En fortsatt råvaruutvinning i stor skala skulle dessutom sätta det ekologiska systemet fSr ohållbara påfrestningar,

hävdar exempelvis makarna Ehrlich:

"För att höja levnadsstandarden för de 3,6 miljarder människor som levde på jorden 1970 till amerikansk nivå skulle man behöva utvinna nära 30 miljarder ton järn, över 500 miljoner ton tenn och enorma kvantiteter av andra material. Det skulle kräva en årlig utvinning av 250 gånger så mycket tenn som man producerar för närvarande, 200 gånger så mycket bly, 100 gånger så mycket koppar, 75 gånger så mycket zink och 75 gånger så mycket järn...Att höja levnadsstandarden till dagens amerikanska nivå för hela den befolkning som världen enligt prognoserna kommer att ha år 2000 skulle krävas råvaruresurser motsvarande dubbla de ovannämnda s i ff roma .. .Var miljö tål förmodligen inte en 1värIdsindustriaI i ser ing' och detta främst på grund av den förenklande och destabi 1 iserande effekt det skulle få på de livsuppehållande ekosystemen", (s 96)

Vad u-länderna skall ta sig till i denna situation diskuteras sällan i de pessimistiska studierna.

Mänskligheten vid vändpunkten förespråkar i mycket vaga termer någon forrm av omfördelning av förbrukningen till förmån för de behövande. Det exempel som används är oljan, men antagligen är det tänkt att modellen skall tillämpas på alla ändliga råvaror:

"Den verkliga lösningen på resursdilemmat måste grundas på globala och långsiktiga överväganden... Det finns en optimal nivå för alla som bör fastställas och sedan upprätthållas över hela världen av alla deltagare i världssystemet, om det skall bli möjligt att undvika de världsekonomiska störningar som orsakas av resursbegränsningar", (s 11^)

Vad som menas ned "optimal" nivå förklaras aldrig. Inte heller om vissa länder skall tilldelas en högre "optimal" nivå än andra.51

Rapporten andas en viss fruktan för a'.; de optimala" nivåerna kan komma att fastställas genom konflikter och strider, snarare än genom harmoniska rundabords;: al

Den råvarupess imi sm som präglar de hittills citerade rapporterna och böckerna innebär i praktiken ei ~>yc • hård dom över Tredje världens förhoppningar om na bl. , ndustr i a 1 i ser i ng och ekonomisk utjämning. Politiskt har de formulerats a. bl a Curt N icoli n:

"Jämlikhet mellan i- och u-länder Sr inte nära 1ig-ande. En sänkning av i-ländernas standard skulie vörå .ägen, en det för -faller vara en orealistisk tanke. Oen j il i ka vägen synes för avsevärd tid förbli en utopi" 1

Den fysiska resursbegränsningen an led c. edelbart omsättas i politiska begränsningar. Knapphet skapar politiskt tryck och hårda konf1 i kter .

I de mera optimistiska studierna go.. '- login en större frigörande roll, den fysiska gränsen fi ,, längre och längre bort. Men följderna blir samtidigt ökade utvinning' ostnader och t'.: ökat energibehov. Också en sådan utveckling riskerar därför att sätta politiska och ekonomiska gränser för Tredje världens rå-varuförsäljning i framtiden. Dessa länder kan komma att få betala ett högre pris för sin industi lal sering än de tidigare industrialiserade länderna. De lät: t tillgängliga och mest brytvärda fyndigheterna är då redan på upphällningen.

" Curt Nicolin, Makt och Ansvar, k;ld Kiiinekuil 1973, 124-12552

RIO-rapporten formulerar detta problem på följande sätt:

"Färska analyser har visat att de senaste årens farhågor om ett uttönnande av naturresurserna kan vara överdrivna, åtminstone i somliga fall. Så representerar exempelvis haven en enorm potentiell källa för vissa råvaror. Det finns anledning tro att nya teknologier kan utvecklas för att lösa problemen med exploatering, Utvinning, mäteria1ersättning och miljöförstöring. Många av dessa teknologier kommer dock att kräva många år, kanske decennier, för att utvecklas. De kommer att bli dyrbarare i termer av såväl pengar som energi. Därmed blir råvarorna allt mera svårtillgängliga för länderna i Tredje världen och bidrar på så sätt till ökade klyftor i stället för till nya möjligheter. Behovet av sådana teknologier är intimt sammankopplat med utvecklingen av nya konsumtionsmönster, särskilt i de industrialiserade länderna", (s 37"38)

Lösningen av det pol i t i ska råvaruproblemet ligger i RIO-rapporten inom ramen för det som vi allmänt kallar "en ny ekonomisk världsordning". På kort sikt bör länderna i Tredje världen öka kontrollen över sina råvaror. De bör också öka sin andel av de förädlade produkterna för att bättre kunna påverka konsumentpriserna på världsmarknaden. Producentkarteller av typ OPEC ses som legitima kampmedel i u-ländernas händer - men bara på kort sikt.

På längre sikt måste ett internationellt system upprättas så att en jämn fördelning uppnås mellan råvarufattiga länder, mellan producenter och konsumenter. Råvarorna blir i det perspektivet en del av "det mänskliga arvet". (The common heritage of mankind).

2.k.2 Jorden flödar

Bar iloche-rapporten koncentrerar sig nästan uteslutande på problemet med råvarornas fysiska gräns. Detta beror på att den här studien ju redan i sina utgångspunkter tagit politisk ställning. Den förutsätter helt enkelt ett annat pol it iskt-ekonomiskt världssystem som löser råvaruproblemets politiska sidor.53

Rapporten hävdar att jorden är praktiskt taget outtömlig på metall" °ch mineraltillgångar. Det är bara en fråga om graden av koncentration. Med avancerade teknologi-r och tillräckligt kapital kan det som är värdelöst i dag bli en tillgång i morgon, en uppfattning som sammanfattas uttrycket "Tillgångar jr inte; de blir till"

8a r i I oche-rapport en gör följande punt-ter ti i förutsättningar för sina optimistiska slutsatser:

o Dagens malm- och m i nera 1 bryt n i ng fö på s t genom-

snittligt djup av 300 meter, men kan tekn i kt nå ner till 3000 meter.

o De i dag kända reserverna (exploaterade eller identifierade) utgör hälften av jordskorpans reser. :r ner till ett djup av 300 meter.

o Koncentrationen av malm- och mir >r 'blir ungefar

densamma ända ned till 3000 meters ..

o Minera 1 reserven ökar undan för t. dan jenor i;', -gång från brytning av höga koncentrationer till brytning av lägre koncentrat ioner:

"Reserver av flera metaller (speciellt koppar, langar aluminium, titan, nickel, bly, zink och coi innehåller stora mängder av 1 agha 1 ti ga malmer sor nop ilt inte innefattas i statistiken", (sid 33)-

Inte ens kostnaderna behöver stiga, hävdar Bar i 1oche-rapporten

2)

med hänvisning till en studie, s o samhå ets totala

kostnader för råvaruutv inningen hittills sjunkit. Frjntida kostnadsökningar "kan lätt övervinnas genc knologisk utveckling, vilket visats upprepade gånger de senaste decennierna", (sid 33

Bar iloche-rapportens huvudbudskap är ålunda att de icke-förnybara råvarorna räcker - och att de r :k' r för lera århundraden framåt i tiden:

E W Zimmermann- Introduction to .varia jsources, N Y 1964

2)

Barnett & Morse: Society and Growth. The Economics of Natural Resource Availabi I i ty. John Hepkins Press, Baltiore 1963-54

"Hed ytterst få undantag gir inte jordskorpans enorma mineraltillgångar förlorade sedan de en gång brutits och använts, utan fortsätter att utgöra en oskiljaktig del av planetens resurser. De nå tillfälligt ingå i kapital- eller konsumtionsvaror, de ~>å kemiskt förenas med andra ämnen, de förblir ändå oförstörbara. Teknologin har visat sin förmåga att utvinna tillgångar från de mest skiftande geologiska formationer. Den kan också återvinna

material som redan använts en eller flera gånger", (sid 32)

Bar iloche-gruppens problemfria framtidsbild har i det här avsnittet mer gemensamt med Herman Kahn än med exempelvis RIO-rapporten, som ju lägger in varningar såväl för kostnader som för pol i t iskt-ekonomiska hinder.

Herman Kahn fortsätter konsekvent att skissera en extremt teknolog iopt imi st i sk bild. Temporära bristsituationer, typ oljekrisen, kan västländerna möta med ökad hushållning, bättre ersättningsmaterial och nya tillverkningsmetoder. Bortsett från dessa kortsiktiga intermezzon kan förbrukningen på längre sikt fortgå i det närmaste ostört.

Tabell 2• Jordens resurser, en jämförelse (ton)

Traditio- Brytning Utvinning neil gruv- pl havs- ur havsbrytning botten vatten [-Jordskorpans-] {+Jordskor- pans+} innehål1 Aluminium 3.6 miljard - 18 miljard 80,000 billion Krom 8.9 miljard - 80 miljon . 110 billion Kobolt 11 miljon 3 miljard 800 miljon 25 billion Koppar 1.06 miljard 3 miljard 6 miljard 63 billion Guld 50,000 - 8 miljon 3.5 miljard Järn 710 miljard 130 miljard 18 miljard 58,000 billion Bly 1.8 miljard 4 miljard 60 miljon 12 billion Mangan 24 miljard 160 miljard 4 miljard 1,300 billion Kvicksilver 920,000 - 60 miljon 9 miljard Oran 29 miljon - 6 miljard 180 miljard

Källa: Herman Kahn55

Sven om förbrukningen så småningom n en nivå or I ig

inträffa år 2176) "avvisar vi tanken p att \ -jlle bli hel t utan något avgörande material, dvs n lot se si il le

na förhindra den av oss förutsedda tillväxten", 3 87).

Vilka är då de teknologiska och ekonomi ska förutsättningarna för en bekymmersfri råvaruframt id? Den fr jan behandla- en kritisk anda i World Futures. Tre möj i . gh .e grans v:

Återv i nn i ng. Anses inte ge utrymme för stora vinster. Ater-vinningsgraden är redan i dag hög för vissa metaller, bl a återvinns ^0 % av världens koppar- och blyproduktion. Framtida förbättringar kan inte hjälpa stort: "...Stora förändringar i åter v i nn i ngs teknolog i och å terv i nn i ng si.os tnader kommer knappast att ha någon större inverka tillaången

(s 185)

. Minskad användning av olika 'ei.aHer i prod,- ionspro-cessen. Sr i hög grad beroende av den framtida tillgången på material. Men "möjligheten att ninska efterfrågan på råvaror genom en mer ekonomisk användning av dem förefaller större än genom återvinning (sid 205•

. Ökad gruvbrytning. Möter inga f,sis i begränsi ngar. 1 id nuvarande konsumt i onsn i . > in ler jordsk* ar över: a

kilometer aluminium för 10 miljarder irs förbrukning, järn för 100 miljoner år, bly, zink, krom och kvicksilver för över 10 miljoner års förbrukni-g" s 187) eknolog' förutsättningar för brytnir .v. en jv lågh tig a ;ai skapas, men "tänkbara i il jo- och ekologiska konsekvenser är för närvarande dåligt utredda och måste vägas in". Hindren heter i första hand energ , kapitäl oc vatten.

Det finns, enligt World Futures, fortfarande osäkerhetsmoment pÉr det gäller den framtida råvaruförsörjningen. Ett scenario med fortsatt hög tillväxt är därför inte riskfritt:

"En slutsats är ofrånkomlig: Styrning a -^rs^nings- och utvecklingsresurser till mäterialsparande eknologier och ek-nologier för återvinning är av /ck. cer 1 betydelse för att fortsatt hög tillväxt ^al I kunna u >rär Ilas i • ra - tiden" , (s 206).56

Wassily Leontief delar denna försiktiga optimism (försiktig i jämförelse med exempelvis Bariloche-rapporten). Han uppskattar att världen under de närmaste 30 åren kommer att efterfråga 3-it gånger så nycket mineraler som totalt har förbrukats sedan tidernas begynnelse. Den ökade efterfrågan fram till år 2000 fördelar sig enligt

följande:

Koppar lt,8 gånger, bauxit och zink A,3 gånger, bly 5,3 gånger och järnmalm <t,7 gånger.

Trots de till synes kraftiga ökningstalen är det bara två metaller som, enligt Leontief, riskerar att "ta slut", nämligen z i nk och bly.

Studiens allmänna slutsats blir att mineral resurserna i huvudsak ko^v-er att räcka över sekelskiftet, men att utvinningskostnaderna ökar samtidigt som regionala bristsituationer kan uppkomma .

En sammanfattning av debatten om de icke-förnybara råvarorna visar att skillnaderna inte gäller utbudet av råvaror utan möjligheterna till uttag av råvaror. Pess imisterna tror att såväl teknologi, kostnader och miljö sätter snäva gränser för det framtida uttaget:

'Såväl de geologiska omständigheterna som kalla ekonomiska fakta gör det sannolikt att, som en sakförståndig geolog uttryckte saken, 'vanlig gråsten aldrig kommer att bli föremål för gruvdrift '..." (Ehrlich s 98).

Optimisterna är av två slag. De som i likhet med Bariloche-gruppen och Herman Kahn tror att alla nödvändiga hinder för uttag av råvaror kan övervinnas och de som tror att en del hinder kan uppstå (RIO-rapporten, World Futures, Leontief).57

De viktigaste hindren är teknologi, kostnader och energi. Inte minst det senare kan bli ett bekymmer vid framtida intesiv utvinning av 1 agha I t i ga råvarutillgångar. Nyma1thusianerna tror att dessa hinder är oöverstigliga. D. bek. ade opt isti na varnar och manar till ansträngningar för att hindren skall kunna passeras.

2.5 Energin i framtiden

På energins gränser riskerar mången ramtid att stupa. Riklig tillgång på energi är sannolikt en förutsättning :;r att producera all den mat och många av de icke-förn ara r i iaror vi diskuterat i de föregående avsnitten.

Alla de som varit optimister tidigare måste så förbli även när det gäller energin. Och alla de som redan tidigare satt gränser för fortsatt tillväxt i världen finner sitt anske tyngsta argument i en hotande energibrist.

2.5-1 Debatten om de fossila bränslena

I det korta perspektivet, decennierna ra till sekelskiftet, står vi främst inför uppgiften at bedöma mr länge de icke-förnybara energikällorna, dvs de fossila bränslena, kommer att ;r8cka. Att oljan, kolet och naturgasen förr eller senare kommer att ta slut ifrågasätter nämligen inoen

Opt imi sterna ser stora möjligheter att med ny teknologi förlänga den tid under vilken vi kan använda den här typen av energi. Havets botten kan exploateras, bränsle kan börja utvinnas r tjärsand och oljeskiffrar, användningen av kol kan moder lisers och utökas. Det finns således gott om tid att samtidigt fundera Ut nya, ständigt flödande energikällor som för all framtid skall lösa mänsklighetens energiprobli58

Den här t»ren av arojnent förekommer framför allt hos Herman men också i Bari I oche-rapport en.

Kan-i tror till och med att de fossila bränslena kommer att spe la huvud ro! le- i -iSnsk1 f ghetens energ i försörjn i ng ända fram tfll mitten på nästa århundrade:

Recar de Kä^cé av olja, naturgas, kol, oljeskiffer

och tjärsand räcker för världens samlade energibehov i 100 år, och- enbart en femtedel av de uppskattade potentiella reserver-na kan förse oss "ed mer än 200 år=. förutsedda energibehov".

77 63-6M)

Till optimisternas skara får vi nog också hänföra studien World Futures:

Ke<J en årlig energi förbrukn i ng tio gånger högre än dagens 'äcker de fossila bränslen som på sikt kan utvinnas i 200-300 år. Sam-a årsförbrukning skulle sedan kunna tillfredsställas tusen gånger om med den teoretiska potentialen hos de evigt f'ödande energi kä I lorna". (sid 135).

Gemensa-t för optimisterna är deras tro att de fossila bränslenas epok ganska snidigt skall kunna övergå i de förnybara energikällornas epok.

Pess : ~ i stc---.a anser däremot att de fossila bränslena snabbt håIi er på att ta slut. Tiden för en omställning blir för kort. Mänskligheten måste dra i nödbromsarna.

Mä-SK 1 i gr.eten vic vändpunkten använder drastiska scenarier för att understryka budskapet:

"Om alla länder skulle förbruka olja i samma takt som den utvecklade världen, visar vår datasimulering att de totala världs-reserverna vore förbrukade 1982. 0m oljeupptäckterna fortsätter i samma tak ;or under föregående årtionden är reserverna tömda år 1985 sid 82).59

RIO-rapporten startar sitt resonemang från samma pessimistiska utgångspunkt:

"De fossila bränslena räcker in; for att rörs mänskli heien med dess behov av energi efter år 2000". (s 2^3).

Gemensamt för de pessimistiska i .pporterna är de allvarliga problem som förutses i övergången från de fossila bränslenas epok till solenergins tidevarv.

Mänskligheten vid vändpunkten resignerar nästan hel när de' gäller möjligheterna till en fortsatt ökning sv energiuttaget i världen. Enda räddningen på i-ort och medellång sikt jr e t utopiskt världsarrangemang (st sägs gynna ;|la utan att ss-gynna någon):

De nuvarande energikällor a ••.'.«>re i •'.. a energin blivit ekonomiskt och teknologiskt tillgäng, g. Alltså måste i-länderna sätta "stopp för j£t_teH_i_gan över-utveckl i ng genom att godta gränser för förbrukningen av ändliga resurser", (s 83)>

De oljeexporterande regionerna måste under tiden se till "att tillräckligt med olja flyter...för att garantera den soc i oekonom i ska stabiliteten i de sljeimport ty råde-

na".

Kol och naturgas kompletterar och ersätter oljan fram till den ljusa tidsålder där energikällan heter sol. I detta framtida energ i samhä 1 1 e "bör de nödvändiga sol energ ian I läggningarna förläggas till de oljeproducerande regionerna. På så sätt håller den långsiktiga strategin det löfte som ingick i den kortsiktiga strategin", (s 152)>

2.5.2 Kärnkraften - hot och räddningsplanka

Mänskligheten vid vändpunkten ser bara en utväg o dess globala totallösning uteblir - en väg kantad av död och elände. Då tvingas vi nämligen bygga ut kärnkraften. Och ned kärnkra; och orättvisor i världen "kommer det att uppträda tusentals desperados som terror iserar dem som nu är 'rika' och till sist60

körner nukleär utpressning och terror att förlama ytterligare organiserad utveckling...Om 10 eller 20 år är det förmodligen för sent, och då kan inte all världens fredsmäklare, liksom Kissinger ständigt på väa -Tel lan medlaruppdrag i hela världen hindra att världen störtas ned i det nukleära krigets helvete" (s 83).

Mänskligheten vid vändpunkten avstår alltså helt från kärnkraft, främst på grund av riskerna med en framtida plutoniumekonomi :

För att skinta 24 000 br idreaktorer skulle vi varje år behöva förädla och transportera 15 miljoner kg plutonium-239, grundmaterialet till Hiroshimabomben.

Vi behöver knappast förtydliga resonemanget. En teknologisk lösning kan mycket väl bli ett köpslående med djävulen - och ännu värre, ty vi skulle inte bara sälja våra egna själar för att tillgodose våra behov av komfort utan också de ännu ofödda generationernas hälsa och kanske själva existens....

Men det mest absurda och ironiska är att trots att kärnkraften inte är det enaa alternativet sker denna köpslagan med djävulen nästan oförmärkt. Medan den pågår utesluts andra alternativ". (s 150)

•långa av arg<_~enten i den här rapporten har förekommit flitigt i vår egen energidebatt. Det gäller också

uppfattningen att nya energislag hindras från att utvecklas pga satsningen på kärnkraft:

"Om regeringarna ville ställa forskningsanslag till förfogande lika generöst som de har gett pengar till kärnkraft, rymdforskning och överljudsplan, skulle solenergi projekten ganska snart bli praktiskt genomförbara och ekonomiskt försvarbara", (s 156). '

Energifrågan blir i den här rapporten en fråga om moral, och då snarare individuell moral än nationell moral. På det sättet undviks en kontroversiell diskussion om politiska och ekonomiska åtgärder:61

"Vårt starkaste antagande - iller åtminstone vår fö-hoppning -är att vi skall ändra vår livsföring, att vi, konsumenterna, skall inse att vårt lättsinniga bruk iv energi tar brödet ur barnens mun...Om vi medvetet nsur ir srgi ,

avsiktligt skaffar oss färre ägodelar, om vi med öppna ögon förenklar vårt liv en smula för att andra ;an 'å det min ui av ägodelar och föda som de behöver för att lev.j - vad händer då i själva verket med vår levnadsstandard? Kommer inte standarden, den moraliska standarden, att stioa?" (s 156-157).

RIO-rapporten förutser även den de fos ila bränslenas sn a hädanfärd. Men slutsatserna för den närmaste framtiden Mir annorlunda. Någon total dämpning av efterfråga " energi inte accepteras. Ett visst hushållande i i-världens länder ko mer nämligen mer än väl att vägas upp av ökade ansp Tredje

världen. Industrialiseringen och moderniseringen av fattiga e >-nomier kommer att kräva mycket energi. Liksom framtidens teknologier för utvinning av råvaror ur låghaltiga ;'/ndigheter och avsaltning av havsvatten. Framtidens MSdande energ -;älior -o -mer att dröja åtskillig tid ännu. Och de kc iier att dröja inn. längre om inte satsningarna på forskning och utveckling lten-sifieras. Under tiden kräver u-länderna sin rättmätiga energi-försörjn i ng.

I det perspektivet accepterar RIO-rapporten en tidsb* ränr d nödlösning - kärnkraften:

"Fram till år 2000 måste vi olyckligtvis ta - irne ergi i anspråk". (s 2^9)

Men kärnkraften måste få bli en parentes på vägen not solenerq 'is kommersiella genombrott:

"Det är uppenbart att om kärnkraftsprogra nen överskrider en viss gräns i varje enskilt land kommer detta att ställa krav på sådan polisiär kontroll och sådana åtgärder att de blir allt svårare att acceptera. Det är därför nödvändigt att, utan t is-förlust, göra en jättelik kraftansträngning tör ott snabbas möjligt stimulera utvecklandet av nya energi- illor". s 25062

RIO-rapporten sluter upp bakom kritiken mot det nuvarande energi tänkandet, där resurserna styrs bort frän alternativa energikällor ; stället för tvärtom. Felet anses bestå i att enskilda länder aldrig kar förmås att tänka på tillräckligt i äng sikt. En internationel! organisation med anknytning till FN i*10-rapporten förordar ofta den typen av lösningar) skall se till att kärnkraftsprogrannen hålls tillbaka till förmån för solenergiforskning. Det är frågan om ett antingen eller:

Ett r,i ss1 yckande att fullfölja dessa alternativ kan leda till er utbyggnad av briderprogra~ med åtföljande stora risker för plutor ^-istölder, pl uton iumspr idn i ng och miljökatastrofer. Cessa konsekvenser förefaller vara så pass allvarliga att de -våste väoa -ycket tungt som argument mot sådana program", (s H9)

På lång sikt förenar sig praktiskt taget samtliga rapporter en nyllning till solenergin. RI O-rapporten ser det som en fördel att detta enercislag lättare kan utvinnas i Tredje värl dens ander, dvs "länder som ofta ligger fördelaktigt till såväl på gr^nd av solljusets kvalité som på grund av de väldiga v tor sor finns tillgängliga för att fånga upp det", (s 2^9)

2-5-3 Den bekytrvnersfria energiframtiden

i-å t oss så återvända till optimisternas skara. Genom generösare a-;agarden o^ de fossila bränslenas livslängd har de gjort sake- aningen lättare för sig. De har exempelvis råd att på kort sikt vara skeptiska till kärnkraften och ändå klara språnget till solåldern.

Egentligen är det bara Bari loche-rapporten som oreserverat skildrar en övergång i kärnkraftens tecken. För dess författare är uppgiften entydig. De vill slå fast att några fysiska gränser för ökad energiförsörjning inte existerar. Detta är avgörande för hela deras framtidsmodell, som förutsätter63

u- ländernas industri a 1 i ser ir : och ciai.i utvecklin . De' å sedan ske med olja eller uran.

Bari loche-gruppens kärnkraf tsenti ia Stei peqlar d« s utt, lade Tredje värIdenperspekti v . Kärnkraftsrädslan betraktas som ett i-landsproblem, en överf1öds1yx, en rädsla som riktar sig mot de fattiga och icke-industri a 1 iserade länderna i världen. de som har sitt energibehov framför sig.

Det blir alltså uranet som skall klara framtiden. Oljan bedöms lara slut inom 100 år, kolet räckeri 400 år, uranet kommer att räcka mycket längre än så. Författarna bygger på J- 'akti atl uran förekommer jämnt fördelat, im än ersi låga ön jntra-

tioner, i hela jordskorpan samt i havsvat t. Oessa låga alter kan inom kort bli utvinningsvärda. ivda

"Studier genomförda i Sverige visar et ir in k utvinnas ur granit till en kostnad av knappt dubbla världspriset. Atomenergikommissionen i Storbritannien har ! I a s vad beträffar havsvattnet...Så lunda räcker reserverna av uran och thorium') för att klara energibehoven under e 'aktiskt taget obegränsad tid. Om problemen med fusionskraftens tämjande kan lösas, vilket enligt vissa experter kan e no 20-50 kommer energireserverna förmodligen att överleva den mänskliga rasens biologiska stabilitet, de kommer att räcka i hundratals mi Ijoner år", (s 33)^

Bar i Ioche-rapportens argumentering i de tär avsr tten är summarisk och kortfattad. Också källkr • i. >r för tolle - i en del övrigt att önska. Kostnaderna för uranutvinning ur granit och havsvatten är säkerligen inte oomtvistade storheter.

Herman Kahn undviker skickligt att öppet i ställning i kärn-

För användning i en s k thoriumbrider

Här hänvisas till D.Gabor. Innovaciones c ientifi c as, technologicas y sociales. Santiago, Chile 1973kraftsfrågao. Han refererar samvetsgrant kritiken mot kärnkraftstekniken. Och han hävdar att kärnkraften på sikt inte 5r 16nsa<-, Därtill kr|vs att br idertekn i ken utvecklas kommer-sie t eller att .ra- ^an börja utvinnas ur havsvatten till ekono- i sk t -'örsvarbara kostnader. Han räknar med att en kraf-tic utbyggnad av kärrkraften kan bli politiskt omöjlig. I det läget -Sredrar \ahr, ett slags opportunistisk neutralitet. Pc' : s ka Stior -gar i USA förefaller att spela en viktig rc'I Kahns fräntidstänkande.

Känns poSnc *5r tillfället är att kärnkraften inte behövs. Af-i nstc-e inte si mycket. Fra~ till nästa århundrade går det a"celes utmärkt att klara sig med kol. Och om ca 75 år är det klappat och klart -ied solenergi, geotermisk energi, fusionse-ergi och andra behagligheter:

K- år USA:s 30C-årsjubi leum, förväntar vi oss att

fossi'a bränslen huvudsakligen används som baskemikalier. Under cvergå-gspe' odén är det troligt att världen alltmer övergår t Ii *asta fossila bränslen som kol och oljeskiffer, med ►.är-kraten som en ^öjlig viktig stödkälla", (s 67)

Också »o i-'c hittar vägarna som skall gör det möjligt

att -ndvika såvä' der -ta1thusianska fällan att begränsa värl-ae-s ti i ivSxt P>!- grund av otillräcklig energiförsörjning som det fa_s;ska köpslåendet om ett snabbt införande av kärn-'aft stor skala".(s 167)

På kort s ikt heter, liksom hos Kahn, det strategiska alternativet kol. World Futures räknar däremot inte med storskal ig utvir.-ing av energi ur oljeskiffrar och tjärsand:

•J t v i nningspr oc essen är av sådant slag att miljökostnaderna bl'r höga ocn...därmed även de ekonomiska hindren", (s 137)

" Uttrycket "Fa^stsk kopslående" The Faustian Bargain) syftar på zer ^rge Fausts uppgörelse med Mefistofeles (djävulen)

Goethes berömda diktverk. Faust sålde där sin själ för löften om kortsiktig makt. Parallellen till kärnkraften återfinns bl a i Mänskligheten vid vändpunkten (se sid 60).65

En annan viktig övergång- , t är ji ar iei

na. Dessa bedöms i World Fut e; snm iyckr joda. r , te -nologier kan upp till tre fjärdedelar av dagens energiförbrukning per capita sparas in till år 2050. Re lan i dag skulle USA kunna förbruka en tredjedel rai dr nergi 'genon st r

niskt lika effektivt i energi sparande och merg iförbrukninn i Sveriges", (s l<t2).

Alternativa kärnkraf ts ttkno 1 jur jes ock en chans, bl reaktorer med thorium som bränsle. En fortsatt utbyggnad vattenkraft över världen 1 . ,oi • en miedelbar for Uriingsinr, • , på geotermisk energi och solenergi. Kärnkraftsutbyggnaden ses i viss utsträckning stå i motsättning till de långsiktiga må-len:')

"Uppnåendet av dessa mål beror på om ian lyckas hålla st. k id mot kärnkraftens och el industrins påtryckjrgrupper. Mots'. kan också komma från bilindustrin", (s '67).

Debatten om vår framtida energ i försör jn q r mer omplicer, : och mer laddad än debatten om framtiden:: övriga gränser. Frågan om kärnkraften trasslar till försöken till entydiga indelningar av debattörerna. Det förefaller klart att visst kärnkraftsmot-stånd kan förekomma såväl i en i huvudsak i:ess i rn i s t i sk ran, ds bild (Mänskligheten vid vändpunkt.- ;orr i ni; Is. ti-mistisk framtidsbild (RI0-rappor t. n. WorId Futures).

Konflikten mellan den industrialiserande världen och u änderna finns naturligtvis också när det gäller energin. Men otsätt-ningar mellan oljerika länder och oljefattiga länder i den Tred je världen komplicerar bilden.

" En uppfattning som även framförs i den svenska studien Sol eller Uran. En satsning på Uran-Sverige leder bort från Sol-Sverige- Sol el lei urün, Sekretariatet för fru -tidsstudier 1978tt

i storö i råe (r sägas ött RIQ--apporten (och även Bar i loche-rap;ortf- FCr^tser en konflikt om resurserna, åtminstone på kort sikt. 6e veckar 'Sr att u-1 ands i nt ressena skall vinna på be«.osf-ad a» i-lands i" tressena .

' g-eten \'i vändpunkten och Herman Kahn ser inte konfIik-te- son» vare sic önskvärd eller nödvändig. De tenderar gärna att s«.v-da förb: aagens problematiska situation genom att före-spec a en paradisisk framtid där stora solfångare i u-länder-na återgë car fångna tidens orättvisor - med ränta.

2.6 »iIjön

Kr r löns förstöring en oundviklig konsekvens av ekonomisk : växt ch Caenl Och är miljön, ekosfären, därmed en fysisk gräns ^ör framtiden?

£! er ka- ökac tillväxt förenas med miljöns krav? Är ekosfärens cränser «5j iga att påverka och leva vidare med? Låt oss med cessa •rågor •örsöka re-odla miljöproblemet, ett problem som - tt s 'c:jt oss so" en skugga genom debatten om framtidens c.-änser. T: åter oss miljön att producera mera mat, att an-

-:-z3 »rst:?-:- ng oc- växte "ter? Tillåter oss miljön att ^ä energ _ttacet med dess 'sker för luftföroreningar, radioakt *a -t' öjp och så småningc ter- sk : I jöf örs tör i ng , dvs en oratur g upphettning av jordatmosfären? Kan vår miljö tillåta fler »5nn iskor på jorden?

2.6. jer mänskliga miljöns undergång

för de -a itnusi anska studierna är svaret enkelt. Miljön ar en definitiv fysisk gräns. Fortsatt befolkningsökning och fortsatt ekono- sk ti .äxt undergräver förutsättningarna för nwrskl igt v på jorden.67

Tydligast har det här synsättet fört ram j P.-iul Ll-ili i hans bok "The Population [w Yor; , 1968)'

piet lr inte svårt att följa miljöförstöringens orsakskedja till källan. För många bilar, ör många fabri i er, för c k,-t

tvättmedel, för mycket bio der, o; llräc i loppsri ii ,

vattenbrist, för mycket koldioxid - aili imma. is ;,eror på att människorna är för många", (s 66-67).

Denna ortodoxa variant av mal thu i i an i s ' n/anse is en ai nt, redan i Ti 1 I växtens gränser. Orsakssambandet befolkningsökning -miljöförstöring är inte längre 'et enda samband.-:

"Några miljöskador är uppenbarligen direkt knutna 'ill befolkningstillväxten. Andra hänger mera samman med industrins tillväxt och teknologins utveckling...", fs 71).

Att alltsammans indirekt kan föi . till k; folkningsü

ningen framgår dock av andra avni . Det är befolknings : ningen som gör att miljöns yttersta grins 'I " i ii närmare :

"Den säkraste vägen att i global sl-ala överskrida denn, grë är att exponentiel11 öka såväl antale' i nniskor som varje människas miljöförstörande akti ;ter ' i 84-61;).

Tillväxtens gränser ser visserligen möjlighe er att ned ny tek nologi kombinera en fortsatt industri; 11 5x med linskad m jöförstöring "men bara till höga kostnader", (i 86).

Uppenbarligen anser rapporten dessa kostnader vara för höga Den vill i stället visa att miljön är n av många fysiska gränser som sammantaget sätter stopp för tillväxten "i en änd-1 ig värId":

"Det uppenbara målet för det nuvarande världssyst t är ätt producera fler människor med mer (mat, prylar, ren lei t och rent vatten) åt var och en...Om samhället fortsätter tt sträva efter detta mål kommer vi förr eller senare att n, er av68

"dnga fysiska gränser... Det går inte att förutsäga vilken j-äns vi f5rst ko-rner att nä", \s S6-871.

Wänsk jneten v c vändpunkten gör aldrig någon självständig analvs av ëfrågar : sin annars mycket pretentiösa datormodell. I stället förs resonemangen i en allmänt filosofisk ton dlr syftet so- tidigare är att förespråka en globalt di-' geras befolk- ngs- och ekonomisk tillväxt i världen (övergång till s k organisk tillväxt). Naturen ses i det samman--anget sor e~ -xjtstånaare svårare att få grepp om och mer skräck - aga-ce än vi någonsin tänkt oss", (s 25)-

"ctsJtt"inger mellan människa och natur är inte resultatet av e- v ss politisk eller ekonomisk utveckling utan ett verk av den teknologiska -änniskan":

sär -lär-iskan påtvingar naturen sina egna syften ingriper Ton det naturliga urvalets process. Resultatet av sådana -grepp kan inte "örutses. I sin jakt på kortsiktiga vinster !"cr ~ä--!ska- ekosystemet ett stort antal otillräckligt prövaoe -va Kern i ska ännen, som kan få allvarliga och utbredda biclog ska konsekvenser. Oräkneliga levande organismer kan påverkas, därifclana -änniskan själv. I sin egen dagliga bekväm-

c-ets ntresse, och i framåtskridandets namn, kan vi på så sätt sän«.a vår ecen arts kvalitet i framtiden", (s 26-27)

LÖsn nger, mänskligheten ligger i att "skapa en ny attityd till nat-ren som vilar på ett harmoniskt förhållande i stället för på erövring", (s 168).

Den -jr type* a. vaga moralpredikningar är genomgående i Wän.sk' ' c-eten v g vändpunkten och ersätter ofta konkreta po-'. i t i skt-ekonor ska stäl I n i ngs taganden .

Det kar i sammanhanget vara värt notera att en av miljödebattens verkliga alarmklockor och förgrundsgestalter, USA-biologen Barry Cornoner, går emot den ma 1thusianska synen på miljöför-69

störingen som en konsekvens av befolkningstillväxten:

"Trots alla påståenden på att lljökrisen berot på 'överbefolkning', 'överflödskonsumtion' eller bådadera måste vi ik.j i'-ter förklaringen på annat håll".1'

Det är inte den ekonomiska tillväxten i sig som skapar miljöproblemen, utan snarare sättet som den ekonomi .ka

tillväxten sker på. Commoner hävdar att den teknologiska revolution om fick sin tillämpning efter andra världskriget frantör allt innebar en förmåga "att manipulera med naturen":

"För första gången i jordens historia kunde unn skapa helt nya former av mäteria...Det var först senare som man upptäckte den fatala bristen i den nya teknikens vetenskapliga underbyggnad. Den var som en tvåbent pall; den Lod stadigt när d< t filldi kemin och fysiken, men det tredje benet fattades - miljöns biologi".2)

Det är alltså tekniken, snarar in produktionsmängden som drastiskt förändrats, en teknik var tillämpning ö it r>< restr ii o ärna på miljön - utan att samtidigt tillfredsställa grundläggande mänskliga behov:

"Den amerikanska ekonomins tlllvöx efter har ha't r

nansvärt ringa effekt på den omfattning i vilk i individernas behov av ekonomiska basartiklar har tillfredsställts. Den ta-tlstiska fantasifigur som kallas 'genomsnittsamerikanen' konsumerar nu per år ungefär lika stora kvantiteter äggviteämnen och andra näringsämnen (men något mindre vitaminer). Han använder ungefär lika mycket kläder och rengöringsmedel, bor på unge ir lika stor nyuppförd bostadsyta, ställer ungefär sam , anspr . på transporter...Men hans livsmedel har odlats på en indre areal med hjälp av mycket större kvantiteter kons. lödsel och biocider än man använt tidigare. H. s kläder ar ed st ' re nolikhet tillverkade av syntetfibrer än av bomull eller ull. Han tvättar mera med syntetiska tvättmedel än 5d vålmedel. Han bor och arbetar i hus som innehåller mera alu niu , beton<

Barry Commoner: Cirkeln sluter sig (Aldus/Bonniers 1972), sid 122

2)

' A a;s. 116-11770

och plast Sn stål och trävirke. De varor han förbrukar transporteras oftare med lastbil än per järnväg. Han dricker för det mesta sitt öl ur engångsfläskor eller burkar och inte ur returglas eller på kafé. Sannolikheten för att han bor och arbetar i |uftkondi tionerade lokaler är större nu än tidigare. Han kör bil ungefär dubbelt så långt per år jämfört med 19^6, oc^ han kör en tyngre vagn på däck tillverkade av syntetiskt gunni och inte -.aturgummi , och han förbrukar mer bensin per ni!, bensin sor innehåller mer tetraety1 bly, som pumpas in i en -rotor "*ed fler hästkrafter och högre kompress i öns ta 1".

Inte -lins t den nya jordbrukstekniken och "agr i bus i ness" (se sid anser Co-Toner som viktiga bidragande orsaker till -ni I jök- : sen. Han ser alltså en tydlig koppüno mellan rådande pol i tiskt-ekonomiska förhållanden och miljön.

2.6.2 Den r-änskl iga miljöns överlevnad

RIO-rapporten gör samna koppling. Det är inte "människan" i största allmänhet so- förstört miljön utan den rika minoriteten av -änniskor. Samma utveckling som hotar miljön vidgar också klyftorna -lei lan fattiga och rika:

Har vi råd att obekynrat fortsätta längs denna väg, med ökad koncentration av rikedomar, ökad ojämlikhet och ökade ekologiska risker?" (s 161).

Att sor "iliväxtens gränser konstatera att exponentiell tillväxt i er. änd'ig värld inte kan vara för evigt är "trivialt och oomtv i st I i gt":

Frågan är inte huruvida yttre gränser, vars överskridande .ore ödesdigert, existerar eller inte. Endast den som hänger sig åt er, totalt oansvarig teknologisk optimism kan förneka dessa gränsers existens. Vi bör i stället uppskatta hur nära dessa gränser vi befinner oss och, ännu viktigare, se vad som kan göras för att skjuta dem längre ifrån oss", (s 162),

" A a;s. 126-12771

Ett stopp för tillväxten räddar inte illjön, h d; Rl(ra; orten. Motsättningen tillväxt-miljö !'• en falsk tséittning. Vi kan tänka oss situationer dä en låg, ja i i II oc c' negativ tillväxttakt skapar svåra mi ;-V.prob!< . Or,är1 an vi

tänka oss en ganska hög t i Hvi' t som tar insyn till <olc in och sparar på ändliga tillgå gar, bl a genom a /ändandet v förnybara resurser:

"Detta är lättare sagt än gjort: men det .'•'ar a; de finnas en väg ut ur (det falska dilem a till ixt e ler jö", (s 162),

En tillväxt som främst tar syfte på utt tillf;edsstaI 1 a .inniskornas basbehov skapar i sin tur bättre or: . ar <" en ekologiskt balanseras utveckling:

"Miljön förefaller vara ytterligare en v kt oi av

begreppet utveckling i stället t;>r <?' : al »rna t i t-veckling", (s 162).

RIO-rapporten lanserar begreppet eko-utveck1 i nq (eco-develop-ment), ett begrepp som har sina rö er ; FN och na definierar på följande sätt:

"Begreppet eko-utveckl i ng . . . tryc ker på • ovet s. hitta kreta utvecklingsstrategier med förmåga t t pä ett bra o:n ekologiskt riktigt sätt t i 1 I varat j d pecie a r i

ett visst ekosystem i syfte att -ill? ro! ställa der. lo iia befolkningens basbehov", (s 163 .

övergångsperioden fram till eko-utvecklingens genomförande blir problemfylld. Industri ak t i v i te ter måste omprövas och ersättas, vissa råvaror måste ersättas av andr t jobb skapas, andra försvinna. Arbetet måste sättas iqång med det snaras te :

"Kostnaderna för miljöskydd måste betra as inve-,te- ,

i framtiden, som sådan på bekostnad av nuvar: idt kon1 :ion och de flesta fall ekonomiskt motiverad sv det faktum at fö-72

rebyggande åtgärder alltid blir billigare än akutvård", (s 162).

Bar i I oche-rapporten åberopar direkt Barry Commoner när den hävdar att mi Ijöförstöring inte behöver vara en nödvänd ig konsekvens av industriell och teknologisk utveckling. Rapporten skiljer också på miljöförstöring som alstras i rika länder och sådan som finns i fattiga länder:

"Miljöförstöring i u-länderna är inte så mycket resultat av industriell aktivitet som av fattigdom; förgiftat vatten, undermålig hygien till följd av usla bostadsförhållanden, brist på vatten- och avlopp etc. Denna typ av miljöförstöring kommer att försvinna när människornas basbehov uppfylls"^ (s 33).

U-länderna måste också finna alternativa vägar för sin industrialisering inom ramen för begreppet eko-utveckling (se RIO-rapportens definition (s 71).

Industriländerna bör kunna klara sina miljöproblem till överkomliga kostnader, argumenterar Bar iloche-rapporten vidare med hänvisning bl a till statistik från USA:

"Kostnaden för miljökontroll i USA skulle 1980 behöva utgöra 2,5 av BNP och år 2000 endast 2 V, (s 34)'I

Bar iloche-rapporten drar slutsatsen att miljön är en klart överkomlig gräns för framtiden. När människornas basbehov på sikt tillfredsställts kan tillväxten dras ner och ännu större resurser användas för en ekologiskt anpassad utveckling. Teknologin kan mera se till produktionsprocessens kvalitet än till ökningen av produktionen:

"Frågan om att klara miljöförstöringen eller inte är en politisk och ekonomisk fråga. Möjligheterna till miljökontroll

Som källa åberopas R K Ridker: The Economy, Resources Requ i rements and Pollution Level, 197273

Skar i framtiden, i takt med att den intensiva orskning som ?f8r närvarande äger rum på området sänker kostnaderna", (s 35).

?Wass11 y Leontief har i sin matematiska modell i Världsekonomins framtid omvandlat miljöproblemet I istn .ost. Han hävdar att nya teknologier gör i l]öf igan hanterbar jch att kostnaderna blir rimliga.

De mi1jöproblem som kalkylerats in i Leontiefs framtidsmodell är luftföroreningar, vattenföroreningar docl e . jn ig i haven), avfa 1 1 sproblem och växtgifte'- - s ie va-

rierande kostnader beroende på viK r ion i världen det gäller. Ju mer industrialiserade ' deri i o i e i n-

komster per capita, desto högre kostnader. De allra fattigaste regionerna, bl a stora delar av Asien r:h ri behöver i-te betala någonting alls.

Utan att gå in i s i f ferdeta 1 jerna kan v c i to- a di Inänna slutsatsen:

"Studiens resultat visar att miljöförstöring, om än ett allvarligt problem för mänskligheten, r ett teknoloc ct hante-bart problem, och att de ekonomi; . tn j< för illa

miljöförstöringen inom hanterbara gräns. r i ca

Detta innebär inte att vi i framtiden kan avvärja alla miljöproblem till låga kostnader, inte heller att måttliga bekämpningsinsatser alltid är genomförbara...Det innebär emellertid att miljöförstöringen och dess bekämpning inte ställer upp oöverstigliga hinder för en ökad utv :k ng - _ni ,

studien förutsätter'^ (s 7)H

Herman Kahn avfärdar i princip samtl farhàqor för • -dens miljö. Tidsbegränsade övergångsprobi • >d jk< j me-

Studien syftar, som vi tidigare redogjort för, till en utjämning (räknat i inkomst per capita ellan världens ri-.j och fattiga regioner7<»

i övrigt är framtiden en pastoral idyll där människa och natur lever i total harmoni:

"Vår huvudtes är att åtgärder för en tillfredsställande miljö kan bli dyrbara att utveckla och vidmakthålla under det kommande kvartsseklet, men blir såväl ekonomiskt som teknologiskt fullt genomförbara under de påföljande 200 åren. Och detta även ön världens befolkning stiger till 15 miljarder och brut-tovärldsprodukten till 300 biljoner (300 000 miljarder) dollar .

Vår andra tes är att med förbättringar i teknologi och t i 11-lämpning kommer kostnaderna för miljöåtgärder att sjunka", (s 139).'

I det kortare perspektivet kan det bli konflikter. Folk får helt enkelt offra en del miljövärden för att erhålla andra nyttigheter, "lämpliga kompromisser" måste komma till stånd:

"Strider körner ständigt att utkämpas. Nya off-shoreborrningar efter olja och ökad kolbrytning i dagbrott kommer i somligas ögon att betraktas som nederlag men i andra ögon som segrar. Vi förväntar oss att de flesta segrarna kommer att vinnas av den moderata majoritet som är villig att betala ett rimligt pris (såväl direkt som indirekt) för att erhålla ren luft och rent vatten, utan att för den sakens skull gå till överdrifter. Speciellt tror vi folk är beredda att tolerera små mängder av estetisk åverkan och miljöskador i sådana områden som är av betydelse för den nationella säkerheten, ekonomisk stabilitet och fortsatt ekonomisk tillväxt, så länge det stora antalet befolkningscentra får det bättre och rekreationsområdena utvidgas ... Endast fanatiker kan se det som ett personligt nederlag (eller en katastrof för mänskligheten) varje gång en kraftstation byggs, en oljekälla tas upp eller en pipeline byggs..." (s 161)

Men stridigheterna är som sagt bara ett problem för den närmaste framtiden. Redan om 10 eller 15 år, "nästan säkert vid år 2000 är det högst sannolikt...att vi kan andas ren luft, dricka vatten direkt ur floderna och njuta av vackra landskap", (s 162).

För de fattiga länderna är prognosen delvis en annan:75

"En viss försämring av luft och vatten är nödvändig vid snabb u tveck 1 i ng".

Nya teknologier kommer visserligen att minska miljöoffren jämfört med vad den i dag indus tr ia 1 i råde Jr Id i fått beta!,; Men helt går det inte att komma undan

"1 större delen av Tredje världen heter det största miljöproblemet fattigdom, att snabbt och effektivt få bort den är sannerligen värt stora uppoffringar1 , (s kk).

Det finns i miljödebatten trots allt e del centrala Sdesfrå-gor, som Herman Kahn samvetsgrant radar upp - med kommentarer.

o En höjning av temperaturen i atmos .'i en till följd av ö a i befolkning och energikonsumt ön.

"Detta slags beräkningar ignorerar ökningen i effektivitet när det gäller generering, omvänd ing och s > u t användri i . av energi under det kommande seklet"_, (s 175),

o Förändringar i atmosfärens sammansättning, b a en försämrad syrebalans till följd av exempelvis regnskogens sk ande.

"Oron för syrecykeln förefaller vara uttagen i förhand, om den ens har något berättigande över huvud taget". ;s 176)

o Försämring och förändring av jordens sammansättning till följd av ökad användning av kvävegödning. Kväveföreningarna hotar att lakas ur för att via floder och sjöar hamna i havet och förorsaka s k eu tro:'i er i ng, dvs övergödning oc syrebrist. Också risker för förgi 1 tning har påtalats,

"Vi tror att världen skulle acceptera en liten .ning i dödstalen hellre än att ta konsekvenserna av en katastrofal minskning i livsmedelsproduktionen", (s 177).

Herman Kahn avslutar sin ekologiska problen genomgång m' jande uttalande:

"Såväl miljön som de flesta ekologiska system i dag måste r r ligen vara motståndskraftiga och i stor utsträckning sjjilv-korrigerande och sjä 1 v 1 äkande. Annars skulle ingendera ha överlevt intill denna dag", (s 180),76

Hahns reservationslösa m i I jSopt imi sm är trots allt en ganska udda företeelse i framtidsdebatten. Bland övriga debattörer råder enighet or, att miljön tillhör en av framtidens mera svår-'orcerade gränser. För somliga markerar den slutet på vägen. De som ser vägar förbi aviserar djupgående förändringar i eko-norv och teknologi.

2.7 'etnolog i n

Det finns en 'yckel i framtidsdebatten. Somliga använder den fö- att öppna dörrar. Andra för att stänga dem. Nyckeln heter teknolog . Det är :nte ologiskt att, som många försökt göra, -üeia framtidens debattörer i "teknologioptimister" (dörr-ö::-arc' och teknolog ipess iit is ter" (dörrstängare) . Men det är er ide'.ning son i sista hand säger mycket litet om de verk-I;ga meningsmotsättningarna. Den riskerar i stället att dölja mera qrunc I äggande ställningstaganden till teknologin; vem skall kontrollera och använda den, vad slags teknologi bör vi ha eller inte ha, etc.

Tillväxtens gränser ställer frågan:

Kommer nya teknologier att kunna vända världssystemets inneboende strävan att växa och kollapsa?" (s 103)

Svaret på frågan kan förutses. Här testas nämligen författarnas ma 11-js ianska sa-nanbrottsteori på en svag punkt. De måste helt enkelt bevisa att teorin håller också i de fall ny teknologi till äventyrs löser något eller några av framtidens gränsproblem.

Och .mycket riktigt. Alarmsigna 1 erna fortsätter att tändas. Teknologin kan inte förhindra katastrofen:77

Ntr Id systemets grundlgggande beteende Sr befolkningens och kapitalets exponent ie11 a tillväxt, med påföljande sammanbrott. Som vi visat i våra mode I 1körningar består detta beteende oav-sett om vi inför aldrig så många teknologiska förändr ngar I det", (s 142).

Studien hävdar att teknologi • le

till att trycket ökar på ett annat och att nåqon av gränserna för tillväxten förr eller senare överskrids.

"Trots att vi godtagit de mest optimistiska antagandena om teknologins möjligheter har vi . e kunnat u K a den

avgörande nedgången i befolkningstal och industriverksamhet. Inte i något fall kommer sammanbrottet senare in år 2100' , (s 145).

"Teknologisk optimism är den vanligaste och farligaste lösningen på de problem vi redovisat. Teknologin kan lindra tornen utan att göra något åt de underliggande orsakerna. Tron att teknologin kan bli en slutgiltig lösning på alla problem drar uppmärksamheten drar uppmärksamheten från det grundläggande problemet - tillväxt i ett ändl igt ystem, och rhindrar a åtgärder sätts in för att lösa det", (s 154),

Att, som här,betrakta teknologi som et entydi : >-grepp, a inte skilja mellan ett instrunent och dess til lei pn i ng, är dock alltmer sällsynt i framtidsdebatten. Allt. fler tycks bli överens om att teknologi kan vara både någonting dålii - och någonting bra (utan att därför vara överens om vad sc :r bra och vad som är dåligt). Det är teknologins i nnehå I I som avgör dess roll i framtiden. En viss slags teknologi i ett vis^t politiska-ekonomiskt system kan vara direkt skadlig. En annan teknologi i ett annat samhälle kan flytta gränderna rör tillväxt och välstånd."

Se bl a Barry Commoner1s resonemang på sid 6978

Diskussionen handlar därför allt mera om huruvida teknologin som der fornas 1 aag är ett hinder för utvecklingen. Och i så fall - hur skall den förändras?

De fiär frågo'-a granskas bl a i T i i I växtens förde 1 n i ng. Me(j tanke på att studien utförts på initiativ av Världsbanken väcker resu tåtet viss uppmärksamhet. Här redovisas tankegångar långt ifrån den officiella världsbanksretoriken.

Författarna gör inledningsvis det nyktra konstaterandet att 98 rrocent av alla satsningar på forskning och utveckling (utanför de cent ra 1 planerade staterna) äger rum i i-världen. 70 procent sker i USA. Av dessa satsningar gäller hälften område-a försvar, rymdteknologi, atomenergi och över Ijudsplan. (s 170)

Ser -«n på dessa sakernas tillstånd ur den fattiga världsbefolkningens perspektiv bör man snart finna att teknologin så som ae- formas i cag i huvudsak är ett hinder för utvecklingen

Prob!eme* är nte bara i-världens dominans över teknologin... utan der styrning som sker när Tredje världen måste välja teknologi", (s 171)

TiMväxter.s fördelning ger en rad exempel på hur den, från de rika änderna, importerade teknologin bromsar utvecklingen i stället för att påskynda den:

o De rikas teknologi skapar och bevarar pr i v i 1 i g ierade reservat i u-länderna; i - lands Iöner, i-landskonsumtion och ett från i-länderna importerat produktionsmönster, alltsammans långt från vad som ar möjligt att genomföra i hela u-landets ekonomi. Följden blir att inkomstfördelningen förvärras. KonsuntionsfördeIningen likaså. Närings- och befolkningsstrukturen skadas.79

o De rikas teknologi förstärker den té an existerande obalan-X. sen I de internationella relationerna mellan rika och fattiga länder. Därmed bromsas den Tredje världens tillväxt ytter-1 igare.

Tillväxtens fördelning vill i ställe' visa vilka alternativa teknologier som skulle kunna bli den öppnande nyckeln till framtiden, teknologi er som framför allt anpassas till och ger sysselsättning åt u-ländernas småbönder, jordlösa arbetare och städernas arbetslösa.

De nya teknologierna måste vara lo Ja. i t sorr dagens jordbruksteknologier, anpassade till specialisering och stordrift. Inte som dagens medicinteknologier, inriktade på centrala sjukvårdskomplex i stället för enkla hö Isosystern p landsbygden med vattenrening, san i tets inröttn gar etc

"Problemet består inte enbart a att så litet satsas på relevant teknologisk forskning, utan att :orskr ng kring de rika ländernas problem tar så mycket intellektuella och materiella resurser i anspråk att den faktiskt avleder uppmärksamheten från de många nödställdas långt mera akuta problem", (s 173).

Teknologins nytta är sålunda i sista hand en råga ön. politisk och ekonomisk makt och styrning. Fel teknologi i fel händer hämmar utvecklingen i stället för att främja den. Denna, i världsbankssammanhang kontroversiella, tes

drivs mycket konsekvent i Tillväxtens fördelning.

Samma synsätt återfinns i såväl RIO-rapporten som Bari 1oche-rapporten. I den senare dock mest i förbifarten. Dess ma-jma-tiska modell tål inte sådana finka1 i br er ingar av verkligheten utan används i första hand för att se vad ett stopp för tekno-logisk utveckling i allmänhet skulle få för inverkan p. u-ländernas utveckling och deras möjligheter att tillfredsställa basbehoven .80

Bar iloche-rapporten genomför sin undersökning genom att förutsätta ett successivt stopp för all teknologisk utveckling från 1980 fram till år 2000. Modellens resultat blir mycket nedslående. Med undantag för Latinamerika klarar inga u-lands-regioner då av att tillfredsställa sina basbehov. Afrika går i stället mot sammanbrott, liksom Asien, (s 97*99) . Rapporten summerar:

"Fortsatt teknologisk utveckling är avgörande för Tredje världens länder om de skall lyckas befria sig från underutveckling och elände. Detta betyder inte att den teknologiska utvecklingen bör fortsätta längs samma linje som tidigare; i själva verket h,->r den utvecklingen bidragit till att vidga gapet mellan mänsklighetens rika del och dess fattiga", (s 99)-

Den sista brasklappen blir Bar iloche-rapportens alibi för en i övrigt mycket "opolitisk" syn på teknologin. De definitioner på "teknologisk utveckling" som matas in i den matematiska modellen är rent kvant i ta t i va. Teknologisk utveckling mäts enbart i förhållande till dess produktionshöjande effekter, (s 41).

RIO-rapporten, som ju inte arbetar med en matematisk modell, ägnar betydligt mera omsorg åt teknologins kva 1 i tat i va sida. Teknologin kan bli en befriande nyckel till framtiden - men bara om viktiga villkor uppfylls:

"På inget annat område är skillnaden mellan den industrialiserade världen och den Tredje världens länder större än på den vetenskapliga forskningens och den teknologiska utvecklingens område. Trots att 90 procent av historiens alla teknologer och vetenskapsmän lever i dag, jobbar 90 procent av dem i industrialiserade länder. Över 90 procent av deras verksamhet ägnas forskning för den rika världen och omvandlingen av nya rön i skyddade tekniska processer. Den rika minoriteten kontrollerar sålunda en överväldigande del av den tekniskt-vetenskapliga utvecklingen", (s 39)

RIO-rapporten tillskriver TNF (de transnationeI la företagen) en stor del av skulden för den nuvarande situationen. Det är de81

som utvecklar, kontrollerar och säljer tekr t . . ,

ras teknologiska kunnandi och an larmor a

det allmännas bästa, "kommer det all e-r i onf t ned ut v-c -lingens mänskliga och sociala r, .1 - - ,

den fattiga världen. Det är uppenbar t t de ran ; el la

företagen inte bara är en nord- ydf> ,3a, ta .1 q,

(s 39-^0)1

När det gäller metoderna för att styra teknologin i önskad riktning är RIO-rapporten mycket vag. På något sätt förutsätts världen finna en kompromiss mellan TNF:s intressen och framför allt u-ISndernas. Uppenbarligen har författarna tänkt sig internationella förhandlingar av det slag --dan a - pS:Ut Inom ramen för UNCTAD (FN:s konferens för handel och utveckling). Syftet med dessa förhandlingar är att finna en multilateral kod som skall reglera de transnationella företagens beteende, inte minst med avseende på teknologin. Hittills har c!e inte lye ats och motsättningarna förblir sto

Teknol og i probl emets politiska araklär bl ii at 1 -.ret sammanhang uppenbar. RIQ-rapporten försöker lösa motsättningarna om teknologin inom ramen för diverse långtgående FN-program, via koder av det slag som nämnts ovan och ia FN- iserade forskningsinstitut lokaliserade till Tredje världen oc speciellt inriktade på att lösa dessa problem. Så snän igor slås en internationell teknolog imyndighet (finansierad av en Dtsvarande |internationel1 bank för teknologisk utveckling). Den nya myndigheten skall "övervaka (forsknings)arbetets

fortskridande och garantera att de teknologiska resultaten kor -r alla -.at! >er ti l godo", (s 155).

För en utförligare diskussion om TNF se sid 92På mycket lång sikt, dvs när en jämlik fördelning av forskning och utveckling slutligen uppnåtts, bör allt teknologiskt kunnande och alla forskningsresultat ingå i begreppet "det mänskliga arvet" (the common heritage of mankind), dvs bli en gemensan tillgång för alla och envar, (s 156)

Var har vi så Herman Kahn? Den man som förmodligen är sinnebilden för det slags oansvariga teknologioptimister som skälles i Tillväxtens gränser. I hans böcker finns sällan några problem som förorsakats av teknologin. Inte heller några förutsebara problem som inte har en teknologisk lösning. Men därmed finns faktiskt hos Herman Kahn samma en-dimensione11 a syn på teknologin som i Tillväxtens gränser. Teknologin är i sig något gott - el ler något ont

Detta frångår inte minst när Herman Kahn ger sig in i debatt med sina malthusianska motståndare. Det visar sig då att det är samma teknologi som diskuteras - bara med omvända förtecken:

"Sanma vetenskap och forskning - som i den västerländska civilisationen avlägsnat fattigdom, analfabetism, svält, ofta återkommande och svåra epidemier, ökat livslängden hos människorna och gett dem en känsla av makt - förefaller nu i vissa gruppers ögon växa till ett hot mot vår civilisations fortbestånd".

Kahn gör naturligtvis debatten mycket lätt för sig med en sådan definition av tekno1ogipessimism. Och han är inte sen att kamma hem poängerna på sitt typiska vis:

"Vi menar att en utvärdering på några undantag när (såsom exempelvis kärnvapenspridningen), ger oss mycket tunga argument mot dem som medvetet vill stoppa eller bromsa den nuvarande

Se motsvarande tankegång vad beträffar icke-förnybara naturtillgångar, sid M83

långsiktiga teknologiska tre-iden. . . V i ,, e i ;i i va vt . föredra att denna utveckling accelererade vis områd -n" (s 164)

Självfallet kan problem uppstå också längs Herman Kahn's framtidsvägar. Men problem har ju allt -'or its - o. h all d ^ jn-nat lösas:

"Vi tror att samhället i sinoi i id ko er . na - '

vilket teknologiskt proble sr-i he1: - i vi det finns gott om tid, dock >nte I 11 id illräcklig ff> helt undvika problem", (s 165).

I Kahn's värld existerar inga av -: prot I

ekonomisk natur som tas upp i Tillväxtens fördelning och i RIO-rapporten. Kahn skapar sina egna v is r sir >.- c ; o.

u-1 andskrav på sin höjd finns ed son ett ;L tpo

ett totalt i - 1 andscentrerat framt :

Sussexgruppens World Futures har anammat 3en

miska synen på teknologi. Teknologin är viktig men den måste förändras för att tjäna viktiga framtidsmål.

Författarna" utvecklar den tidigare fr, iförda m do t

sätt som de rika länderna och de rik. länderna

lar och utnyttjar teknologin på. Och Kr dt- sa act :

stora pengar på att sälja teknologi t! 1 u-lsnderna v iicen-

2

ser, exportbegränsningar (för köparna) etc

Christopher Freeman, Charles Cooper oc Keith Pa^tt

2)

Bl a refereras till en undersökt- ng o tr-.olor -ir

till ett antal länder i Latinamerika i vilken en ';ngd exempel på den nya tekno log i i mper i a 1 i smen redov sas; •'" . Va i t sos : The Process of Commerc i al i za t ion of Technoloc. n ti Ane an Pact (ingår i H. Radice: International F i rms and Modern |mper i a 1 i sm, Harmondsworth "1975184

Den enda vägen ut ur detta Sr, enligt författarna, att understödja utvecklandet av en teknisk och vetenskaplig kompetens inom u-länderna sant utvecklandet av lokala teknologier:

"Oetta innebà> förstås en omprövning av gällande biståndsprogram med avseende på länderval, vilket i sin tur berör grundläggande politiska ställningstaganden. Vår poäng är emellertid att de största utsikterna att skapa alternativa teknologier finns i länder där sysselsättning och ökad social-ekoncx-'sk jämlikhet är huvudmål, samt där politiska och sociala organisationer kan mobiliseras för dessa mål.

Målsättningen att uppmuntra lokal teknologi innebär också att biståndspolitiken bör sträva efter minskat beroende av utländsk teknologi och utländska investeringar i den allmänna utvecklingsstrategin. De fattiga ländernas kontroll över teknolog iuppgörel ser med utländska företag måste samtidigt förstärkas. Inom den ramen bör biståndspolitiken på det här området syfta till att så långt möjligt sänka kostnaderna för användn -gen av lokal teknologi jämfört med kostnaderna för utländsk teknologi..." (s 227:228)

Till frågan om teknologin i sig kan utgöra en gräns för framtiders tillväxt, summerar World Futures;

'Vi drar slutsatsen att tekniska förändringar inom tillverkningsindustri eller inom produktion och distribution av livsmedel Inte kommer att skapa några oöverstigliga hinder på vägen -not en fortsatt hög tillväxt i världen. Fortsatta tekniska förändringar är såväl önskvärda som nödvändiga och vi ser inga olösliga vetenskapliga eller teknologiska problem som Ka- förhindra en sådan utveckling. Men eftersom framtiden trots allt är oviss och de här sektorerna är avgörande för världens ekonomiska utveckling, är det önskvärt att ta ut ett slags globala försäkringspremier innefattande fortsatt stöd stor skala för grundforskningen och för den vetenskapliga och ingenjörstekniska utbildning som sker i anslutning till den. Vi måste också se till att få fram ett brett urval av alternativa teknologiska lösningar", (s 228).

Studier manar särskilt till ökad forskning på energi- och råvaruområdet. Den riktri"ing som teknologin kommer att ta är i sista hand helt beroende av de ekonomiska och politiska beslut som körner att fattas på de här områdena. Avgörandet85

gäller om vi skall stimulera frän "rätt" -nologi ller I låta att "fel" teknologi breder ut sig.

2.8 Maktens organisation

1 Indien kan spannmå1s1agren överf< las »a >lke ivälter. Någonting hindrar att mat och »änniskor inne v rj.

I Sydamerikas stater investerar utländska fö r.i.ora sum-

Äier varje år. Men antalet arbetslösa bara växer, klyftorna och utlandsupplåningen likaså. Någonting står mel I - i det investerade kapitalet och de behövande människorna.

En majoritet av världens stater kräver någon form av ny ekonomisk världsordning. En minoritet vill behålla den gamla. Någonting hindrar att majoriteten får sin vilja igenom.

Överallt ser vi gränser och hinder som vi inte -:an 'a, i ikna fram i datorer eller sätta upp i tabeller. Det ir gränser

som vi kan bygga bort, investera oss igenom, exploatera oss förbi. Ty det är gränser som stakas ut och b:/a av ekonomiska och sociala institutioner. I framtidsdebatten har man myntat begreppet "institutionella" hinder för att hjälp! i täcka in det här området.

Men vad som oftast åsyftas ar egentl gen de klar. "<

dena och deras konkreta uttryck i form av internationella organisationer, regeringar, politiska partier, storf retan, s, . h" maskinerier, vanor och traditioner.

De institutionella hindren skapas delvis av oss själva, i vårt vardagsliv. Genom våra krav på tillvaron, vårt sätt art ho-ids^as med resurserna, våra förväntning på framtida väl-, ind skapar vi ett politiskt och ekonomiskt tryck som via mängder av småbe-86

slut och ställningstaganden fortplantar sig vidare i världs-1)

systemet.

I många fall blir slutresultatet (i form av regeringsbeslut, företagsagerande, internatione1 la uppgörelser m m) ett hinder för nödvändiga förändringar i världssamhället. I floden av s-åintressen, smàkonfI ikter, smàförväntningar och mikroperspektiv riskerar de stora perspektiven att skymmas.

vår genomgång av debatten om framtidens gränser har vi skymtat den här problematiken i avsnitt efter avsnitt. Det som från början förefallit vara fys i ska gränser har i flera analyser förvandlats till maktpolitiska posteringar. Med nya maktkonstellationer och nya beslut kan posteringarna flyttas och vägens rigtning läggas om.

Undantagna är ny-maIthusianerna, som till varje pris vill bevisa att hindren är fysiska. Problematiska är också studier som helt bygger på datormodeller av verkligheten. I sådana mode' -er är det alltid svårt att kvantifiera och systematisera institutionella hinder.

I Tillväxtens gränser, sor kombinerar ny-ma1thusiani sm och datormodell, 'inns ingen institutionell ram över huvud taget. Saker och ting (och inga småsaker precis) bara "inträffar". Där finns inga regeringar, inga organisationer, inga intressen, inga beslut son styr utvecklingen. När författarna föreslår införandet av ett 'jämviktssamhälle" finns inte en antydan o~ hjr detta samhälle skall uppnås, vem som skall se till

Bi i ku 1 turen i USA är ett exempel på hur djupt rotade krav och livsmönster blir ett hinder för nödvändiga politiska förändringar, i syfte att minska USA:s oljeberoende.att det uppnås, vem som hände) sev i i, vill uppnå det et:.

Tillväxtens gränser föreslår som huvudåtgärd för framtiden en omfattande barnbegränsning. Dock n; , inte ri ord der upp: '6 av institutionella hinder son re er sig i vägen, f iplet I nd i-ra Gandhi och tvångssteriliseringarna i Indien har på den punkten givit en del konkreta erfarenh< er.

Mänskligheten vid vändpunkten tr; par huv dari i -

ma spår. De mest fantastiska globala samarbetslösningar antas komma till stånd med litet god vilja sor: er a påte 1 ga isats. Rapporten flödar av uttryck av typ:

"Meningslösheten i trång national sm t "sps och tas = -ett axiom inom ramen för bes 1 sittandet", l60).

"En världsmedvetenhet måste väx fram genom Hen vi •jJlvld blir varse sin roll som medlem av världssamhället. Svält i tropiska Afrika bör anses 1 i I-a rele\ nt ocl oroane r r. medborgare i Tyskland som svält i Bayern , (1621

Dock finns möjligen "inre gräi i gi a

djupa insikten:

"Människan har försvurit sig så starkt åt att bygga upp ständigt större och mer komplicerade art :i< ellj sy-, tem att c!e har blivit svårt för henna att kontrollera dem. Därigenom har Hon förlorat känslan för sitt eget öde och på samma gång känslan av gemenskap med naturen och >ru 1 de ' ers ini i n kan med säkerhet veta, men de psykiska och soc a 1 jdor är uppenbara framför allt i de stora städerna, va lar oss or att de inre gränserna kanske har överskrid :s, att . lekt och vart nervsystem inte tö I mycket mer belastning.

Inte heller bör vi glömma bort de organisatoriska gränserna. Komplexiteten i en organisation stiger snabbare in dess s r-lek. Befolkningsökningen och det tilltagande raffirei no. teknologi och levnadssätt höjer enormt storleken och även om-plexiteten hos de organisationer sc-r ir nödvändiga rätthål la vad vi har kommi t att anse

som 11 c i i 1 i sera t Allvarlig uppmärksamhet bör ägnas åt hur våra saml allen skall kunna klara de globala kriserna och problemen med de'int gränserna' ",(s 166-167).Mer konkret Sn så blir aldrig analysen av de "icke-fysi ska" gränserna. H5r finns gott or- utrymne för alla och envar att tolka in det sen- önskas i de allmänna fraserna.

Det är främst i sa^iband -ed försöken att skapa en ny ekonomisk världsordning som de institutionella hindren på allvar har upp-r-ärksa-rr-ats. Hotstridiga intressen, ojämlika maktförhå 1 landen oc- kortsktiga behov utgör problem som inga axiom i världen kan lösa.

^ i C-rgpj-c te" Sur-erar läget på följande sätt:

'CV- per oden efter andra världskriget i huvudsak tillhört de

värld,så är dagens värld i huvudsak de fattigas. Politiska realiteter har förändrats, men dessa förändringar har ännu inte återspeglats i alla internationella institutioner. I kamp fcr sina ntresser har Tredje världen upptäckt att den po 1 i -t's*a och praktiska verksamhet som där bedrivs i stor utsträck-r ig "ortfarande beslutas av de industrialiserade länderna, och att de nstr_ment sorr ställs till förfogande i huvudsak förb r desa-ra som, under andra omständigheter, skapades av cer ^dustr a I iserade världen...

Hånoa nst i tu t i ore' har kommit att bli orubbliga delar av det rådarce internationella systemet samt tillika väktare av mäktiga ekonomiska intressen....

Tills dess behovet av förändringar klart påvisats samt insikt vur-:;s or att aj|a tjäna på dem, kan en jämlik bas för sanarbete nor- nternat ionel la institutioner inte etableras", (s 42-43)

SI0-rapporte- ^öreslår att u-länderna genom samarbete skall öka sin internationella styrka, att maktbalansen i världens olika institutioner förändras inte minst i de viktiga valuta-ocr- kred i: i-.st i tut i onerna (Internationella Valutafonden och Var dsbanker och att "den internationella ekonomiska maktstrukturen förändras så att de fattigas förhandlingsposition stärks. Om inte de nuvarande skevheterna i världens maktstruktur rättas till betydligt, eller avskaffas helt och hållet,89

kommer det att bli omöjligt att sprida u tveckl i ngsmöj 1 i gheter -na mellan nationerna pä ett meningsfullt sått. Samma pr i r ip gäller inom nationerna'^ l8l).

Debatten om denna typ av institutionella hinder kan - , mga negativa exempel från den drygt em år gai striden om en ny ekonomisk världsordning.

tars Bondestam refererar i Globala utvecklingsstrategier elva punkter som varit uppe t i 11. d i skussion neil l i-och u- ändet sedan FN:s sjunde extra general mlir . i e.pr t-r 1975 På ingen av dessa punkter har sam -. • immighet k.nnat nås:

^'Extra generalförsamlingen, UNCTAD-konferenser, ämneskonferenser, Parisdialog etc har alla visat al -ländernas regeringar, ined enstaka tveksamma undantag, inte accepterar en utveckling av u-länderna på u-1andsregeringarna= vi 1'kor", (s 10)

Det magra resultatet av de hittillsvarande d i si-jss i onern or en ny ekonomisk världsordning har, nte mir i Sve ge, .t-.i.»-lerat till djupare analyser jv orsak na. I pporter ">ver i världen"1^ hävdas att ef fekt i va Institutioner i nuvarande världsekonomiska system, med strävan efter en ökad inter it io-nell arbetsfördelning, förutsatte'

;'*ft dessa institutioners form och innehål 1 ... .motsvarar de verkl iga maktförhållandena i syste' t. Dii t ex USA har er It dominerande maktposition i det internat i.;lla syst :et , n, ste de institutioner som bär upp systemet avspeqia detta förhållande - uttrycka USA:s ekonomiska intre, sen it vara t i va.

Det är mot denna bakgrund förståeligt att en organisat n son UNCTAD, där u-länderna är organiserade i den s k 77-gruppen, inte kan fungera som ett effektivt förhandlingsorgan '.ellan

Sverige i världen -tankar om framtiden. Slutrapport från projektgruppen "Sveriges internationella villkor", Liber 1978.

Se också Anel1-Nygren: U-länderna och världsordningen. Sekretariatet för framtidsstudier, 1978, s 1^1 ff90

i- och u-Iänder ön en nv ekonomisk världsordning. USA och andra -länder \ill överföra frågan om en ny ekonomisk världs ord-'-Q ti" orqan som Världsbanken, där länderna har röster i proportion till sitt ekonomiska bidrag till banken, som i sin tur motsvarar deras 'ekonomiska' styrka i världsekonomin. U-länderna vill emellertid inte flytta förhandlingarna om en n\ ekonomisk världsordning till Världsbanken och liknande organ eftersom de har så svag position där. Valet tycks alltså stå me"an att fatta ineffektiva (men möjligen opinionsbildande beslut i demokratiskt uppbyggda organ isationer eller effektiva bes V. t i organisationer, vars form och innehåll avsceola' de rådande, ojämlika maktförhå1landena i världen", s 46-^7).

Oe '•är insikterna finns förvisso långt inne i lejonets kula. ! vär'dsbanksstudi en Tillväxtens fördelning formuleras den vanske skarpaste kritiken av internationella institutioner och organ som hinder för utvecklingen:

Det skulle sannerligen vara naivt att inte notera med vilken kärs'lghet - -ånga skulle säga bundenhet - som internat ionella orgar hittills reagerat på sådana politiska förändringar i u-

änder se- ansetts kunna skada mäktiga industriländers intressen , s 175).

Studier nä-ner som exempel på "provocerande" åtgärder natio--a1 i ser ingar , skattereformer, valutaregleringar m m:

'Vi vet att b i ståndsg i var länder ofta använt sin makt för att undergräva regimer med 'skadliga' ideologier och att de an-vän t sitt iflytande ino^ internationella organ för att få stöd för sin politik eller åtminstone ett tyst medgivande...",

(s 175).

Cer här t>pen av institutionella hinder kan bli svåra att över v : n-.a, fortsätter studien, och nämner omsorgsfullt att Världsbanken och IDA får tre fjärdedelar av sina inkomster, cirekt eller indirekt, från kapitalmarknaderna, centralbankerna och regeringarna i sex rika medlemsländer. Resten kommer1

91

från andra rika länder. Vi står K r ir konfli icr och hinder som inte kan lösas respektive övervinnas utan förlorare. >. . jon måste avstå för att någon annan ull f . Et intern.' filt samarbete med syfte på en helt ny rdelnir sp itik Isto » , de negativa reaktionerna med i beräkningen oi öi ot i I-bringa dem till ett minimum:

"Det är knappast möjligt att förvänta sig en omrattandi omfördelning av inkomster och till gänga i ulan :ervf ningar på utländska intressen. Det kan gälla kontroll och bi g i utländska tillgångar men också stora förändringar inom handel och kommers till följd av en r,v inko - oc h e-' :-r å' s* tur", (s 176).

Som vi tidigare nämnt blir det betydligt s\ rare ,nt diskuti de institutionella hindren inom ramen för datormodeller över framtiden. Denna brist präglar såväl Bar iloche-rapporten som Världsekonomins framtid. Datormodeller r.a avser i fö ;t. hand att bevisa den fysiska genomförbart t.»n av olika amtidst I-der. Därför förutsätts helt enkelt att de institutionella hindren har undanröjts. Skillnaden gen'.mot ic re Rom-rapporterna är dock att det här finns en in kt c d inder;, listens samt en uppfattning om vilka dessa hinder j

I Bar iloche-rapporten betonas att det framtida samhället ^åste diskuteras utifrån insikten "att dr nuvarande hindren för harmonisk utveckling huvudsakligen är soc J-polit a och att det är de som bestämmer den aktuella :ördelningen av makt, såväl globalt som nationellt...", (s 21»).

WassIly Léon t i ef slår fast att alla hans åtgärdsförsI ag ; en accelererad ekonomisk utveckling i Tredje värl ten er v<

allmänna förutsättningar-92

"F5r det första, långtnående interna förändringar av social, politisk och institutionell karaktär i de utvecklade länderna. För det andra påtagliga förändringar i världsordningen", (s 11).

Vid sidan av de internatione1 la organen, de rika ländernas olika ekonomiska organisationer, kreditinstitut m m framträder de trarsna; : ore i 1 a företagen (TNF) som en speciell variant av institutionella hinder i den internationella jämlikhets- och värIdsordn ingsdebatten.

I RlO-rarporten förs kritiken fram i en påtagligt försiktig anda:

'Det har blivit allt mer uppenbart att den utveckling som präglas av TNF, speciellt i Tredje världen, inte alltid ser till de sociala behoven, allra minst de fattigas", (s '(O).

TFN anses dock under vissa omständigheter kunna bidra till fattiga länders utveckling. Dessa omständigheter kan skapas genof- förhand 1 i ngar mellan TNF och respektive värdländer:

huvudproblemet är sålunda att förena TNF:s intresse av säkra investeringar och rimlig avkastning med värdlandets krav på ekonomiskt oberoende och egna utveckl ingsmål (s *(0).

Frågan om TNF är självfallet alldeles för omfattande för att enbart diskuteras under ett avsnitt om framtidens gränser. Det har -inst ika mycket att göra med val av utvecklingsstrategier för framtiden, valet mellan å ena sidan en fortsatt internationell arbetsfördelning (en ökad internationalisering av produktionsprocesserna) och å andra sidan en mera självständig, regionalt oberoende utveckling.

Det är mot den bakgrunden förvånansvärt att TNF behandlas så pass bristfälligt i de här refererade internationella studierna. Förutom RIO-rapporten är det bara Sussex-studien World Futures som över huvud taget för en diskussion i ämnet (s 101-102),93

Argumenten och exemplen är häi ràn 1 dt ss k torn, d v

från den s k agribusiness sc vi tidiga redo jo- för .

Hos Herman Kahn är frånvaron av T'iF r agi i<i. De fin

enbart med mellan raderna, i om ett lans os ni aki •• . Och då aldrig som hinder utan som bärare iv t - tidens teknologiska och post-industri el la utveckling.

Det är förmodligen ingen tillfällighet att Kahns arbete i stor utsträckning finansieras av akthavande nst j t i oner och TNT. Samstämmigheten i värIdsuppfat tnin är ?nde D ed 1 te sagt om det är Kahn som låter ig styras av fi insi - rnas värderingar eller om det är inanslär. na so dras t I ahn: '.änder i ngar.

Vi skall slutligen beröra det slags institutionella |inder, vanor, förväntningar, psykologiska mönster och liknande, som kan tänkas stå i vägen för förändringar

Herman Kahn hävdar upprepade gånger att sådana ' nder kan komma att uppstå, dock aldrig som en följd av materiella brister utan som en följd av materiellt överflöd i de högt industrialiserade länderna. Raserandet av normer och värderingar i dessa länder är ett sådant problem, enligt Kahn. Nya värderingar måste sålunda skapas för att förhindra ett socialt och moraliskt sam-manbrot t:

"Först bland dessa är det tacksamma accepterandet av överflöd. Amerikanarna kommer att bli oerhört rika, så de måste lara sig att spendera sina rikedomar utan att bli förnöjda, besvikna eller mondänt antimateria1 i st i ska. De måste lära sig att ta itu med vardagsproblemen med allvar (utan att därför helt uppgå i dem) för att motverka uttråkning och för att kompensera sig för det faktum att striden inte längre gäller liv eller död. De måste lära sig att bli riktiga damer och gentlemän som tillbringar sin tid med att göra svåra - om än inte nyttiga - saker väl", (s 196).Kahns outhärdliga dockhemsJdyll har inte mycket av trovärdighet över sig. Dess enda syfte tycks vara att hålla den "amerikanska vsdrö-nen aktuell ytterligare några år. Något stöd i andra framtidsmodeller har den inte.

Det har däre-ot celvis en annan av Kahns farhågor beträffande överflödssamhäl'ets gränser Kahns framtidsbilder är medvetet kaot ' ska och -lotsagelsefu 1 la) . Vid några tillfällen hävdar han nä-ligen att ti1'växten i de rika länderna kan komma att sakta av cå grurc av interna förändringar (alltså inte som ett resultat av en c!oba: iämlikhetspoli t i k). Bland de förändringar som iSnns 3" ett ökat motstånd hos eliterna, vilkas privilegier är på v'- :t -ibas av :en lateriella tillväxten:

0- -an jäirför övre -edelklassen i Sydeuropa, Ostasien el-

er stora :elar av La;i-a~erika med den i Skandinavien eller JSA, fir-er man att de förra bor i större hus (byggnadskostnader-a är r.cket låga), de har kvar de tre traditionella betjänter-a kock, jungfru och trädgårdsmästare)...och de kan till-frecsstä:;a många önskemål som helt inte kan tillfredsställas i skanc> inö. i ska eiler -.ordamer i kanska samhä 1 len . . . Vi tror att en av elitens '-vändningar mot ökad tillväxt bottnar i det-

ta d;rekta klassintresse", is 52-53).

va-- ser Drob'e-et enbart jr elitens synvinkel och han fullföljer därför "nte tankegången. Ty vad händer när eliterna i de rika 3-deroa v ! kompensera sig för sina gamla förlorade privi-

eg ' e r ? . ka nya eI i tpos i t ioner hit tar de då? Och vilka nya, ouppnåeliga mål sätter de därmed upp för den stora massan av befolKningen, som med ökad tillväxt kräver mer?

I rör Iängningen av Kahn's resonemang tycks finnas en mekanism som, v i c ökad materiell standard åt många, skärper striden om ett -åta i eI:tposi tioner. Den striden kan bli såväl kostnadskrävande för individerna och samhället) sor t i 1 1 växthäimiande .95

Detta slags "sociala" gränser för tillväxten i de rika samhällena har analyserats vidare i Fred Hirsch: Social Limits to Growth (Tillväxtens sociala gränser". Det finns, enligt Hirsch, vissa tillgångar i samhället som är begränsat tillgängliga för alla. Alla kan inte få ett toppjobb med god lön och hög tillfredsställelse, alla kan inte bo i villa eller fritidshus med sjötomt, alla kan inte ha fritidsbåt (i varje fall minskar den tillgången i värde ju fler som har den och ju trängre det blir i skärgårdarna).

Ju större de materiella förväntn i ngarna blir, desto svårare blir det att infria dem åt alla. Det som synes möjligt för var och en kan inte bli möjligt för alla. Vars och ens förväntningar blir allas besvikelse:

"Vad de rika har i dag kan inte ges till resten av oss i morgon; detta är å andra sidan just vad vi förväntar oss allt eftersom vi individuellt blir rikare...1 stället för att tillfredsställa existerande önskemal och krav bidrar den materiella tillväxten i detta stadium till att ytterligare skruva upp dem. Instabiliteten växer fram ur det växande gapet mellan vad som synes möjligt för individen och vad som är möjligt för alla individer", (s 67).

Kring denna typ av inre institutionella hinder i samhället förs i dag en ganska ny och viktig diskussion. Vi ser antydningar till gränser och hinder för framtiden som vi i dag knappast känner till och som vi än mindre har hunnit utvärdera. (Se också kapitel 5, s 187)

Fred Hirsch: Social Limits to Growth, Harvard University Press 1976. På svenska: Tillväxtens sociala gränser, W i W 1978 97

3 FRAMTIDENS VÄGAR

3.1 Om framtidens vägval

Hur vi än nalkas framtiden måste vi välja och ta ställning. Vi måste välja bland fakta och prognoser. Vi måste välja bland politiska system, bland ekonomiska system. Vi måste ta ställning i kontroversiella frågor.

Tyvärr erkänns inte detta av alla framtidsdebattörer. Somliga har inbillat sig själva att de sysslar med objektivt mätbara förhållanden. Denna övertygelse tycks starkare ju större och mer komplicerade datormodeller som använts och ju mer siffror och kurvor som redovisas. Det tycks ibland som om stora datorer ger en sorts vetenskaplig legitimitet åt vad som i verkligheten är subjektiva värderingar och politiska ställningstaganden. Om än baserade på ett omfattande underlag.

I de fall värderingarna inte redovisas öppet, är det viktigt att kunna se vilka dol da värderingar som ligger bakom avgörande vägval för framtiden.

Varken i Tillväxtens gränser eller i Mänskligheten vid vändpunkten finner vi någon öppen redovisning av bakomliggande värderingar. Tvärtom hävdas att respektive världsmodell utgör en objektiv och förhållandevis

exakt beskrivning av världssamhällets struktur och sätt att fungera.

Ti 11 växtens gränser går så långt som att utesluta andra slutsatser än de den själv kommit fram till. Det spelar således ingen roll om man förändrar modellen:98

"...Det grundläggande reaktionsmönster som vi observerat i vår modell syns vara så dominerande och så allmänt att vi inte förväntar oss att våra generella slutsatser kommer att förändras genom framtida förändringar (i modellen):" (s 22)

Att själva modellen som sådan skulle vara resultatet av subjek tiva värderingar och politiskt urval tycks aldrig föresväva författarna.

Mänskligheten vid vändpunkten anser på samma sätt att dess framtidslösning är "den enda möjliga" och den enda vetenskapligt hållbara. Dess datormodell påstås vara vida överlägsen alla andra skapelser på området, antalet matematiska samband är större, världsbilden mera nyanserad (underförstått mera sanningsenlig) än andra etc. Författarna själva har de högsta tankar om sitt eget verk:

"Ett nyckeIeIement, som skiljer vår studie från många andra, som behandlar mänsklighetens framtidsutsikter och alternativ, är ju att vår undersökning inte vilar på ideologiska överväganden, dvs på verbala slutsatser, utan på vetenskaplig metodologi och verkliga data", (s 50)

Sedan detta skrevs tycks framtidsforskarna ha blivit mera ödmjuka, eller åtminstone avhållit sig från detta slags pretentiösa utsagor. Det är heller inte lika självklart att framtiden låter sig analyseras bättre i jättelika, jättedyra datormodeller. World Futures motiverar varför den avstått från datormodell och i stället valt en mera resonerande metod:

"Även om datormodellerna presenterar numeriska uppfattningar om framtiden, så tjänar siffrorna snarare till att dölja än att avslöja i vad omfattning resultatet är beroende av antaganden och val av ingångsdata. När det gäller prognoser har vi funnit att resultaten från en modell delvis bestäms av de99

uttalade normativa målsättningar som ställts upp för modellen; så vill exempelvis många författare att tillväxten ska bromsas utifrån ekologiska överväganden. På liknande sätt avgörs den ekonomiska tillväxten i modellerna av diskutabla antaganden om råvaruförsörjning och sjunkande förräntning på investerat kapital. Trender påverkas också genom val av internationella handelsmönster och genom de investeringskvoter som bestäms gälla i modellen. Slutsatser som rör fysiska begränsningar följer alltid av de ingångsvärden som valts, oavsett om de körts i dator eller inte. Modellerna är i själv verket överflödiga för detta ändamål", (s 70-71)

Wass i 1y Leont i ef, da tormode I 1 byggare, redovisar en del av metodens begränsningar liksom en del av de politiska värderingar som styr dess resultat.

I det första fallet pekar han på den faktiska kunskapsbr i s t som döljer sig bakom datorkörningarnas siffertabeller och diagram:

"Så till exempel varierar experters uppskattningar av outnyttjade mineral reserver och jordbruksarealer med mellan 50 och. 100 procent. Stor osäkerhet vidlåder också uppskattningar om den framtida befolkningsutvecklingen och, i än större omfattning, karaktären och inriktningen hos framtida teknologiska förändringar...", (s 13)

De politiska värderingarna hos Léon t i ef kommer till uttryck i de allmänna förutsättningarna för modellen. Den vill demonstrera vad som krävs av ekonomisk tillväxt inom olika sektorer av samhället för att en ökad utjämning skall ske mellan de rikaste och de fattigaste regionerna i världen. Men den begränsar sig samtidigt bara till vad som rent tekn i skt-ekonomi skt skulle kunna genomföras. Den anger inte med vilka maktmede1 det skall ske, inte vilka intressen som kan tänkas driva på, inte vilka politiska förutsättningar som krävs.100

Liknande luckor finner vi i Bar iloche-rapporten. Här har vi att göra med en studie ned klart uttalade grundvärderingar om vad slags framtid so- är önskvärd; internationell och nationell jämlikhet, tillfredsställda

basbehov för alla, sociala behov framför profit m.m. '

Där finns också uttalade värderingar om vad som menas med välfärd och basbehov, värderingar som i sin tur styr författarnas matematiska världsmodell.

Men sedan lämnas vi än en gång i sticket. Vi får siffror och kurvor över en önskad utveckling utan att någon gång upplysas orr ver som kar tankas lotsa fram utvecklingen längs just den ba-a so- författarna önskar, varför någon skall gör det och hur det i så fall skall göras. Eller för att tala med en kri-t iker:

lar, diskutera^ inte de maktpol i t iska eller strukturel la pol i-•:sK-ekooo-i ska förutsättningarna för en förändring av den nuvarande ordningen". '

Själva hävdar "örfattarna att de inte haft för avsikt att så

deta!_i skissera framtidsvägarna. Varje land, varje situation har sina speciella förutsättningar. Rapportens uttalade syfte nar endast varit att bevisa de materiella förutsättningarna för en förändr'nc till ett jä-likt (ega 1 i tär t) samhälle där alias grundläggande behov är tillfredsställda.

Problemet med dolda värderingar blir i regel mindre i de studier so-r saknar datormodell. Där finns oftast färre siffror och tabeller att s-yga sig bakom. Åsikter och omdömen duggar ganska

' ' Se avsnitt 3-5 Tillväxt för basbehov 2)

S. Iger: Bar iloche-modellen över mänsklighetens framt id101

ogenerat i analyser och förslag. Också eventuella brister blir lättare att upptäcka.

RIO-rapporten är en studie av det slaget. Den anger tydligt sina utgångspunkter och grundläggande värderingar. Den vill att det nuvarande internationella systemet med dess ojämlika förhållanden mellan världens nationer avskaffas och ersätts med en rättvis social ordning (Equitable Social Order).1' Det finns med andra ord en utopi att sträva emot.

Men medan Bar iloche-rapporten främst vill visa att dess utopi kan fungera är RIO-rapporten också sysselsatt med frågan hur utopin ska 1 I uppnås En stor del av rapporten är helt enkelt förslag till åtgärder. Syftet är att på olika områden och i olika tidsperspektiv finna politiskt genomförbara lösningar.

Rapporten redovisar bl a följande allmänna grundvärderingar, som en sorts gemensam nämnare för förslagen:

o Den allmänna och politiska opinionen måste vinnas för förändring. Utan en opinionssvängning, framför allt i de industrialiserade länderna, riskerar framstegen att gå långsamt samtidigt som nuvarande spänningar och konflikter kan utvecklas till en akut världskris. Här finns ett ställningstagande för en demokra t i sk förändring av världen.

o FN-systemet måste reformeras. FN-systemet är användbart men måste förbättras inom ramen för FN-stadgan, "som förblir en ovärderlig vägledare för världssamhället". Politiskt bör reformerna syfta till en demokratisering av säkerhetsrådet. Effektiviteten måste förbättras så att FN kan förvandlas till ett instrument för internationellt politiskt och ekonomiskt samarbete. En sådan förbättring är avgörande för många av rapportens åtgärdsförslag.

]) Se kapitel U.21C 2

.j etf --.Aj. tf garanteras-. En : lane rad nedskärning

a* • .st-^c-^stnader-a, ett förstärkande av FN:s fredsbe-va-atc e so r»>or t i I 'sannats med en demokratisering av säker--etsriaet isattt upprgt tandet av en Vär Idsnedrustningsbyrå

• k.. - fsr^wt -; e mc y) skulle bidra till ökad säkerhet i vlrlden.

c -"- o- c t • • . Ett sådant avtal skall bygga

' > stacca re •. staters ekonomiska rättigheter

oc" s^vlc jneter antage^ 197*». Syftet med avtalet är att ska-.-.= at b -ca-cc grundvalar för en förändring av de

eko-

no- e lat ionerrva mellan stater, samt dessutom bilda jurl-

c

Som sy-es är ett genomgående drag i RIO-rapporten den stora t tron ti!i 'örSanoI ingar och kompromisser inom ramen för FN ex:1- k-c-ce iternat ione I la organ. Enligt en svensk kritiker va-ä«.t£- seras rapporten av "en övertro på globala förhandlingar oc - -st tjtoner SOT instrument för att nå målen. Åtgärder

-a!>f I och !oka; nivå, som faktiskt mobiliserar eller når ë-n 1 skor »tömmer därför i skymundan".'

: O-arporte- vormer flera av författarna till tals med per-sor .ja s."5^>ter och kommentarer, vilket understryker rapports-- k.ara«:5r a. kvalificerade värderingar. En av författarna, •tei- ce j-e-- e^, -enar t' a att rapporten allt för mycket lagt

-te- -k 11 1 : äxt på bekostnad av humanistiska

tSisSt tr ngar:

_ac anser exempelvis att en tillväxttakt på 5 procent per ca-pta er och efr

nte fcarg är orealistisk utan framför allt oönskad från en hu-"anistisk -tgingspunkt.2)

C>«t -»åste .ä'a .ar:e nations ansvar att själv göra valet mellan I era sidan ekon-y ; ska framsteg och ett nedbrytande av socio-ps.nc yg sta strukturer, och å andra sidan att definiera helt

8e-: 1 Mér i en SI&A-pror.emor ia, dec 1976. Cit. efter Bondestarr

Se referat i avsnitt 3-3-3, sid 119

egna grundläggande mål för en sann utveckling, en utveckling av hela människan och av hela mänskligheten", (s 321).

Vi ser hur debatten om framtiden ständigt tvingar fram viktiga politiska och moraliska stä11ningstaganden. Ju mera dessa ställningstaganden redovisas, desto lättare för läsaren att själv värdera olika framtidsbilder.

Herman Kahn gör det alldeles extra svårt för sin publik. Framtidsbilderna fullkomligen öser över läsaren, ofta utan synbart sammanhang eller redovisad bakgrund. Det är mycket svårt att hitta rätt bland värderingar, moraliska pekpinnar, teknologiskt filosoferande, tvärsäkerhet, osäkerhet och politisk konservatism.

Att som här, referera och kommentera en debatt innebär också en rad ställningstaganden. Vad skall tas med, vad skall utelämnas, vilka infallsvinklar skall väljas? Min uppfattning är att framtidsdebatten främst handlar om möjligheterna till ökad tillväxt och tillväxtens fördelning mellan rika ocf fattiga

människor, mellan de som har makt och de som inte har makt.

Med dessa huvudfrågor i centrum har jag valt att redovisa olika uppfattningar om hur tillväxten skall uppnås, dvs olika ekonomiska system, samt olika uppfattningar om hur tillväxten skall komma fler människor till godo.

And ra utgångspunkter kan säkert väljas.

3-2 Den bromsade tillväxtens väg

Slutet på tillväxten är mänsklighetens räddning. De fysiska gränserna för vår tillvaro tillåter oss inte att bli flera, att producera mera. De enda möjliga fraratidsvägarna är de som

snabbt sätter stopp för befolkningstillväxten och industrialiseringen .

Så kan i korthet den ny-ma1thusianska synen på framtiden beskrivas. Ny-ma Ithus i anerna agerar, som namnet antyder, i en gammal tradition, som i och med 1960-och 1970-talets miljöuppvaknande fått ny 1 ivskraft.

Den ursprunglige lärofadern, den engelske prästen och nationalekonomen n^masJtoberM^aJ_th^ (1766-1834),

startade en reaktion mot flera av sin samtids tänkare, som hävdade att mänskligheten stod på tröskeln till en ny, förnuftig värld bortom all vidskepelse, grymhet och död. Den unge Malthus' avgörande invändning mot detta slags framtidsoptimism var - befolkningsökningen. I ett par essäer spekulerade han kring tesen att människans "förmåga att befolka jorden är oändligt mycket större än jordens förmåga att producera näringsmedel...".

Historien har visat att Malthus allvarligt underskattade den moderna teknologins förmåga att lösa människornas problem. Men hans nutida efterföljare hävdar att teserna fortfarande gäller och att perspektiven nu är dystrare än på Malthus tid:

"Malthus blickade in i en dyster framtid av 'laster och elände' frambringad av en okontrollerad och, enligt hans mening, okontrollerbar folkökning. Vi ser in i en framtid som både är dyster och farlig, inte därför att mänskligheten är oförmögen att kontrollera folkökningen utan därför att den inte kommer att göra det".1)

Ny-maIthusianernas framtidsväg är så svart att lösningarna ofta ger intryck av desperation, eller snarare desperat idealism. Människor måste bli goda. Makthavare måste inse och låta beveka sig.

^ Ehrlich: del II, s 144105

Kravet på effektiv befolkningskontroll är centralt för nymalthu-sianismen. Ju färre människor desto bättre framtid. Ett misslyckande leder till sammanbrott.

Tillväxtens gränser anser att det inte räcker med ett stopp

för befolkningstillväxten. Det måste bli ett stopp också för tillväxten av kapital. Några möjligheter att "investera" sig in i framtiden finns inte. Olika teknologiska genombrott testas, men inget av dem kan förhindra sammanbrottet.

Räddningen, den enda, är att "befolkning och kapital når konstanta värden vid en relativt hög nivå av livsmedel, industriell produktion och tjänster per person", (s 163)

Framtidsvägen kan nu stakas ut:

1. Befolkningstalen (födelse- och dödstal) utjämnas. Kapitaltillväxten planar ut till nollnivå.

2. Uttaget av ändliga tillgångar begränsas genom att förbrukningen per producerad enhet minskas.

3. Miljöförstöringen minskas på samma sätt.

A. En ökad andel av kapitalet styrs till livsmedelsproduktionen, dock inom ramen för ekologiska hänsynstaganden.

Den typ av drastiska åtgärder som här föreslås kräver rimligen någon form av starkt centraliserat styre. 1 Tillväxtens gränser finns inte tillstymmelsen till antydan om hur denna världsmakt skulle kunna uppstå. Inte heller får vi veta något om de fattiga nationernas och folkens öden när tillväxten stoppas:IM

>t fi^ns naturligtvis inga garantier f6r att mänsklighetens -ctj: ska resurser"räcker till f6r att lösa problemet med in-ko«s t förde' r i noen t s i lë-viktssamhäI le t". (s 179'

. c första påsec-de finns klara likheter mellan Tillväxtens c-|nser och mänskligheten vid vändpunkten. Huvudproblemen är än e- cå-c Je k ass skt -a'thjsianska; befolkningsöverskott, svält och - i c3r g i f tn;ng. Oet -änskliga samhället måste bringas "i -Ö--C- -yfc -aturen. Oen nuvarande "cancerI iknande" tillväxten -åste hejdas. Men det visar sig att de ny-maIthusianska vägarna c5re'ter går sk lea riktningar. Mänskligheten vid vändpunkten \ -ä~ 'ger Inte na ett totalt tillväxtstopp utan endast en ?vergå-g til j^ca-:sk ; : 'v äx t. Visserligen gör författarna s tt 3asta f6r att sprida dimridåer kring vad det hela innebär. De ger exertpelvis aldrig någon definition av sitt nya begrepp. Sa-n-ant arxin -g med radikalare t i I I växt stopps i déer uppmuntras, läsare- ges -trycket att striden står mellan en sunt växande -äiskl jhet organisk tillväxt) och en mänsklighet förtärd av cancer oc fferent enad tillväxt). Liknelser vid biologiska processer 'år ersätta samhällsanalyser:

de- oaiffere-tierade typen sker tillväxten genom celldelning: e- ce! delar sig I två, två i fyra, fyra i åtta och så

vidare t s det -yc^et snabbt f i nns mil joner och miljårder celler...

Jen od 'ferent erade tillväxten är alla de nya cellerna ko-; or sv den *örsta, och tillväxten ligger endast i kvantiteten.. Orgar sk tillväxt däremot innebär en differentiering, vilket be-t.cer att olika grupper av celler börjar skilja sig i struktur och funktion... naturen fortgår den organiska tillväxten enligt

an . en 'ritning'. Enligt denna huvudplan är cellernas d:fferentiering bestämd av de olika organens behov, stor-► och form, och följaktligen är deras t i I Iväxtprocesser be-stämoa av oeras -unktion, vilket i sin tur beror på hela orga-- i satens behov.107

En sådan huvudplan saknas i världssystemets tillväxt- och utvecklingsprocess ... De t finns inga tecken på att en övergång från odifferentierad till organisk tillväxt blir resultatet av utvecklingens nuvarande riktning... Huvudplanen måste än så länge arbetas fram genom att de folk som bildar världssystemet träffar sitt val..Det är i denna mening som mänskligheten står vid en vändpunkt i sin historia: valtet att gå vidare i cancer-liknande, odifferentierad tillväxt eller att slå in på den organiska tillväxtens väg", (s 18-22)

Vid granskning av denna huvudplan för organisk tillväxt (s 158 ff) uppenbarar sig en rad motsägelser. Å ena sidan sägs tillväxten skapa konflikter och måste därför begränsas. Ä andra sidan sägs konflikterna vara skenbara och kan lösas genom "globalt samarbete". Låt oss försöka bena upp det hela:

a. Tillväxten skapar konflikter.

"Själva tillväxten på vår ändliga planet innebär...en tävlan om resurser; därför kan tillväxten endast skapa förhållanden som leder till konflikter", (s 97)

Den mest påtagliga konflikten handlar om befolkningsökning kontra livsmedelsbrist. Här skisserar Mänskligheten vid vändpunkten ett ma Ithusuanskt katastrofscenario. Den enda utvägen är effektiv barnbegränsning i fattiga u-länder med sikte på jämvikt mellan födelse- och dödstal. Varje dröjsmål med detta är "i sanning dödsbringande".

Rapporten försöker i sin datormodell visa att inte ens under de mest gynnsamma teknologiska och andra betingelser kan en katastrof undvikas om befolkningsökningen fortsätter oförminskat i 50 år till:

"Vår datoranalys, som är genomsyrad av optimism, visar tydligt att livsmedelskrisen i Sydasien kommer att förvärras. VI antar

att mängder av framsteg görs, att gödningsmedel och jord finns, att inga katastrofer drabbar området, och trots detta kommer proteinbristen att stiga fortlöpande", (s 136)108

Det visar sig att -te ens effektiv barnbegränsning räcker till f5r att undvika en katastrof i lissa regioner, framför allt Sydasien nc<e~. Pakistan. Bangladesh). Tillväxtens konflikter tycks inte gå att lösa.

L-. Konf 1 i kterna är skenbara och löses genom "globalt samarbete"

3et enda sättet att undvika en exempellös katastrof i Sydasien -kräver att e- ny global ordning växer fram. En differentiering av inaustri- -väste äga rum över hela världen och planeras noga ned särskild hänsyn till det utmärkande för varje region. Den effektivaste a-vändningen av arbetskraft och kapital och tillgånger på resurser måste beräknas på global långsiktig bas", "önskligheten vid vandpunkten s 142)

en såcar utvexling blir konflikterna ooi begränsade resurser "snarare skenbara än verkliga":

cet långa lopoet, när alla viktiga faktorer har redovisats oc*i ce ångsiktiga vinsterna tagits med, är samarbete den enda förnuftiga och gynnsammas te vägen för alla parter", fs 112-113)

. kan av dessa citat dra slutsatsen att kampen om ändliga resurser -a-d'3- Q— att upprätta ett centralstyrt världssystem, nte or att stoppa tillväxten.

ingenstans talas -el er om någon direkt återhållsamhet i tillväxt från -ländernas sida (bortsett från allmänna uttalanden o- - -cre slösaktiga" matvanor och liknande. Tvärtom befaras politisk och social oro i dessa länder om

tillväxten sjunker.109

Råvarurika u-länder får därför inte riskera att det uppstår bristsituationer i i-länderna. I stället måste de hålla uppe försörjningen för att på sikt dela vinsterna av det "globala samarbetet".

Som konkret exempel analyseras oljekrisen, en högaktuell företeelse vid tidpunkten för rapportens sammanstä11ning. I modellen visas att endast ett "samarbetsscenario" ger långsiktiga fördelar åt alla. Om oljeländerna inte stryper tillförseln eller chockhöjer priserna, lovar i-länderna att inte höja priserna på sina kapitalvaror "utöver den ökning som betingas av normala ekonomiska krafter", (s 124)

Nästa steg i samarbetet blir att oljeländerna investerar allt sitt överskott tillbaka i i-länderna "vilket inte bara förhindrar en ytterligare valutaavtappning från den utvecklade världen utan också etablerar ett verkligt samarbete mellan de oljepro-ducerande och de oljekonsumerande regionernas ekonomier", (s 125).

När så oljan har tagit slut och oljeländerna står där vid sina tomma borrhål lovar i-länderna att i framtiden förlägga jättelika solenergianläggningar till just dessa områden. "På så sätt håller den långsiktiga strategin det löfte som ingick i den kortsiktiga strategin", (s 152). Det som började som en klassisk malthusiansk ka tast rof stud ie förvandlas sålunda undan för undan till en relativt bekymmersfri plädering för tillväxt inom ramen för en hårt specialiserad, regionaI iserad värIdsmarknadsekono-mi. Termen "organisk tillväxt" som inledningsvis antogs stå för någonting som liknade ett t i 1 I växtstopp blir till sist en omskrivning för en, från i-länderna dirigerad och planerad, internationell arbetsfördelning.110

Slutintrycket Sr att Hänskligheten vid vändpunkten medvetet eller omedvetet, försökt sätta sig på två stolar. Från den ena stolen slungas svarta varningar om tillväxtens förödande konsekvenser. Från den andra stolen predikas fortsatt tillväxt inom ramen för en e1 itkontrollerad (av transnationella företag dominerad?) global världsordning.

Somliga har spekulerat i att Mänskligheten vid vändpunkten helt enkelt använt katastrofstämningarna från Tillväxtens gränser som ett slags språngbräda (vi bör minnas att ideerna om sammanbrott fick stor interna tionel1 spridning via Rom-klubben) för att lansera en i grunden helt annorlunda framtidsbild. Den målar så att säga fan på väggen för att desto mer effektfullt kun-"a visa hur far skall suddas bort.

I det perspektivet blir Tillväxtens gränser kanske en "uppmjuk-ringsövning, utvald för att ge största möjliga spridning åt idén att värlaen behöver något slags gemensam ledningsstrategi om den inte vill råka i stor fara".

3-3 Den ökade tillväxtens vägar

3.3.1 Tillväxtens fördelning. Två synsätt.

Det finns författare, ekonomer och politiker som hävdar att till växt i sig är något gott. Ju mer tillväxt desto större kaka att dela på för jordens befolkning. Välstånd sprider sig varhelst på jorden det uppkommer. Ja, det hävdas till och med att

Sa*- Cole: Interests, Hopes and Fears - Can we change the Future? Stencil University of Sussex, 1967, s 10.111

de rika har en moralisk skyldighet (förvisso en angenäm sådan) att bli rikare, ty det gynnar de fattiga. Bakom detta synsätt står bl a Herman Kahn, flera västregeringar och internationella s torföretag.

Det andra synsättet omfattar, vid en mycket grov indelning, återstående studier i den här sammanställningen. R10-rappor ten får sammanfatta:

"Massfa11 igdom kan inte angripas med höga tillväxttal, vars resultat så småningom 'sprider sig nedåt1 (trickle-down) till massorna. Det är inte alltid sant att höga tillväxttal, genom att de ökar samhällets valmöjligheter, alltid är bättre än låga tillväxttal. Allt beror på hur denna tillväxt ser ut. Om en hög tillväxttakt uppnås genom höjda militärutgifter eller genom produktion av lyxvaror för de rika och pr i v i 1 i g ierade , är den inte nödvänd i gtvis bättre än en lägre tillväxttakt som är jämnare fördelad. Med andra ord, bedömningar av olika tillväxttal kan inte göras oberoende av den inkomstfördelning som de innebär", (s 71)

De frågor som det andra synsättet ställer gäller tillväxtens struktur och ändamål. Hur skall den ökade tillväxten

uppnås? Hur stor skall den vara? Var skall den ske (vilka regioner och vilka sektorer av ekonomin)? Hur skall den fördelas?

Vi finner att svaren på de här frågorna så småningom avslöjar viktiga skillnader i synen på tillväxtens vägar. I sista hand ställs helt skilda politiska och ekonomiska system mot varandra .

3-3-2 Den rike mannens börda. Herman Kahn's väg

Ju mer tillväxt desto bättre. Den rekommendationen genomsyrar Herman Kahn's 200-åriga framtidsperspektiv. Till växten kommer att fortsätta tills den avtar av sig själv. Inbromsningen sker när "marg i na 1 värde t av ytterligare materiellt välstånd minskar".112

,s 50) nSr" swrna har då. enligt k3hn, löst alla sina materiel-'a tr>pahetspt oble»!, bcfolkr Ingsmängd«n har nått ett maximum rå ca 15 ~ jarcer, -nellen 7,5 och 30 m i I ja rder) , per capita-

-»-Ofsste-"a -a- -å-xjc^bt-!a ts, v§rIdsproduktionen likaså. Medan ™ *5nr skorna för 200 år seaan var få, fattiga och utlämnade åt naturer, koro--er de 200 år framåt i tiden att vara många, rika och aes tt" -g av full kontroll över naturkrafterna.

Er =gre t 'växt körner inte, enligt Kahn, att orsakas av nå-:cit >'aos c-ama: sk kollision -led jordens fysiska gränser. Vi ceHöver aldrig sta'las inför valet mellan oundviklig katastrof e :er ett påtvingat tillväxtstopp:

"i växter körner att fortsätta i många generationer, om än i av-tast. i "t rorsn I ngen tror vi mera blir följden av minskad efter-^åca" är av svårigheter att hitta fysiska resurser. Er' ct \ér a-a ys blir tendensen till avmattning en social konsek.ens av utbredd modernisering, läskunnighet, urbanisering, överflöd, trygghet, god hälsa, födelsekontroll samt nya hand-

-jsnörster Hos såväl regeringar som privatpersoner, återspeg-ia-ce r^c värcter ngar och prioriteringar. Även om riskerna för t'årgbocd->et, svält, resursknapphet, förgiftning och fattigdom

"te ka- avfärdas, bör de ses som temporära och regionala fe--sopse- so- sa^äl let måste ta itu med, snarare än människans oundv k! ga lott . (s 7-8)

"é- Sven or; t' växten på sikt kommer att avta så är tillväxten -€ : -öcvänCig dag, nenar Kahn. Han kritiserar dem som nu v sätta gränser för tillväxten. Deras attityder och värde-r -gar ka i ar ha- "ett av våra största bekymmer som till och -sed motverkar lcsn ngar av våra nuvarande problem", (s 8)

KaJ-r s teori om den avtagande tillväxten har tillkommit först

detta serare verk. Tidigare ("The Year 2000") fanns knappast ett vonr-atecke" till antydningar i den vägen. Somliga hävdar att Kah- anpassat sig till de nya vindarna i den allmänna113

debatten. Genom sin teori om tillväxtens automatiska avstannande (i en obestämd framtid) vill han försöka övertyga antltlll-växtgrupperna i USA om att deras bekymmer tas om hand på natur-lig väg. Han ger därmed argument St de kretsar som i dag kräver mera tillväxt (och som till stora delar finansierar hans verksamhet).1'

Vad slags tillväxt är det Kahn eftersträvar? Det mått han konsekvent använder är BNP per capita. Kahn vet att detta värde utsatts för mycket kritik genom åren, eftersom det inte mäter tillväxtens kvalitet. Så här förklarar han varför han trots detta använder det;

"Det är förvisso sant att det Inte nödvänd iqtv i s mäter välfärd, framsteg, livskvalitet, verklig rikedom, makt styrka eller önskvärdhet, men det är inte heller meningen. Inte heller förändras begreppets användbarhet av det faktum att en stor del av konsumtionen inom BNP bör ses som en driftskostnad och inte som en i nkoms t.

För våra syften har vi helt enkelt godtagit uppfattningen... att bruttoprodukten tenderar att mäta ekonomins totala tyngd. Vi får därmed veta gränserna för vad som kan eller inte kan göras med resurserna i varje enskild ekonomi", (s 7)

Icke desto mindre antar Kahn att höjda BNP-tal automatiskt leder till öka t väls tand för alla. Det behövs ingen

särskild fördelningspolitik vare sig nationellt eller internationellt. Det amerikanska ekonomiska systemet (pr i vatkapi ta 1 ist iskt, storfö-retagsdominerat, högteknolog iskt) är bäst ägnat att skapa den tillväxt som behövs:

S. Co le: A.a., s 8-914

'Det faktu^ att Amerika. liksor de övriga nationerna i den ut-vecklace världen, använder sina resurser så intensivt innebär ju en stimulans, och inte ett hämnande, av ekonomierna i de mindre utvecklade länderna. I själva verket finns inget bättre moriskt oc- politiskt argument för fortsatt tillväxt i de ut-vec*'ade länderna icch not konstlade och påtvingade begränsningar är att det hjälper de fattiga såväl inom som utom de utvecklade länderna", (s 19)

V! får ; andra sarmanhang ytterligare detaljer om hur tillväxten skaU skapas. En gigantisk internationell arbetsfördelning fullföljs, exportörienterade industrier etableras i "ekonomiskt och politiskt stabila -iljöer", arbetskraften pendlar över gränser-s . stora transnationella företag blir tillväxtens motorer.

Så skr i cer mänskligheten lugnt och konfliktfritt fram mot de

2)

Supra- och post industrie1 la samhällena. Många av resonemangen -os Nerman Kahn avspeglar hur i ndust r i vär Idens politiska och ekonomiska eliter faktiskt tänker och handlar, och återfinns i vår egen ekonomiska debatt. Inte minst påståendet att ökad tillväxt de rika läncerna gynnar de fattiga länderna och att sänkt tillväxt på motsvarande sätt missgynnar dem.

">a: iona: ekonomer Assar Lindbeck har exempelvis hävdat att "en kraftig begränsning av tillväxten i produktionsvolymen BNP i dagers rika länder r-ed stor visshet skulle) negativt drabba levnadsstandarden i de fattiga länderna".^

Pä sam.ua sätt har andra ekonomer argumenterat mot att de rika ll-.derna, av omtanke or- utjämningen, skulle sänka sin 1 ivsme-de I skonsumt i ön:

t Det borde vara möjligt att organisera en systematisk tra-fik av tillfällig arbetskraft, kanske förenad med något slags prakt i k eller utbildning. Arbetare skulle då exporteras från Tredje världen till utvecklade nationer, där de fick bo i perioder pä mellan sex månader till tre år för att sedan återvända til' sina hemländer med kapital och kunnande", (s 38)

2 Se v dåre 4.2 u

Lidbeck: Ekonomisk debatt 8/74 citerad i Bondestam s 48115

"Världens livsmedelsförsörjning kan inte liknas vid ett skafferi där det blir mer varor över ju mindre i-länderna tar ut. Påfyllningen till 'skafferiet' är nämligen inte oberoende av hur mycket man tar ut. Varför? Om, i ett längre perspektiv, u-län-ningarna konsumerar mindre livsmedel, är det mycket sannolikt att detta leder till en lägre produktion, globalt sett, av livsmedel. Mindre konsumtion i i-länderna ledei till lägre priser på livsmedelsprodukter och minskad lönsamhet i dessa näringar jämfört med andra näringar. Därför kommer den globala produktionen av livsmedel att minska."!)

Underförstått i dessa resonemang, såväl som i Kahn's, är bevarandet av ungefär de ekonomiska maktrelationer som i dag styr världens ekonomi. De rika förblir rika, medan de fattiga ges chansen att via handel och annat ekonomiskt utbyte få en skärv av det goda. Någon aktiv utjämning kan det här systemet aldrig åstadkomma, vilket Kahn öppet medger och försvarar:

"I dag varierar BNP per capita mellan I 100 och 2 10 000 och det skulle inte alls förvåna om denna spännvidd mot slutet av 21 :a århundradet ytterligare ökat, kanske från ett minimum på ett par tusen dollar till ett maximum 10 eller 20 gånger större. Så långt vi kan förutse kommer den aritmetiska skillnaden (inte kvoten) att i allmänhet öka de närmaste 100 åren, med vissa undantag (naturligtvis). Men detta är varken moraliskt eller politiskt någon katastrof eftersom ytterst få bönder, arbet are eller ens affärsmän i utvecklingsländerna bryr sig om denna sk i 1 Inad ...Folks främsta intresse är att öka den egna tryggheten, förbättra den egna levnadsstandarden och de egna

framtidsmöjligheterna. När de gör jämförelser är det vanligtvis med andra på samma soci oekonom i ska nivå eller med sådana som nyligen nått den nivån", (s 49)

E i dem och Hami 1 ton i DN 13•11•7 5 c i tcrsdc i Bondes tsm s116

tf! sk.' t rhool t 'spetsat ku--e kalla Herman Kahn's framtids-vSj *?' ce- - k t Det Sr en väg där alla huvud-

rc ler spejas av eliterna i de industrialiserade länderna. Det 5' deras -5-cer sor världens framtid vilar. Det är deras böria att svaoa välstånd. inte bara åt sig själva utan också it de fattiga.

ski.' e också säga att Kahn i mycket hög grad föresprå-

kar beva^öTCet av cer 'gamle ekonomiska världsordningen.

. c er \t'ig jSm'5relse förefaller Herman Kahn inte ha mycket ge-*f-sa»»t *d de ma' thjs ianskt präglade studierna i föregående a»s-:tt. Det ä' eneUertid till stor del en synvilla. Bortsett frjn språ^Druk och ton finns likheter mellan Kahn's internationela t /äxtsa—iäl le och den organiska tillväxten i Mesarovic-rastels 'globala syster . Han delar också sin påfallande lik-: t jhet för £crdelr ngsfrågor med författarna till Tillväxtens arä-ser.

se' a ;så hur svårt det är att i framtidsdebatten dra gränser ne an : synes olika skolor, mellan vis sa tillväxtan-"ä-ca e oc" . ssa tillväxtkritiker, mellan det som synes vara 'a-tas: s*a -yordningar av världsekonomin och det som till sy-ver.ee oc- s st bara är den gamla vanliga, eiitstyrda och orätt-« sa var losordn i ngen .

3.3.3 Tillväxt för ökad jämlikhet 1

Det — s er mycket aiimän insikt hos flera av framtidens debattöre'. Der. ka' formuleras ungefär så här:

fraBtieens t Ivaxt -låste aktivt omfördelas. Det måste ske för att bekämpa fattigdom, svält, analfabetism, bostadsbrist ocr orättv sa beroendeförhållanden. Och eftersom den nuvaran-117

de ekonomiska världsordningen bevisligen inte klarar av detta måste vi sträva efter en ny ekonomisk världsordning".

Ur den gemensamma insikten spirar eir-llertid vitt skilda tankeblomster. Vad menas med en ny världsordning? Hur skall den uppnås? Kan det nuvarande systemet reformeras eller måste det revolutioneras?

R 10-rapporten anger redan i sitt namnval (RI0=Reshaping the International Order) att den syftar till en omvandling av världsordningen. Den vill reformera systemet i riktning mot ökad ekonomisk jämlikhet mellan nationer och människor. Rapporten är i stora delar utformad som ett konkret handlingsprogram för hur framtidens tillväxt skall styras mot ökad jämlikhet

RIO-rapporten är starkt kritisk mot den syn på tillväxten som finns hos Herman Kahn och många av vår tids inflytelserika företagsledare och politiker. De rikas tillväxt kommer i nte de fattiga till godo om den inte aktivt fördelas. Det finns ingen lag som säger att välstånd automatiskt sprider sig.

Rapporten kräver därför att de rika ländernas tillväxt dämpas, att överkonsumtionen skärs ner, att matvanorna ändras, att energislöseriet upphör, att bilanvändningen minskas etc. De överskott som härigenom skapas i världsekonomin måste bl a styras över i direkta utvecklingsprojekt i de fattiga länderna.'1

I det långa loppet måste de rika länderna skapa en sorts maximigränser på ekonomins alla områden, gränser som "tillsammans definierar en civiliserad livsstil i en resursknapp värld. Vi

Resonemanget återfinns i Bäckstrand-Ingelstam: Hur mycket är lagom? Underlag för en debatt om rättvisa, hushållning och livsstil. Sekretariatet för framtidsstuder 1976118

måste också förklara att all konsumtion bortom dessa bestämda 'maxina' inte bara är slöseri utan en medveten handling riktad not de många fattigas och underpri v i I ig ierades välfärd liksor mot chansen till en fredlig värld", (s 76)

Utgångsläget för en radikal omfördelning av världens tillgångar och tillväxt är emellertid dystert. RIO-rapporten

illustrerar den ekonomiska klyftan mellan de rikaste tiondelen och den fattigaste tiondelen av världens befolkning i förhållandet 13:1. Real inkomsten hos de rika är tretton gånger större än hos de fattiga.

Oetta är förvisso synnerliqen oiämlikt och kan inte accepteras, fastslår RIO-rapporten. Det utmanar "mänsklig anständig-net" och hotar den politiska stabiliteten i världen. Mera anständigt och mera stabiliserande är i stället förhållandet 13:4 cirka 3:1) som, enligt RIO-rapporten, skulle kunna uppnäs inom loppet av 42 år.

För att så skall ske krävs emellertid att i-länderna minskar sin ekonor-iska tillväxt samtidigt som u-länderna ökar sin eko-nor : ska t i 1 lväxt. Or i-länderna inte sänker sin tillväxttakt

utan går på i ullstrumporna (förutsatt att världens naturtillgångar så medger) minskar klyftan knappast alls (från 13:1 till 13:2} under samma period.

I grova siffror handlar det om att i-länderna måste halvera sin tillväxt '"rån 60-talets 3,3 procent till ca 1,7 procent) ned sikte på nolltillväxt om 40 år. Samtidigt tillåts Tredje världen nå en ekonomisk tillväxt på 5 procent per år och person. Ytterligare krav är att livsmedelsproduktionen ökar snabbare än i dag ocf att befolkningstillväxten håller sig något under FN:s prognoser. Ju fler människor desto mer måste i-länderna hålla tillbaka, enligt RIO-rapportens beräkningar, (s 93)119

Nu är det ändå osäkert om en utjämning av den här omfattningen räcker för att lugna de fattiga. Förhållandet 3=1 är ungefär detsamma som mellan EG:s rikaste och fattigaste regioner. Det är sämre än förhållandet mellan i-världens rikaste och fattigaste nationer (cirka 2:1). Det kan uppnås först efter 42 år;

"Frågan är förstås om de fattiga är beredda att vänta ett halvsekel med att uppnå någonting som knappast anses acceptabelt ens i dag i den industrialiserade världen", (s 95)

RI O-rapportens kvant i ta t i va beräkningar är ganska grova och enkla. Det ekonomiska ut jämn ingsmått som använts (inkomst per capita) bedöms av författarna själva som bristfälligt. Det talar exempelvis inte om hur tillväxten fördelas i nom länderna i Tredje världen.

Men, säger författarna, syftet med detta slags kvantitativa beräkningar är endast att "ge en bild av de globala problemens omfattning, möjligheter till alternativa utvecklingsvägar samt material till kvalitativa analyser' . (s 86)

Det hela mynnar ut i en lång åtgärds1 ista, ett slags reformpaket för genomförandet av en ny ekonomisk världsordning. När det gäller fördelningen av den ekonomiska tillväxten anges i tre punkter den allmänna inriktningen:

"a) En krafigt ökad överföring av resurser från de rika till de fattiga länderna - med speciell inriktning på åtgärder mot massfattigdom i de fattigaste länderna.

b) Ökad överföring av resurser från den rika och pr i v i 1 i g iera-de minoriteten till den fattiga majoriteten.

c) En omprövning av utvecklingsstrategierna i de flesta länder

i den tredje världen, liksom i vissa industriländer med sikte på att tillgodose behoven av mat, bostäder, kläder, hälsovård och utbildning för de fattigaste grupperna", (s 129)120

Uppenbarligen är den tredje punkten helt avgörande också för de övriga åtgärderna:

"Oet bör göras klart att varje ökning av resursöverföringar utifrån miste mycket av sitt berättigande, om inte de fattiga länderna ser till att kanalisera resurserna så att de direkt bidrar till att bekämpa massfattigdomens värsta sidor. Oetta leder i vissa fall till ofrånkomliga krav på interna strukturreformer. Varje nation måste i sista hand bära sin egen utvecklingsbörda. Resursöverföringarna kan bidra till ökad självti lilit, men aldrig i annat än en underordnad roll", (s 130).

Tyvärr fördjupar sig inte RIO-rapporten i den här problematiken. Den ägnar avsevärt mycket större utrymme åt olika former av resursöverföringar mel lan länder än åt nya utvecklingsstrategier och nya maktförhållanden inom

länder.

En central fråga är bl a hur de rika länderna skall förmås acceptera en omfördelning av den ekonomiska tillväxten till förmån för fattigare länders ekonomier. RIO-rapporten bortser här inte från att konflikter kan uppstå, men förutser att dessa skall kunna lösas inom ramen för internationella institutioner, fram för allt inom FN och dess organ. En del institutioner som i dag formellt och reellt behärskas av de rika nationerna, exempelvis Världsbanken och internationella va I utafonden, antas kunna demokratiseras och omvandlas, från redskap för de rika till redskap för utjämning av de ekonomiska klyftorna och avskaffandet av de rikas privilegier."

De icke-industria1 iserade nationernas viktigaste maktmedel för att få gehör för detta i de internationella institutionerna är deras inbördes sammanhå1 Ining, bl a i form av råvarukarte 11 er modell OPEC:

Jfr resonemanget i avsnitt 2.8 sid 89121

"Det är av avgörande betydelse att Tredje världen bibehåller sin kollektiva 'fattigstyrka1. Utan den kommer det att bli oändligt mycket svårare att uppnå eftergifter från de rika nationerna och åstadkomma en verklig överföring av resurser", (s 107)

Genom kontroll över råvaror, nationella investeringar m m [-skulle-] {+skul- le+} Tredje världens länder tillsammans kunna demokratisera det internationella systemet. Den globala maktbalansen skulle [-sakta-] {+sak- ta+} förskjutas från "norr" till "söder". Tillväxten skulle öka jämlikheten. Det är RIO-rapportens huvudtanke.

Men RIO-rapporten glömmer alltså i praktiken det avgörande ledet i den önskade maktförskjutningen; från Tredje världens regimer till dess fattiga och behövande massor. Det faktum att u-I andsregeringarna kollektivt stärker sin position (vilket i sig är nog så problematiskt) medför inte automatiskt genomförandet av nya utvecklingsstrategier i u-länderna. Det medför därför heller inte automatiskt en radikal omfördelning av tillväxten i världen. Vi kan fortfarande tänka oss en utveckling som i huvudsak gynnar en rik minoritet på de fattigas bekost" nåd.')

Ane 11-Nygren utvecklar i U-länderna och världsordningen: "Vad händer om man i en ny ekonomisk världsordning lyckas överföra resurser till u-länder. Det enkla - och ganska riktiga svaret på den frågan - är att de ökande resurserna kommer att fördelas enligt det orättfärdiga mönstret (son råder). Endast i få u-länder kommer de breda folkgrupperna att få del av de växande resurserna... Det är helt enkelt en illusion att tro att världens avgörande rättvisefrågor löses vid internationella förhandlingsbord. Det är :ort-farande så att de beslut som direkt påverkar människors situation till alldeles övervägande del fattas inom national staten" . (s 190-191)122

3.3.4 Tillväxt för ökad jämlikhet II

Om begreppet en ny ekonomisk världsordning" skulle kunna uttryckas i siffror så har Wassil) Leontief dragit ett stort strå till sifferstacken I FN-studien Världsekonomins framtid. I RIO-rapporten gjordes visserligen ett försök att mäta ojämlikheten i världen, men då bara som ett slags dyster relief till argumenten och åtgärdsförslagen.

I Leont'cf's studie är mätningarna det centrala. Hans matematiska model 1 vill i siffror visa hur mycket till växt som krävs, på v i 1 >.a o-råaen tillväxten måste äga rum, hur stor andel investeringar sor behövs, hur mycket bistånd som bör lämnas etc. På samr.a sätt son RIO-rapporten, söker Leontief sina pol i t i ska j '.cångspjnkter i raden av radikala FN-resolutioner från åren 1974 och 1975 med krav på en ny ekonomisk världsordning.'1

•Jr resolutionernas rikliga och mångtydbara texter har Leontief It sig utvalt en huvudaspekt, nämligen

'hur existerande ekonomiska klyftor mellan länder skall överbryggas, särskilt villkoren för att minska eller helt eliminera inkomstgapet mellan utvecklade länder och utvecklingsländer". (s 30)

Som mål för tillväxtens fördelning anger Leontief en halvering av inkonstgapet mellan de rikaste och fattigaste länderna fram till år 2000 med sikte på total utjämning inom ytterligare ett ha 1vsekeI.

Till exempel FN:s generalförsamlings resolutioner 3201 (6:e specialsessionen) och 3362 (7:e specia1sessionen) , 1 maj 1974 respektive 19 september 1975123

Det mått som Leonti ef använder för att mäta den internationella ojämlikheten är det tidigare diskuterade och kritiserade BNP per capi ta. Därmed kan hans modell inte visa hur tillväxten fördelar sig i nom länderna. Vi får inte ens veta om det finns något mätbart samband mellan fördelningen inom u-länderna och fördelningen mellan rika och fattiga länder. Hos Leontief förblir frågan om den nationella fördelningen en politisk förhoppning vid sidan av det egentliga materialet.

Vad modellen inte heller redovisar (och här är bristen långt mera markant än i en i huvudsak resonerande studie som RIO-rapporten) är hu r och på grundval av vilka makt re 1 a t ioner och i ntressegrupper som s i f f roma blir till. Den v i sar bara att förändringar behövs och ungefär v i i ka.

Den första slutsatsen följer av ett scenario (A) där den gamla världsordningen i huvudsak tillåts råda ostört. Investeringarna i u-länderna fortsätter att ligga på en låg nivå (ingen stimulans vare sig inifrån eller utifrån). Inte heller försöker u-länderna ändra världsbalansen genom att kraftigt öka sin exportandel och utveckla egna importkonkurrerande industrier. Följden blir att beroendet fortsätter, underskotten i betalningsbalanserna förvärras, utlandsskulderna består etc. År 2000 består inkomstklyftan oförändrad i relationen 12:1.

I två basscenarier X och C (de skiljer sig från varandra enbart genom olika antaganden om befolkningsutvecklingen) förutsätts en utveckling där den ekonomiska tillväxten i u-länderna ökar snabbare än i i-länderna. Det sker dels genom att t i M -växten i u-länderna stimuleras och del' geni a' t till växten i i-länderna dämpas. Ju högre inkomst p capita ett land har des

Se referat av Tillväxtens fördelning, 3-3.5, och Bar iloche-rappor ten, 3-3.6desto lägre tillväxt räknar Leontief med.Leontief kalkylerar med följande nivåer (i 1970 års priser: Länder med en per capitainkomst mellan 3 000 och 4 000 dollar får en tillväxt på 4 procent. Nivån 4-5 000 dollar får en tillväxt på 3 procent, nivån 5-6 000 dollar 2,5 procent etc (s 3) På det här sättet är det, enligt Leontief, möjligt att få ner klyftan mellan länderna från 12:1 till cirka 7:1. Tabellen visar basscenariernas grundsiffror.

Tabell 3: Olika antaganden i Leontiefs grundscenarier

Scenario

i-länder

u-länder

Tillväxttakt

BNP (i %)

X

4,0

7,2

C

3,6

6,9

Befolkningsökning (i %)

X

0,7

2,3

C

0,6

2,0

BNP-ökning per capita (i %)

X

3,3

4,9

C

3,0

4,9

Inkomstklyftan år 2000

BNP per capita (index för u-länder =100)

X

769

100

C

715

100

Leontiefs modell är uppdelad på 15 regioner i världen. Delas tillväxttalen upp region efter region visar modellen på stora skillnader. Några kommer att klara sig långt bättre än genomsnittet, andra får svårt att ekonomiskt överleva. Mellanöstern bedöms komma upp i en tillväxt per capita på 9 procent, medan delar av Asien bara når 5,5 - 6,5 procents tillväxt. Vissa regioner, framför allt Asiens låginkomstländer och länderna i det afrikanska

torrbältet, kommer inte att nå en per capitainkomst på 500 dollar år 2000.125

Vi ser här hur centralt BNP-måttet är i Leontiefs studie och hur lite det egentligen säger oss om människornas faktiska levnadsstandard i dessa områden, vare sig det gäller i dag eller år 2000.

Frågan uppstår vem som ska 11 be ta 1 a en kraftigt ökad ekonomisk tillväxt i de fattiga länderna. Leontief tar i ett kapitel (VIII) upp kravet på omställningar i u-ländernas ekonomier för att tillräckligt med investeringar skall kunna göras. Det krävs nedskärningar i den privata konsumtionen, beskattningen måste göras effektivare, sparandet öka, investeringarna måste styras till "rätt" områden etc.

Men han föreskriver inte inom vilken pol i t isk-ekonomi sk ram som omställningen skall göras. Skall exempelvis de fattiga massorna också sänka sin konsumtion och beskattas effektivare? Leontief nöjer sig här med en allmän deklaration:

"Speciella åtgärder kommer att behöva vidtas i syfte att underlätta en mera jämlik fördelning av inkomsten i de berörda länderna, så att frukterna av en snabbare tillväxt per capi ta till fullo kan delas av de fattigaste grupperna i dessa länder. Frågan har högsta prioritet", (s 35)

Sn en gång antyds att den påskyndade tillväxten skall komma före en eventuell fördelning. Det vill säga fördelning är inget villkor för att tillväxt skall kunna åstadkomnas.

Låt oss nu se hur Leontief uppnår sina tänkta tillväxtsiffror:

o Jordbruksproduktionen måste öka mellan tre och fyra gånger fram till år 2000

Denna ökning kräver mycket stora investeringar i u-ländernas jordbruk för att höja produkt i v i teten Med bevattning, konstgödsel, nyanläggning, växtförädling m m skall utbytet per hektar odlad mark stiga med sammanlagt 300 procent

o U-länderna måste få en större andel i förbrukningen av ändliga råvaror (metaller och mineraler)126

o Oe totala investeringarna i u-länderna(pr i vata och offentliga) måste öka kraft igt.

Det bör noteras att det industrialiseringsmönster som Leon-tief skisserar är i det närmaste en exakt efterapning av den västerländska modellen med en mycket kraftig satsning på tung industri på bekostnad av lätt industri, (s 36) Följs modellen förutser Leontief en kraftigt ökad u-landsandel i världens industriproduktion fram till år 2000~ (med u-länder menas här "u-länder med marknadsekonomi") från 6 procent år 1970 till 18 procent år 2000.

o Världshandeln måste ändra struktur och öka i omfattning

Léon t I e*' förutser i sin modell en kraftig ökning av den internat ionel la handeln. Allt större andel av världsproduktionen körner att forslas över de nationella gränserna. Andellen industriprodukter kommer att öka på bekostnad av jordbruksprodukter.

Den här utvecklingen kommer emellertid att lämna u-länderna med ett gigantiskt betalningsbaiansunderskott eftersom deras Importbehov -inskar langsammare än deras exportökning. En sådan utveckling skulle bevara de ekonomiska klyftorna mellan världens rika och fattiga.

Leontief ser fyra vägar för att undvika detta:

a) Råvarupri serna ökar snabbare än priserna på industrivaror.

b' utvecklingsländerna minskar sitt importberoende av industrivaror samtidigt som de ökar sin exportandel ytterligare. I ett speciellt scenario (m) visas effekterna av detta; ett överskott i betalningsbalansen år 2000.

c Hera bistånd. Leontief laborerar med en biståndsandel på 2 procent (!) av BNP fram till år 2000.

dj Kapitalöverföringen måste komma mottagarländerna tillgodo. Leontief påpekar att dagens pr i va t investeringar kostar u-länderna mer än de smakar. V insthemtagninqar och skuldbetalningar överstiger vida kap i ta 1 infI ödet. Modellen gör därför det ganska djärva antagandet att framtida privata investeringar i u-länder inte

får inverka negativt på betalnings-balansen.

Wassily Leontief har i sina punkter gjort viktiga ställningstaganden. Han har tagit ställning för en fortsatt långtgående internationell arbetsfördelning, för en kraftigt ökad världs-127

handel, för en ökning av utlandsinvesteringarna i u-länderna (från 2,6 miljarder dollar 1970 till 72 miljarder år 2000), för en satsning på tung expor tor ienterad industri, för ett hårt teknolog iserat jordbruk m.m.

I mångt och mycket känner vi hos Leont i ef igen den ekonomiska väg som vi just nu vandrar på, den väg som hittills lett till ökade ekonomiska klyftor. De flesta av Léon t i efs förutsättningar och antaganden låter sig lätt inordnas i de etablerade i-landseI iternas strategiska tänkande.

Vissa kritiker har försökt förklara Leontief-stud i ens oförmåga till nytänkande med dess FN-bakgrund:

"Låt oss säga att FN:s uppgift är att visa att natonorna i världen åtminstone potentiellt är eniqa. I så fall skulle en ineffektiv strategi (som sålunda är acceptabel därför att den. om inte annat, bevarar status quo) anses vara bättre än en effektiv strategi. Detta kan delvis förklara varför strategierna i Leontiefs studie (finansierad av FN) enbart kopierar de senaste 20 årens redan prövade (och misslyckade) strategier". 1)

3.3-5 Jämlikhetens tillväxt. Handlingsvägar för de fattiga

Vi har hittills sett exempel på studier och strategier som vill skapa ökad jämlikhet mellan världens länder. 'Fattiga" länder skall fås att producera mera, exportera mera, få bättre betalt för sina produkter, mera utbyte av utländskt kapital, utländsk teknologi etc.

Detta slags ökade jämlikhet skall företrädesvis uppnås via förhandlingar och överenskommelser i no rai - > " ie cernatio-nella institutionerna.

S. Cole A.a., s II. Se också iesonemanget i Sverige i världen, refererat på sid 90128

Ofta talar dessa strategier ön att också fördela tillväxten inom de fattiga nationerna, dvs mellan eliterna och de fattiga -lassorna. Men en sådan fördelning blir aldrig ett vill kor för ekad internationell jämlikhet, på sin höjd en konsekvens av den.

Låt oss nu granska en strategi där tillväxten bland de fattiga blir en huvudfråga En tillväxt som inte skapas via internationella institutioner utan som kräver politiska och ekonomiska förändringar i varje enskilt land.

Världsbanksstudien Tillväxtens fördelning företräder en sådan strategi. Oen anser att den viktigaste uppgiften för framtiden är att stödja uppkomsten av radikala politiska program i u-länderna, program sc~ direkt vill ta itu med ojämlikheten och fattigdomen. Studien försöker också visa på konkreta politiska hand 1ingsvägar för att åstadkomma sådana program.

I den här strategin spelas bollen direkt över till de berörda människorna själva. De internationella organen betraktas däremot med viss misstro. I bästa fall kan de fås att ställa sig välvilligt neutrala till de radikala programmen, i västa fal1 kan de hota att direkt motarbeta den. (s 175)

Studien går först igenom fyra teoretiskt möjliga vägar att fördela tillväxten i ett enskilt land:

1- Max ima1-BNP-1 i 1 I växt kommer lätt i konflikt med fördelnings-malen. Lägre inkomstskatter och hårda lönerestriktioner drabbar de fatt iga. Sparst imulanser qynnar de som redan har. Fattiga grupper riskerar att isoleras från den övriga ekonomin och därmed hamna på efterkälken.1 29

2. En styrning av investeringarna till de fattigaste grupperna kommer på kort sikt i konflikt med kravet på maximal BNP-tillväxt. Investeringar i mänskligt kapital behöver längre tid för att förränta sig.

"Trots detta blir världfärdseffekten högre eftersom den här sortens investeringar skapar inkomstökningar bland grupper där utslagen på välfärdsskalan blir högre", (s 48)

En högre inkomst hos de fattigaste kan exempelvis innebära skillnaden mellan hunger och mättnad, mellan trasor och kläder mellan skjul och bostad, medan motsvarande inkomstökning hos rikare grupper kanske bara leder till

byte av bilmod e I 1.

"Denna strategi drabbar på kort sikt de övre inkomstgrupperna, men på längre sikt gynnas också de när dess effekter 'tränger upp' i form av ökad produktivitet och köpkraft hos de fattiga", (s 48)

3. överföringar av inkomster till de fattiga höjer på kort sikt välfärden i samhället, men eftersom det sker på bekostnad

av investeringar kan det inte pågå under någon längre tid. Ett visst konsumtionsstöd till mycket hårt utsatta grupper (barnmat, mödrahälsovård) kan dock bli ett nödvändigt komplement till en investeringsorIenterad strategi.

1). överföringar av tillgångar till de fattiga konmer att möta på politiskt motstånd från de som äger dessa tillgångar. En sådan strategi kan därför inte genomföras i någon större skala, åtminstone inte såsom det politiska läget i dag ser ut. En riktig jordreform på landsbygden är dock ett måste för att de fattiga på landsbygden skall ha en chans att bidra till ökad tillväxt.

Sammanfattningsvis tycker författarna till Tillväxtens fördelning att den strategi som innebär styrningar av investeringarna till de fattigaste är den bästa:

"En aktiv omfördelning av investeringarna i en snabbt växande ekonomi förefaller vara en mera effektiv väg att öka de fattigas produktionsförmåga än en omfördelning av existerande tillgångar, som ju riskerar att kosta åtskilligt i form av sociala och politiska störningar", (s 49)130

Men härifrån går studien ett steg vidare och ställer den avgörande frågan: Vilka politiska förutsättningar finns det att genomföra en effektiv omfördelning? Hur skall exempelvis staten-samhället plötsligt fås att spela en radikal roll där den tidigare spelat en reaktionär, elitbevarande roll?

Genom att ställa den här typen av frågor skiljer sig Ti I I växtens fördelning påtagligt från de tidigare studierna (där reformerna ner eller mindre ramlar ner från himlen). Här finns insikten om att varje effektiv omfördelning av makt och rikedom kommer att stöta på motstånd från de som förlorar. Att bryta detta motstånd är det grundläggande politiska problemet för en fördelning av tillväxten. Författarna själva" vill helst se någon for* av reformistiskt framåtskridande, dvs en väg där de fattiga i samarbete med delar av eliten driver fram viktiga reformer. Men detta kräver i sin tur ofta nya regeringar med nya loja-I i teter :

"Regeringen står inte över den politiska processen i så måtto att de bara skulle behöva uppbjuda en 'vilja' att göra vad som är befogat och önskvärt. Oberoende av det politiska systemet så måste de befrämja intressena hos de grupper av vilkas stöd de beror, intressen son mycket väl kan kräva ett status quo".(s 52)

De fattiga är oftast svaga och sins emellan splittrade. Eliterna är ofta långt bättre organiserade. Författaren diskuterar mot den bakgrunden några alternativ där reformerna genomförs "ovanifrån", dvs av eliterna. Följande situationer kan uppstå:

1. Eliten i ett land, eller en del av den, fruktar att de ännu svaga -assorna skall bli starkare och göra revolution. I det läget föredrar de att genomföra reformer som de själva kon t rol le rar :

Detta kapitel i boken har skrivits av C L G Be I 1 från Sussexinstitutet (kapitel III).131

"Vissa investeringar i de fattiga, såsom utbildning och hälsovård, kan till och med löna sig på längre sikt, då de rika behöver produktiva arbetare för att handha kapitalet", (s 54)

2. Olika grupper inom eliten råkar i luven på varandra. Historien ger exempel på hur framväxande industri kap i ta I ister tagit strid med dominerande storgodsägare. De har i sådana lägen stött krav på billigare livsmedel och begränsade jordreformer. I det första fallet delar de till fullo de fattigas intressen. I det andra fallet ser de möjligheter till ökad köpkraft på landsbygden, men framför allt chansen att ersätta jordägarnas politiska monopol med sitt eget.

I ett sådant läge kan de fattiga tilltvinga sig reformer och ett ökat politiskt inflytande.

Historiska exempel (Peru 1963, Portugal och -anske Etiopien1) visar att framgångarna snabbt kan förbytas i motgångar. Samarbetet med den nya eliten går över i öppen konflikt.

3. De fattiga lyckas få direkt inflytande i regeringen via val eller liknande. Ett slags reform i st i sk koalition bildas. I det läget kan radikala reformer föreslås och genomföras ned risk för att den politiska makten går förlorad. Det kan gälla radikala jordreformer, omfattande nationali ser ingår och

I iknande.

Även om regeringsmakten går förlorad eller al .ärlig: 'Z i-gas kan sådana reformer till viss del försvaras också i fortsättningen. (s 72)

Det finns naturlivtvis ytterligare ett alternativ - ge •a t: i -gas gemensamma revolt och maktövertagande " ;d i ^:gare

vägarna till stor del visade vad som kunde göras fö- de fattiga, visar den fjärde vägen vad som eventuellt kan göras av de fattiga.

"I själva verket kan det visa sig att en strategi för att undai -röja fattigdomen blir innehållslös eller rent av omöjlig att genomföra om inte de fattiga utvecklar tillräckligt medvetande och en organisation för att ge sitt stöd till upprätthållandet av ett energiskt anti-fat t igdomsprogrc under • pe iod a. flera år", (s 65)

Exemplen återges i Bor '. s 6132

E- strateg! som bygger på de fattiga själva har många konkreta fördelar fre-för de Bvriga, menar författaren:

De fattiga -ar ett lokalt kunnande och kan förse projekt och program med de cetaüer som krävs, såväl beträffande tekniska ting scv- formulerinqen av behoven. Befriade från rädsla och - i ssl rc mot Je o" - o la myndigheterna, åtminstone regeringen, kan de -töva tryck mot de organ som ansvarar för genomförandet av rr-ograTnen. Med en viss organisation och hjälp kar de göra åtskilligt för att hjälpa sig själva, ofta på ett smidigare och effektivare sätt, än med insatser ovanifrån", (s 65).

s. är doc-. studiens budskap ofta motsägelsefullt. Olika författare har riaracit med olika avsnitt. Den grundläggande motsägelsen gäller iust de fattigas egen roll vid fördelningen av tillväxten: Skal i de fattiga tillåtas få del i en ökad tillväxt, e"er -åste de '"attiga själva skapa förutsättningarna för sin ekonorska t Iväxt och därmed för fördelningen?

3-3-6 Tillväxt för basbehov

Strategierna i föregående avsnitt handlar i huvudsak om att minska klyftan mellan fattiga och rika. Målsättningarna och resultaten uttrycks ofta i relationer mellan inkomstnivåer.

Bar ' 'oche-rappor t en är i det avseendet annorlunda. Målet för ti; växten uttrycks inte i BNP-tal eller i förhållanden mellan BNP-tal, u tar i »e"»rei; vä 1 fä rd små 11.

De övriga studierna försöker i bästa fall visa hur ökad jäm- k-et ska I I uppnås. Bar iloche-rapporten gör jämlikheten till en förutsättning för framtidens tillväxt. Den vill visa vad son kar åstadkomnas när jämlikhet råder.133

Lät oss ta välfärdsmåtten först. Rapportens matematiska modell är så uppbyggd att den vill v i sa hur och när de f a 11 i ga människornas s k basbehov kan tillfredsställas. Det gäller mat, kläder, bostad, utbildning, hälsa och liknande. Allt kapital och arbete i världen (båda uttrycks i samma kostnadstermer) fördelas på ett sådant sätt att de här behoven täcks så snabbt som möjligt. Naturligtvis blir resultaten olika i olika delar av världen och modellen jobbar därför med fyra sektorer a) I-länderna (OECD-området), b) Latinamerika, c) Afrika, d) Asien. Basbehoven anses täckta när följande målsättningar uppnåtts

o Mat: 3000 kalorier och 100 g protein per person och dag.

(I i-länderna tillåts 3200 kalorier på grund av dagens redan mycket höga ka 1 or i intag).

o Utbildn1ng: 12 års grundutbildning mellan 7 och l8 år.

o Bostäder: I i-länderna och Latin -i 1 är lålet ett hus/en lägenhet på 70 m2 per 3,5 invånare. I Asien och Afrika, med deras dåliga utgångsläge, inskränks målet till 7 m2 per person. Sedan väl basbehoven tillfredsställs når man inom loppet av 40 år upp till i-ländernas bostadsstandard.!)

En matematisk modell har naturligtvis s <rt att med hjSlp av så pass skilda målsättningar, som var för sig kräv< r skilda insatser, räkna fram en "bästa" väg. På matemat ikerspråk skulle vi säga att de s k basbehoven är s - • a '.t använd . I / a r j b -

ler.

För en utförlig redcv ,nin av r eson nget se studiens kapitel 7- Dagens utgångsläge kan dock vara värt att redovisa. Mellan 50 och 60 procent av jordens befolkning lever i undermåliga bostäder. Husen är dåligt byggda, otillräckligt utrustade (saknar va• ten och avlopp) , si rkt s . anträngda och belägna i dåliga miljöer, värst ul att är Tredje världens landsbygd där 8 av 10 invånan (1500 r !joner) lever på detta sätt. (s 73)134

Det ! andra sammanhang så vanliga måttet 8NP per capita har, sor- vi •.digare sett. mycket litet samband med just den mänskliga välfärden och är därför oanvändbart.

Modellens författare har därför valt ett helt nytt begrepp som målvariaael , den förväntade livslängden vid födelsen. De anser att lust livslängden pä ett bra sätt sammanfattar vad vi menar •ned välfärd. Der är dessutom lätt att mäta och använda i model len.

Det -är innebär i korthet att alla ekonomiska resurser i Bari-Iocne-rapportens model1 över världen styrs på ett sådant sätt att de bidrar till att öka människornas förväntade livslängd vid födelsen. Vi kan därmed räkna fram en "bästa" väg för fram-t iden.

En matematisk modell är i själva verket ett teoretiskt konstruerat sa-nä11ssystem. I modellen kan man skapa nya ekonomiska förhållanden, bygga vidare på gamla principer etc. I Bariloche-TOdellen finns följande viktiga antaganden och förutsättningar om värIdssystenets sätt att fungera' :

o All produktion används för största möjliga fördelning. Det finns inga politiska eller sociala hinder i vägen för detta.

0 De fyra sektorerna i världen utvecklas mot full jämbördiqhet sinsemellan. Tillfredsställandet av de grundläggande behoven sker i nom varje region. Den internationella handeln utvecklas på ett sådant sätt att all obalans i de internationella betalningarna försvinner fram till år 2000.

o Den nya politiken inleds i alla länder (oavsett samhällssy-S t em) från 198C.

För en -era ingående beskrivning av Bar i 1oche-mode11 ens framtidssamhälle se 4.2.5135

Bariloche-modellen använder sig av en samhäI Isutopi för att demonstrera "möjligheten att befria samhället från underutveckling, förtryck och elände. Huruvida detta kommer att ske eller inte är beroende av människors vilja och handlingar", (s 10)

Låt oss då se vilka resu 1 tat som kan uppnås i modellens nya samhälle. I en "standardkörning" görs följande antaganden:

o Inga fysiska hinder för öka<! tillväxt Mnns. För jord ruket förutsätts en genomsnittlig skörd på 4 ton per hektar.

o En stor del (upp till 25 procent) av ländernas inkomster åter i nvesteras.

o Teknologin utvecklas och ökar produktiviteten.

o I länder med hög inkomst per capita begränsas den årliga tillväxten. Gapet mellan de olika regionerna minskas.

Förutsatt således att världen ser ut som Bar iloche-rapcorter -upphovsmän önskar, uppnås följande resultat i

"standardkörningen", sektor för sektor:

1. 1 - I änderna

a) Full basbehovstäckning uppnås redan inom loppet av några år.

b) Den förväntade livslängden vid födseln ökar från 70,5 1 slutet av 70-talet till 71,4 vid slutet <iv körningen (år 2060).

c) BNP per capita växer från 1402 dollar 1960 II 4500 dollar 1990 och 9470 dollar år 2060.

d) Andelen av BNP som spenderas på m<. sjunker från 16,7 procent 1960 till 2,5 procent 2060 (ju 1 |re andel desto högre vä 1 färd) .

e) Befolkningsökningen går ner ti i I noll 2

f) I-länderna når en hög välfärdsnivå även om tillväxttakten drastiskt skärs ned. Arbetstiden -,an stället n-skas, fritiden ökas och den kvarvarande tillväxt' inriktas på att för bättrid . 13 ' ko .g i - - I-jön.

Bar iloche-rapporten gör befolkningstillväxten beroende av den materiella standarden. Ju högre standard de^io årre barn. Se också avsnitt 2.2.I

136

2. Lat i napier i ka

a) Fu11 basbehovs täckning uppnås år 1990.

b) Den förväntade livslängden vid födseln stiger från 55,8 1960 till 71år 2060.

c) 6NP per capita stiger från 372 dollar 1960 till 5746 dollar 2060. Vid full fördelning tillfredsställs basbehoven vid 809 dollar.

d Befolkningsökningen minskar från 2,8 procent 1960 till 0,43 procent 2060. Detta innebär en befolkningsökning från 208,4 miljoner till 759 miljoner under samma tid.

3. Asien

a) Full basbehovstäckning uppnås inte. Kalori intaget ökar fra"- till 1990-talet (2800 per person) men sjunker därefter igen för att nå katastrofnivåer år 2060. Inte heller bostadsmålet uppnås. Bara utbildningsmålet klaras.

b) Den förväntade livslängden vid födseln ökar från 48,06 !960 till 66,55 år 2030, men författarna påpekar att detta är en datorsynvi 1 la eftersom det låga kalori intaget omöjliggör långa livslängder:

' vs 1 ängdsf unkt ionen är meningsfull enbart när födointaget räcker för att hålla en människa vid liv och tillåter henne att vara fysiskt aktiv", (s 93)

Vi ser alltså att modellens "standardkörning" misslyckas. Det Ideala samhället klarar inte Asiens problem unde de givna förutsättningarna. Kraven på utvecklingen måste skärpas en-1 igt följande:

o Produktiviteten inom jordbruket blir högre. Skördarna ökar från 4 till 6 ton per hektar. Kalori- och proteinmålen uppnås därmed på 1990-talet.

o Effektiv familjeplanering sätts in.

Det finns tillräckligt med tid att hitta en effektiv politik på båda dessa områden innan krisen är ett faktum", (s 95)

Hittills har Bar iloche-rapporten inte räknat med direkta kapitalöverföringar mellan olika regioner. Den vill visa att utveckling kan uppnås med egna ansträngningar. I en "specialkörni ng" visas dock effekterna av "ökat internationellt samarbete":137

a) 2 procent av i-ländernas BNP går i form av obundet gåvobistånd till Asien och Afrika.

b) Starten sker 1980 och överföringarna pågår tills dess basbehoven är uppfy1 Ida.

Resultatet är överraskande. De som tjänar mest på arrangemanget är i-länderna; Tillväxten ökar där betydligt snabbare än 1 standardscenariot. I Af r i ka påverkas knappast basbehoven alls i början. En bit in på nästa sekel stiger emellertid per capita inkoms-ten snabbt till dubbla nivån jämfört med standardscenariot. Den allmänna välfärden ökar också snabbare.

I As i en påverkas endast bostadssituationen.

Effekten av internationellt bistånd är således långt mindre i Bar iloche-modellen än i andra modeller, som till stor del bygger just på bistånd.

I ett system likt det som råder i dag, dvs utan en radikal omfördelningspolitik, är internationellt bistånd än mer ineffektivt:

"Vad vi sett beträffande inkomstfördelningen visar tydligt att internationellt bistånd under nuvarande omständigheter i de flesta utvecklingsländer, endast bidrar till ökad konsumtion i redan pr i v i 1 i g ierade grupper, medan effekten på den stora majoritetens levnadsvillkor är liten. Kapitalöverföringar får endast välfärdseffekter i ett system med social jämlikhet såsom i vår modell", (s 108)

Bar iloche-modellens samhälle är alltså ett ega 1 i tär t samhäI le dvs ett samhälle där alla har lika tillgång till samhällets grundläggande tjänster (basbehoven) och där lika möjligheter gäller också i övrigt (s 103). Författarna hävdar att deras val av samhällsform i första hand är politiskt, rättvisebe-tingat. Men de vill också visa att det är ett val som sakligt sett är överlägset exempelvis de Kahnska varianterna av tillväxt, dvs de som hävdar138

att en rimlig välfärdsnivå kan uppnås f5r hela befolkningen enbart geno- att stimulera tillväxten, utan att ta till drastiska förändr ngar i inkomstens fördelning. Enligt denna uppfattning näste den ekonomiska nivån i allmänhet höjas innan rkons te t kan överföras från rikare sektorer till fattigare sektorer av befolkningen", (sid 103).

Ear loche-rapporten "örsöker sig på en jämförelse mellan de två motsatta synsätten. I det ena fallet skall massornas bas-behov tillfredsställas enbart genom ökad ekonomisk tillväxt.

det a-cra fallet sker en aktiv fördelning. Behoven antas t:'lgodosedda när de 20 fattigaste procenten nått den inkomstnivå cär aeho\e^ teoretiskt kan tillfredsställas. Resultatet av jämförelser resulterar i följande tabell (den regionala in-de'nir»cer följer Leontiefs modell):

"èoe: ' Nödvändig tillväxt för att tillgodose basbehov i

jämlika system respektive med nuvarande fördelning

Reg i one r A De fattigaste 20 procentens inkomst i av BNP B BNP per cap i ta som krävs för bas behoven i ett jämli kt system (dollar) C BNP per capita som krävs för basbehoven med nuvarande för-delninq (dollar) Nordaraer i ka 5.7 4407 15463 Sydamer ika ner utvecklade) 4,0 807 4035 Syda*»er ika -iodre utvecklade 4,1 740 3610 Västeuropa ner utvecklade) 4,6 2164 9409 Västeuropa nindre utvecklade) 5,3 892 3366 Sovjetunionen 10,4 1602 308l Östeuropa 10,4 1359 2613 Japan 7,7 2416 6275 Fjä"-ar, ös ter-och Indien 7,3 428 1173 Mellanöstern(ol je-producerande) 5,6 540 1929 Afrika ner utvecklade) 5,5 451 1640 Afrika -indre utvecklade) 4,8 505 2104 Sydafr ika 1,9 1093 11505 Austra1ien och Nya Zeeland 7,0 2867 8191 Kina inga dat a - -139

Man bör av detta inse att en tillväxt uj m fördelning måste vara långt högre Sn en tillväxt med fördelning om basbehoven skall kunna uppfyllas. För i-länderna skulle det handla om högre tillväxttal än 60-talets.

"Sammanfattningsvis kan sägas att ekonomisk tillväxt med bibehållande av nuvarande inkomstfördelningssystem skulle, i bästa fall, försena uppnåendet av målet, en mänsklighet befriad från lidande och nöd, i minst två generationer. Vi skulle också behöva förbruka mellan 3 och 5 gånger mer av våra materiella resurser och därmed mångdubbla trycket på miljön. Allt för att bibehålla några pr i v i 1 ig ierade minoriteters omdömeslösa konsumtion". (s 106)

Bar iloche-rapportens framtida utopi skiljer sig på många sätt från andra jämförbara studier. Det gäller inte minst dess val av ett långt mera sjäIvförsörjande ekonomiskt system än hittills. Mot allehanda varianter byggda på en

ökad internationell arbetsfördelning, skisserar Bar iloche-rapporten på en utveckling mot minskad internationell arbetsfördelning, dvs ökat regionalt oberoende, ökad självförsörjning för basbehov, ökad sjä 1 v t i 1 I i t.

Eftersom vi här har att göra med ännu en grundläggande skiljeväg i framtidsdebatten skall vi ta upp den till närmare granskning.

3-4 Självtillit eller internationell arbetsfördelning -ett vägva17_

3-4.1 Mot ökat internationellt beroende

Världens länder är i dag till stor del sammankopplade i ett ekonomiskt system som gör dem beroende av varandra. En del länder är mer beroende av omvärlden än andra. Det är länder som byggt sina ekonomier på en långtgående n ti na t i one II a r -bets förde In i ng. Dessa länders utrikeshandel (der sammanlagda1*0

exporten och nporte-^ utqör en mycke t stor de) av den samlade ekonomiska verksamheten. Exempel på sådana länder är Sverige och Japan -en i princip alla mindre och medelstora industriländer). Detta slags beroende har hittills allmänt ansetts vara till fördel för länderna, som på det här sättet utnyttjat si-a eg^a speciella förutsättningar för att kunna byta till sig av andra 'änders- speciella förutsättningar. Ett villkor är dock att systemet är jämlikt, dvs att inga länder ständigt får överskott : il- '-andel, medan andra länder ständigt får underskott. I cag är ojämlikheten i den internationella handeln ett allvarligt problem.

Syste-net har också skapat koloniala och nykoloniala beroenden. De flesta tänder i Tredje världen har fått sina ekonomier anpassade till behov i andra länder, till en utanför liggande världsmarknad, utan att motsvarande hänsyn tagits till de egna Dehove-. De kanske har tvingats ersätta en mångsidig livsmedelsproduktion med olka monokulturer för export. De kanske har tvingats bl beroende av en ständigt fluktuerande råvarumarknad

stället för att skapa sig en bredare industriell bas för sin export

Nästan a la fra~tidsdebattörer är (i ord) överens om att dagens inter-atonella arbetsfördelning har allvarliga brister, att den ieder till ökade klyftor mellan länderna och att den därför på sikt är farlig för systemets fortbestånd. Riskerna för randelskrig och för en de fattigas revolt ökar.

üt i frår denna insikt utgår i allmänhet två skolor. Den ena vill skapa en ny internationell arbetsfördelning, där vissa orättvisor reformeras bort, aär jämvikten återställs och där klyftorna -nellan rika och fattiga länder minskar. Den andra skolanlif|

ser i den internationella arbetsfördelningen ett hinder I kamp-pen mot fattigdomen och orättvisorna. Med rådande maktförhållanden i världen kan systemet aldrig förändras på ett avgörande sätt. Alternativet är i stället att minska den int rnatio-nella arbetsfördelningen och öka olika länders och r önet självförsörjningsgrad. Deras ekonomier skall i allt högre utsträckning göras oberoende av världs irknaden. F a/ ny 1-begreppen i den här skolan är sjä1 v t i I 1 i t.

I studien (RIO-rapporten) görs försök att förena de båJa begreppen i en sammanhängande trateni. 1 övrigt väljer debattörerna ganska entydigt sida.

Mänskligheten vid vändpunkten tvekar inte. Dess dramat-nymalthusianska utgångspunkter har till huvudsyfte att förespråka ett "globalt system" med en mycket långtgående specialisering mellan länder och regioner.') Beroendet mel!i vi Id länder måste öka, inte minska:

"Att öka beroendet mellan länderna å te... betyda en mins».n!ng av självständighet och oberoende. Länderna kan inte vara ömsesidigt beroende om inte var och ett av dem...avstår från en del av sitt eget oberoende...", (s 128)

Studiens grundbudskap är att alla intressekonflikter i värld-den; mellan rika och fattiga länder, mellan råv iruproduo nter och råvarukonsumenter, mellan mätta och välta , k.jn I i harmoni inom ramen för en mycket långtgående internationell arbetsfördelning (och följaktligen en snabb ökning 3/ den in-

I Tillväxtens gränser förvandlas världen till en enhet, vilket i sig är ett antagande om extremt beroende. Ing- n: tans redogörs emellertid för vilka ekonc ti 3ch former

som beroendet tar. Det är därför s\ rt att a tudien

inom ramen för detta avsnitt.

1*2

temat „--e'ta Kände -) . [>et finns inte tSngre utrymme för lokala, latio-el a el ter regionala lösningar:

ill aktuell erfarenhet pekar...på att ett världssystem i vidaste beaSrkeI se Häller på att växa fram, vilket fordrar att a a bes Ijt viktiga frågor överallt i världen fattas i ett världsomfattande sammanahang". (s 45)

He- -gs ös^ete- t-ånc nationalism måste inses och tas som ett .= > .>- -d;--o- Globala problem kan

en ca st ösas ge->n ;eiensamma globala åtgärder", (s 160)

konketa --ebörden av de här allmänna uttalandena klarnar -Sr '.-fatta-na tar o pr den nternatione1 la arbetsfördelningen; det Sr den skall finslipas och frigöras från nationella fe i ndringår:

E-. c "ereit i er i ng av naustrin ^åste äga rum över hela värl de-...De" effektivaste användningen av arbetskraft och kap i-

o;- t cå-gen på resurser måste beräknas på global långset'.' t-as. Ett sådant system kan inte utlämnas åt trånga na-t ene a ntresse- .ta- måste vila på långsiktiga världseko-w ska arrangemang", (s 142)

Ett exempe är Svdasien [Indien, Siri Länka, Bangladesh m fi) si- -a;3ortens matematiska modell döms till undergång i å a 'a -to- ett. Undantaget inträffar om Sydasien låter sig - e-r-;^ ett s-ste- "ör internationell arbetsfördelning. Ge--ëss vt 5 k investeringsbistånd från de rika länderna -::n.-;ra5 càngsättningen av exportindustrier som sedan kan beta a -öövänr g -oort av livsmedel så att människorna inte svälter ihjäl:

Sydasiens exportpoten:ial skulle ökas kraftigt, och det världs-etvo-ar s-a systeriet finge modifieras så att Sydasien med sin -'--"t k - nde bete a för det mesta av sin I i vsmedel s import.. .

att c ra detta scenario genomförbart -åste den utvecklade vä- :er -'% pa Sydasier. till en industriell specialisering in-ri - 2 :à - -_rrers.-af t ig export", (s 140)1*3

Ett scenario där Sydasien istället försökte bli självförsörjande med livsmedel leder däremot till katastrof; Industrin utarmas på kapital, arbetslösheten stiger och regionen slits sönder socialt och politiskt, (s 138)

Oet bör observeras att det alltså är i-länderna som "räddar" Sydasien genom ett kraftigt bistånd. Därmed understryks ytterligare modellens satsning på beroende.

Vi får aldrig i klartext veta vilka intressen och grupper som skall spela huvudrollerna i den nya globala ordningen. Men det är inte svårt att själv dra sIutsatserna. Den globala specialiseringen, kapital intesiv tillverkning där så är lämpligt, arbetskraftsintensiv på annat håll, pasar väl In i en framtidsmodell dominerad av stora transnatione11 a företag, stora ekonomiska blockbildningar och hårt centraliserade regimer.

Ett av de i-länder som i dag är mest beroende av en växande världshandel är, som nämnts, Japan. Japan har inga energitill-gångar, otillräckliga råvarutillgångar, begränsad jordbruksareal etc. Dess ekonomi är starkt exportinriktad, ja 1 själva verket totalt exportberoende. Mot den bakgrunden kan det ha sitt intresse att kort stifta bekantskap med en japansk motsvarighet till den föregående rapporten, dvs en japansk Romrapport 11. Här sägs nämligen utan omsvep att en fortsatt in-

Yiochi Kaya et al: Global Constraints and a New Vision for Development, 1974. Rapporten är initierad av Rom-klubben och genomförd av ett japanskt forskarteam. Citaten här är hämtade ur "World Futurs" (s 37*38). För närvarande förbereds en modellbaserad uppföljning, FUGI - rapporten, där FUGI står för Future of Global Interdependence (Framtid i ömsesidigt globalt beroende). Också den stöds av Rom-klubbens japanska kommittf.ternatione ar be tsf5rdeIning Sr nödvändig - för Japans framtid. De nationella -ver toner na qör det lättare att särskilja ü som är intr«ssepoli tik och vad som är fakta.

1 >;- rarport hävdar de japanska forskarna att en omfördelning av världens industri miste äga rum.

Omfördelningen motiveras utåt med att de fattiga länderna måste hjälpas till ekonomisk utveck-! själva verket rör det sig om ett slags "indirekt bistånd genom \:lket ae avancerade länderna underlättar de mindre välmående nationernas utveckling", (s 386).

Den nya omfördelningen av industrin över världen skisseras till och mea i deta I i:

-ätt industri skall främjas i Asien, jordbruksindustri i He'lar- och Sydamerika liksom i Nordamerika och Oceanien" s 279) •

underförstått skal i Japan och Europa också fortsättningsvis be-hål'a den kap ta i intensi va industrin, även om också sådana industrier, -ed vissa begränsningar, skall överföras från de utvecklade änderna till utvecklingsländerna, (s 278)145

Nu är det emellertid inte för sina bedjande ögon si- II i,

fattiga länderna skall få industrier och delta I den internationella arbetsfördelningen. Författarna ser nämligen en utveckling i motsatt riktning, mot ökad självtillit, som en fara för bl a Japans ekonomiska situation. "Om ekonomisk självförsörjning överbetonades skulle endast regimer med adekvata naturresu er nå målet", (s 385)

Dessutom, hävdar författarna, är ökad självförsörjning en nö j-lighet. Tankarna på att "uppmuntra egenutveckling genor satsningar på jordbruk och egen råvaruutv inning härrör från överdrivna föreställningar om resursrikedomen i utvecklingstiderna". (s 372) Skulle sådana tankar vinna gehör tvingas framför allt Japan och Västeuropa till stor ekononiska uppoffringar, men det skulle också missgynna samtliga utveckI ingsIä ler. (s 386).

Vad Kaya-rapportens författare ser framför sig ir >_n perfekt fungerande världsmarknad, där var och en gör d so p, r den bäst och där den fria konkurrensen hela tiden korrigerar orättvisor och felaktigheter. Sn en gång l.mdar v allts^ i den kap i ta I i st i ska marknadsekonomins Utopia. De fördelar som exempelvis Japan hittills haft av systemet skulle i :rantidi kunna delas av alla - utan att Japan behövde offra någon ng i stä1 let.ttt

Oet kan slutligen vara värt att diskutera Japans aktuella förse- att, trots allt, försöka minska sitt splittrade internationella beroende och i stället satsa på ökad regional själv-tillit. Oet snabba och drastiska närmandet till Kina kan i alla händelser tolkas sor en utveckling i den riktningen. Råvaror, jord och marknad förenas ned teknologi, industrier och kunnande. Och därved tas ett steg från en ökad internationell arbetsfördel - i-g 2£_L 5kad kollektiv (eller regional) självtillit.

Såväl den j5 råns -a stud;en sor Mänskligheten vid vändpunkten a-tyder någon förrn av akt iv arbetsfördelning, ett från i-län-der-a utgående centralt initiativ till ut loka 1 i ser ingar , biståndsgiv ning etc. I detta finns en vag, nästan outtalad, misstro mot syste-ets "självläkande" förmåga.

-er-an <ahn nyser i det avseendet ingen som helst misstro. Världens industrier och regeringar kommer automatiskt att ordna allt till det bästa, ü-länderna har tillgångar. Västländerna ^ar resurserna och förmågan att utnyttja dem. Konstigare är det inte. Se bara på Mellanöstern:

"ed ful respekt för naturen och för Me 11anösterns regeringar och folk, anser vi det befogat att påstå att det är tack vare de utvecklade ländernas existens som oljans värde är vad det är i dag, jänfört med för 50 år sedan... Det är ett faktum att den i-dustrialiserade världen har kapitalet, teknologin och institutionerna ser- krävs för att utnyttja så gott som varje tillgång i utvecklingsländerna. Om ett land, var som helst i vär i cer.. har något användbart - allt från en minimalt tränad arbetskraft til: något slag av mineraler eller tur istattrak-tioner - kan dess tillgångar spåras och exploateras till öm-sesicig nytta för både värdland och andra länder... Även om utvecklingsbördan för ett tag måste delas med utomstående, ofta oCKså transnat ionella företaq. innebär denna ömsesidiqa ^nsats lägre kostnader och i vissa fall mindre exploatering är vad son skalle varit fallet vid liknande processer tidigare i historier {s 36-37)147

Kahn's syn på den 1nternationella arbetsfördelningen kunde vara skriven på huvudkontoren i några av våra större TNF. Inga förmildrande omskrivningar anses nödvändiga. Här handlar det om fortsatta pr i va t invester ingar i

u-länder, fortsatt exploatering av råvarutillgångar, fortsatt expansion av TNF m.m. Ingenstans antyds att u-länderna själva skulle vilja ha ett ord med i laget, eller kanske förorda en annan väg. Råvaru-karteller och andra former av ekonomiskt utlandssamarbete mot i-ländernas intressen fördöms av Kahn, som i sådana fall :ör-ordrar motkarteller från de rikas sida (modell oljeklubben, IEA) .

Kahn vill öka den internationell,, arbetsf rdelningen ock å ir det gäller arbetskraftens lokalisering och han förespråkar därför ett långtgående system med utbyte av gästarbetare (s 38, se också avsnitt 3.3-2). Och är det så att arbet ratten inte lyttar till jobben så får man flytta jobben till arbetskraften. Idén med särskilda exportprocesszoner i u-länderna (även benämnda frizoner) får fullt stöd hos Kahn. Som exempel nämner han Ta i wan, Sydkorea samt amerikanska 1 gränsindustri er 1 i Mex .0 som "kan importera delar och man - il f u U 1 oc reexpo • i färdiga produkter, betalande införseltull i > eroart på d 1 mervärde som skapats i de mexikanska fabrikerna s 39) 1 ' "Om dessa möjligheter utvidgas kc ner de sam ,lik att b mer till att påskynda utvecklingen och öka levnadsstandarden i såväl utvecklade som utvecklingsländer än nåjot ar o si

I S Laestadius: Den internationella arbetsfördelningen och frizonerna, Sekretariatet För frö d! tu -_r)79 re för hur de aktuella tu 1 I paragraferna (ben da 807.0(806.30) ger möjligheter för företag lokaliserade (ej nödvändigtvis ägda) inom USA att förlägga delar v, roduk' öns processen utomlands. I en tabell visas hur värdet av s 1 lan legoimport från u-länder ökat tiofal: från mitten av 60-ta-1 et (s 34).t*S

v till", s J9). Kahr tvekar inte heller att

jtJtj» - c i * r , a-)«$« indust' in 1 den allmänna fSrdel-- ^cMüOtte". v-I5«<5erna har ju andra problem som de kan tänkas

* * fvta »t mc; i tet |kirt miljö, hävdar han:

fsu w och c^tbi i cade har alltid gjort det smutsiga och s* ofrbet. och det gäller såväi inom som el lan ländes- ..-

* stc-a

* cat 'Sr *tt snabbt och effektivt göra slut pä det irissför-M-" aneet is *>*>) ^ >

Wra -s'ag kahVs i nternat ionel la arbetsfördelning är ökad r.jsst. .- ä-.cc--.a. De fattiga står till tjänst med sevärd-

-ete', de rike stlr till tjänst med besökare:

*tt värd för horder av turister är knappast ett angenämt

sätt att frifcpja ekonomisk utveckling, men de som vill gå snabbt frmr näste c" r» en t»el del", (s 41)

wessily leont.e* väljer också en fortsatt och ökad internationell arbetsfördelning i världen. Världshandeln antas öka snabbt, 6 procent i' pen fram till år 2000 (vilket innebär en dryq •fXw-Wji -tg totalt). Det är betydligt snabbare än den fBrut-si»S<3da proc^k t ionst i 1 KS* ten, 4,8 procent per år. Leontief räknar a * så -ned att er allt större del av vad vi producerar kom-ét: fraktas --t an olika länder.

! iskriften Arbetsmiljö 1/79 beskrivs hur utflyttningen a. - 'jö-arliga 'ndustrie^ fortskrider. Så har exempelvis 'fi asbest^abriker satts upp i Mexico, Taiwan och Indien. " j5<ör!iga smältverk [för bl a arsenikrika mineraler) fe-5§s per_, Filippinerna och Namibia. Processer med kvick->£<" ' = r - > i tat f rår Japar till Thailand. Förbjudna be-ig lf de 1 exporteras.11.9

"En snabb ökninq av världshandeln är uppenbarligen en nödvändig förutsättning fö' en snabb och balanserad ekonomisk utvetkli™ i världen", (s 56)

ökningen kommer framför allt att gälla i ndu<; tr iproduk t .«r . Oeras andel av världshandeln beräknas stiga från 62 procent 1970 till 79 procent Sr 2000.

Nu inser emellertid Leontief att allt inte blir frid och frBjd bara fßr att världshandeln Skar. En sådan utveckling missgynnar nämligen samt id igt de fI esta u-1 änder. De kommer att tvingas importera för mer pengar än de kan betala med sin export. Medan de i huvudsak kan exportera halvfabrikat och lätta Industrivaror förblir de stora

nettoimportörer av maskiner och utrustning.

Summan av alltsammans blir att underskotten 1 u-ländernas betalningsbalanser växer kraftigt. Räntor pl lån, amorteringar på lin, utländska v insthemtagr1ngar på gjorda investeringar, växande importnotor och svag exportutveckling kommer att 8ka klyftan mellan fattiga och rika. Den internationella arbetsfördelningen sådan den ser ut i dag, och som den ser ut i sin framtida förlängning, gynnar inte utjämningen utan tvärtom, undergräver den.

Nu vill Leontief visa att obalansen kan däiipas och till och med vändas, utan att den internationella jr be t sförde In i ngen för den skull måste minska. Genom en serie reformer kjn "en ny ekonomisk världsordning" etableras som förenar ökad utjämning med ökad internationell arbetsfördelning:150

a) En snabb förändring av prisrelationerna mellan råvaror och industrivaror. Råvarorna tillåts bli förhållandevis dyrare än de färdiga råvarorna. På fackspråk talar man om att förbättra u-ländernas "terms-of-trade".

,0m mineralråvarornas relativa pris tilläts bli 2,9 gånger högre och jordbruksprodukternas 1,2 gånger högre fram till år 2000, skulle, enligt leontiefs beräkningar, u-ländernas underskott förvandlas till ett överskott, dock mycket ojämnt fördelat. De icke-oljeproducerande regionerna skulle fortfarande ha underskott).

b) I-länderna ökar sina kapitalöverföri ngar till u-länderna samtidigt som de sänker räntorna på sina utestående fordringar. Sven biståndsandelen ökar.

c) U-länderna minskar sitt importberoende genom att själva tillverka mera av lätta industrivaror; textilier, möbler, papper, trä, kemikalier, cement, alla slags maskiner och utrustning. Importberoendet kan, enligt Leontief, minskas med en dryg fjärdedel fram till år 2000. (Detta anses mest angeläget för mineraIfat tiga u-länder).

d) U-länderna ökar sin exportandel med upp till 35 procent år 2000 jämfört med det s k standardscenariot). Latinamerika antas dessutom öka sin export av jordbruksvaror. Effekten på handelsbalanserna visar sig vara mycket gynnsam.

Leontief räknar samvetsgrant igenom sina olika alternativ och scenarier. Men de förblir abstrakta räkneövningar utan någon som helst förankring i den politiska verkligheten. Det är i och för sig intressant att kunna konstatera vad som händer om u-länderna ökar sin export och minskar sin import, men det vore betydligt intressantare att få veta hur detta ekonomiska lappkast skall kunna åstadkommas. Leontief förblir oss svaret skyldig.

151

| en studie från Världsbanken publicerad 1969, Pearsonrappor-ten" , formulerades för kanske första gången den nya tidens strategier för en internationell arbetsfördelning. De kom som svar på den begynnande kritiken mot växande klyftor, misslyckade biståndsinsatser, mot tilltagande svält och urbanisering i u-länderna. Rapporten ville visa att lösningen stod att finna i mer världshandel, mer bistånd, ökat ömsesidigt beroende. Där återfanns kort sagt hela batteriet av i dag beprövade och hittills misslyckade (från u-1 andssynpunkt) åtgärder; u-länderna skulle göras mera konkur rens!räf t i ga på världsmarknaden genom ökade utlandsinvesteringar, genom s k joint ventures mellan TNF och u-1 andsregeringar, genom mera bistånd, genom "nationella och internationella kårer av biståndspersonal med lämpliga karriärmöjligheter . (s 194)

Strategierna har därefter moderniserats och anpassats allt t -tersom nya misslyckanden blivit kända. I dag framhålls allt oftare att den nya internationella arbetsfördelningen st; sty-ras så att den gynnar en industriell utveckling i de fat t i gas -.e länderna. U-länderna uppmuntras också att bygga upp reg jona 1 a marknader för sina industriprodukter, för att därme : få ök slagkraft på världsmarknaden. Men också här redovisas ständig; misslyckanden. I samtliga fall har man nä !igen, som en f d minister i Tanzania uttryckt saken

Les ter Pearson m fi: Den internationella utvecklingspolitiken, W 6 W Halmstad 1971.152

Tdw i k i t att ge sig i K^st ned den grundläggande frågan, näm-liger Ka-i utveckl ig äga rur när vår produktionsstrategi styrs av ef te-• - àjan rå värIdsnarknaden, so- nästan uteslutande bestäms av produktions- oc*

konsumtionsmönster som råder i det kapitalistiska E^opa ocn Nordamerika'. Med andra ord, genom att förvränga våra eko^o-ier så att de passar efterfrågan på världsmarknaden, en efterfrågan som inte alltid är i överensstämmelse med vår ege- ctieck ngs efterfrågan, frånhänder vi i denna process, våra ec-a eko-o- er förrågan till självbärande tillväxt, som 5r e" t sä ttn i-g för utveckling". 1

Cer andra världsba~ksrapporten, Tillväxtens fördelning, försöker cra s I Ltsatserra av den här kritiken. Den internationella handeln så scy den bedrivs i dag '-ar, enligt författarna, negat iva verk-" ~.gar *"ör många grupper i u-länderna. Om handeln och den internationella arfcetsfo':eir ingen skall öka krävs därför en ökad fördelning : -o- ^-länderna. De framtida exportinkomsterna måste an-»5-cas fcr att skapa jobb och en bättre levnadsstandard åt de fatt:ga skikten i sa"iäl!et. Detta innebär i sin tur att frågan of de" framtica arbetsfördelningens eventuella välgörande effekter avgörs av v i 1 ka politiska och ekonomiska system som råder de o! ka länderna:

.e~ äger oc>" organiserar exportindustrin?

2 ." *e- karaktär har tekonologin, är den kapital- eller ar-betskraftsirtensiv, är den råvaru- eller teknolog i baserad?

3. Vi'ker roll spelar regeringen i handelspolitiken?

xer är regeringens allmänna politik vis a vis låg inkomstgrupperna i 'andet?

Efterord av AM Babu i W Rodney: How Europé Underdeveloped Afrika. Citerat efter Bondestam s 15*4.153

"Detta leder till den viktiga slutsatsen att ffekterna pä fattigdomen och pä inkomstfördelninqen av förändringar i di"i internationel la handeln, snarare beror pä v iIka u-länder som kommer att vinna eller förlora pä förändringarna, än på vad som utmärker själva varuproduktionen", (s 168)

Det avgörande för en ökad fördelning är a 1 11 sä Inte vad ett u-land producerar eller hur stora inkomster det får, utan landets tota la pol i t i k.

Vi kan sammanfattningsvis säga att Ti 1 1 växtens fördelni ng försöker ånge vissa pol i t i ska v i Ilkor för att en fortsat internationell arbetsfördelning skall resultera i inskade klyftor. Alternativet att minska arbetsfördelningen och öka självtilliten diskuteras inte närmare.

RIO-rapporten utvecklar i vissa delar sk . kritil. rot ;et rådande världshandelssystemet, mot den 'fria' marknadens sät att fungera:

"Det senaste århundradets pol i tis-) irenheter...har I,"ii t västvärldens nationer att värIdsmarknadens 1ö ar sys lema' iskt fungerar till deras fördel, och att den b.i ta politiken därför bör vara att låta dem fortsätta att verka 1 fritt' ...Men internationella marknader är inte fria...De rika länderna har själva verket utnyttjat den 'fria' arknaden för att bygga upp en skyddsmur, som ytterligare förstärker deras privilegierade positioner. En stor del av förlusterna 1974 i s k petro-dollars har de industrialiserade länderna exempelvis redan inhämtat, via höjda priser på ndut:ri varor och via anc a mekanismer som upprätthåller 1fatt igdomsridån1. Många västländer som led av underskott i sina betalni lanser 1§74 nådde av-

sevärda överskott 1975 och lär göra iv i 1976' . is 52)164

Nåväl, vilka slutsatser för systemets framtid drar rapporten av den -|r analysen? Skall vi fortsätta att öka den internationella arbetsfördelningen eller skall vi minska den?

Min uppfattn ng är att RIO-rapporten i allt väsentligt förordar en fortsatt internationell arbetsfördelning, dock refor-r*vraà genom 'en successiv förändring i produktionsmönstret regioner och 'änder emellan så att a I la kan dra förde 1 (kurs. GR1 av ett utbyte byggt på komparativa fördelar och speciali-ser nc . s NI) Det handlar alltså åter om en ideal arbets-fördelning, den fria konkurrensens och frihandelns utopi. Så-'unda stöden Ri O-rapporten den omfördelning av världens industri sor de *'acto äger rum i daq:

?et än inte längre önskvärt att de industrialiserade länderna försöker skydda sina arbetsintensiva tillverkningsindustrier. ' stäiiet bör de, likson- Tredje världens länder, utveckla de nc_strier där de har

komparativa fördelar. Det betyder inte att de "åste 'överge' hela industrier. Det vore varken politiskt genomförbart eller nödvändigt. På samma sätt som det finns en arbetsfördelning mellan industrier finns det också e- inom industrier. De industrisektorer där komparativa fördelar Kan uppnås bör behållas; men inga ansträngningar skall gc-as fen att skydda sektorer som saknar konkurrensförmåga. De l-custri a i iserade länderna har exempelvis komparativa fördelar vid tillverkning av textilmaskiner, men inte nödvändigt-• is v i c tillverkning av textilier. Flera av dessa kan bättre produceras i Tredje världen. Andra exempel där de industria-iserade länderna har komparativa fördelar är inom större delen av -etaI I industrin, elektronikindustrin och forskningsintensiva industrier", (s 112-113)

Denna process kan i stort sett försiggå av sig själv, menar R10-rapporten. Det är bara om de privata initiativen inte155

"räcker till" som man får ta till internationell,] üv.jrensk melser, internationella lagar och koder

Följande "korrigeringar" kan komma att krävas:

o |-länderna river sina tullmurar för u-länder: i halv- oc

helfabrikat (vilket, som v i sett redan bör v

o Jordbruksproduktionen omfördelas så nop,

nande förhållanden på vär1dsmarknadcn övrrgàr r hel marknad. Varje land skal) garanteras ett minlnium av ba-.iiv -medel .

o Prisrelationerna förändras till u-lände

o U-ländernas förhand I i ngss t y r ka i-all öi-a ök, m kontroll över råvaror och via Ökade a nå kol lekt i v själ vt i |lit.

Låt oss stanna ett ögonblick vid den sista å ,'i som antyder att det här är fråga or ; ressekonl i k.ter oc, ojämna maktrelationer. Den fr. a som här måste ställas är om självtillit (begreppet antas inr.eb >

|P verkligen går att tillämpa samtidigt som man ökar den internationella arbetsfördelningen, ndI < I grunden oförenliga saker?

En mera oberoende väg å ena sidan dr i i

ernationell arbetsfördelning "> den and E ningarna i RIO-rapporten får 1 ns ;a it

ningar hos författare och uppdr , ji jri örefa

också klart att begreppet själv1 Ii. ;

ett mycket lättvindigt sätt. Såvä1 i RIO- ipporiei framt i dsstud i er.156

3.4.2 Hot ökat nationellt oberoende. Begreppet självtillit.

"Man kan lätt få intrycket att nya uttryck som självtillit, ny ekonomisk världsordning, basbehov eller massiva resursöverföringar under några år seglat upp som en ballong och tillerkänns en radikal anstrykning vilket gör det möjligt för dem som vill framstå som progressiva nytänkare och nydanare utan att vara det, att sälja sina gamla ifrågasatta budskap i ny attraktiv förpackn i ng".')

Se där en inte ovanlig förklaring till oklarheter, motsägelser och begreppsförvirring i framtidsdebatten. Utan att i det här sammanhanget ta upp en diskussion om definitioner och tolkningar förutsätter vi att begreppet självtillit innebär tvä saker:

1. Oet är er reaktion mot beroende.

2. Det syftar till egna beslut utan påverkan utifrån.

Författare och tänkare som Johan Gal tung går längre och menar att den grundläggande principen i självtillit är

friqörelse från de förhållanden som i dag kännetecknar den internationel la arbetsfördelningen, dvs utländsk penetration, ekonomisk fragmen-

2)

11 ser ing och nationell uts lagning.

För att nu återgå till RIO-rapporten ser vi genast att den menar någonting annat med begreppet självtillit. Självtilliten är där ett nedel att förbättra och finslipa den internationella arbet sfördelni ngen:

Svante Iger: Utveckling genom självtillit. Diskussionssten-cil, 24.11.1978. (Sekretär! atet för f ram t idss tud i er

2)

J. Galtung: The Politics of Se 1f-Re 1 iance, Oslo University - " - Self-Reliance: Concept, Practice and Rationaie, Oslo Uni vers i ty. (Papers no 44 och 35)- Refere-rat efter I ger .157

"Självtillit kan aldrig betyda 'självtillräcklighet', isolationism eller autarki. Inget land kan utträda ur det internationella systemet i nuvarande situation av globala beroenden. Världen har blivit alltför sammansatt. Däremot är begreppet självtillit fullt förenligt med en hög grad av jälvförsörj-ning för basbehov", (s 68)

Men om varje land eller region i större u träckning än tidigare själv skall försörja sig med grund I äggandi-produkter, näste detta samtidigt innebära att n:an köper mi nri från Jr länder. Följden blir att handeln minskar, arbetsfördelningen 1 ikaså.

RIO-rapporten försöker släta över den här 'notsättningen genom att på det internationella planet tala om kol I ek t i v sjäI v t i 11 -lit, dvs ett slags regional försörjning främst på livsmedel. Handeln mel lan regionerna, främst då med industrivaror, . ; däremot inte behöva minska. Rapporten försöker också understryka att begreppet självtillit har sin största bet * -1 se på ;t lokala planet, långt borta från den internationella arbetsfördelningens problem:

"Deltagande på den lokala nivån är en förutsättning ör aktiva och informerade medborgare, vilka i sin tur ëi en för. sättning för aktiva världsmedborgare; intresset or . c -tank orr terna t ione1 1 a förhållanden spirar ur möjligheten att utöva makt och inflytande på det lokala planet. Självtillit på lol 1 innebär decentralisering - politiskt, ekonomiskt och adm ;tra-tivt - och slutligen utvecklandet av självbestarrande, s i 1 v -reglerande samhällen", (s 68).

Det är fullt klart att begreppet självtillit har; r or .-.'eket mer än ekonomiskt oberoende, ren det r et" äller l a klart den ekonomiska innebörden av begreppet självtillit är den för dagen mest kontroversiella. Och jusi här svävar R10-rappor en betänkli g t på må let.158

Andra förespråkare för självt i 11 it går däremot på Ga I tungs linie och v;H bryta ~ed den internationella arbetsfördelningen. De ser denr,a fördelning som ett raffinerat instrument för förtryck och utsugning. Den enda utvägen ur detta är att u-tän-derr-a lämnar vä'Idsnarknaden . '

Bar i)oc^e-ré,pporten skiljer sig från de tidigare studierna *r5r»st gencxr att den på allvar prövar denna alternativa väg not en ny världsordning. I dess modell över framtidens samhälle har -=-de!- -Telia" regioner och länder minskat jämfört med i dag. Sjä vt il liten är en grundläggande princip.

; de- -atematiska nodellen över det framtida världssystemet sons följande antagande- or världshandeln:

o .arje regions handel med omvärlden (rapporten arbetar med fyra regioner) står i direkt proportion till regionens BNP. "anceV. är ~>ed andra ord en bestämd andel av den totala eko--Q- skc akt v ? tete-. Det betyder också att regionerna är I i ka cteroende. t>eroende av handel med varandra.

o Der -ternatiooe"a handeln på varje delområde (modellen gör en uppdeIn i-g i kap i ta 1 varor, mat, bostäder, utbildning, övriga varor oc" tjänster) är proportionel| mot varje delområ-ces sektors bidrag till regionens totala BNP.

Det betyder ned andra ord att handeln med en viss vara inte får överstiga en dess andel av den totala

tillverkningen. En ceständ ande! ska1I följaktligen ga till den egna försörj-r i ngen.

o Te i-iter-a ionella beta In ingsba lansunderskot ten skall minskas ner till ne i I år 2000.

£ - ass sk representant för denna skola är den radikale e' ' " ^ -' ' ' - ' . Se bl a Den globala kap i ta Iackumu->: ne . p S 974.159

De tre antagandena formar tillsammans ett internationellt där ingen region blir beroende av internationell handel för sin förmåga att producera. Oe grur,d 'äggande behoven • llfredsställ med regionala ekonomiska resurser.Förv isso handlar det liar en samhäl Isutopi , ett samhälle med hittills oprövade Dch okän da egenskaper. Så till exempel antas att varje region är en helt sammanhållen ekonomisk enhet. I-världen är en enhei Asien en annan, och så vidare. Gränserna ar r /na, de politiska och ekonomiska besluten gemensamma och full jümlUhet in: rc Det hindrar inte att utopin fyller sitt syfte; att påvisa hur en ordning byggd på principen om oberoende och självtill it påverkar välståndet hos världens fattiga. Därmed blir den o. j en utmaning mot de skolor som hävdar att n ökad internationell arbetsfördelning är den bästa och snabbaste vägen mot en löning av de globala vä Ifärdsprobl< en.

I Bari loche-rapporten framhävs också nots ttni-.jen mellan de tvåvägarna. Den internationella .rbv fördelnir inkl,-^ för att skapa nya beroendeformer:

"De senaste decennierna har en ny form av beroende dykt upp. En av anledningarna till detta iii årigheier att under förhandenvarande internationella för landen, utöva dir-t politisk och militär dominans, såsom .ar fallet under det förra århundradets imperialism. Det nya instrum.it>:" f r doninans ett mera subtilt och effektivare sådant, är i-ländernas /eten-skapliga och teknologiska överlägsenhet Denna överlägr-enfe förorsakar en ny internationell ar ti ördelning, där ormak-terna har ett faktiskt monopol öv de mest avancerade tekniska metoderna och produkt ionsprocesserr . bt oende länder :ving-as koncentrera sig på andra produktionsområden, som genom sin lägre lönsamhet inte är förenliga i d I -1 inder nas ev-

nadsstandard". (s 20)160

Ser man sakernas tillstånd på samma sått som Bar i loche-rappor-ten (och sor en lång rad av radikala u-landsekonomer) så står vi onekl' gen inför ett viktigt vägskäl inför framtiden; den ena väger leder ti I i ökade beroenden inom ramen för en ökande internationell arbetsfördelning, den andra går mot en framtid byggd på -nera självförsörjande ekonomier, minskade beroenden och, kanske, helt rya sanhä11sformer. 161

1, FRAMTIDENS MÅL

i,. 1 Framtidens politiska system

Där framtidsvägarna tar slut tar visionerna vid. I några fall är det lätt att se det nya samhället. Utopi- na är klart redovisade. De politiska styrelseskicken och de ekonomiska systemen vilar på konkreta principer. Vi kan hjälpliyt se skillnad på demokrati och diktatur, på kapitalism (i vid bc ärkelse) och socialism (i om möjligt ännu vidare bemärkelse). Men lika ofta är bilden av det framtida samhället medvetet oklar och suddig. Globala värI dslösningar serveras dränkta i honnörsord som "rättvisa", "jämlikhet", "broderskap", "världsmedvetande", "internationalism" och liknande. Vi får et slags moralpredikningar med inbyggda politiska itä1lningstar nden i stället för öppet redovisade ståndpunkter. Det gäller inte minst i frågor som rör de politiska styrelseskicken i framtidens samhällen; totalitära och auktoritära samhällen kontra demokratiska samhällsformer.

4.1.1 Om auktoritära f ra: it id smock-1 lei

I några av våra framtidsstudier skisseras mycket långtgående globala ekonomiska system. Såväl produktion so, konsumtion förutsätts reglerade och styrda i världsskala. Viktiga beslut måste med nödvändighet fattas centralt och sanordröt. Nya idéer och ideal skall så genomsyra de enskilda människorna i världen, att i det närmaste total samstämmighet råder om mål och medel för utvecklingen. 1 botten på detta slags modeller dc jer sig egentligen visioner om ett auktoritärt ,tyrt samhälle, i bästa fall en upplyst, global despoti.162

Som exempel bör nämnas Ti Pväxtens gränser. Författarna skisserar ett framtidssamhälle i global jämvikt och där följaktligen styrmedlen också måste vara globala:

"Den grundläggande definitionen av ett samhälle i global jämvikt är att befolkning och kapital förblir stabila, och att de krafter som tenderar att öka eller minska dem hålls i en noggrant kontrollerad balans", (s 171)

Vad slags sa~hälle skulle kunna klara av en sådan kontroll? Tillväxtens cränser undviker att svara. Modellen sägs ge utrym-->e för olika sociala och politiska system:

"Det finns naturligtvis inga garantier för att det nya samhället SKj|le bli så mycket bättre eller ens annorlunda jämfört med dagens", (s 174)

I andra sammanhang antyds förekomsten av sociala och politiska restr ikt ioner:

"Jämvikt skulle kräva att vissa friheter, såsom friheten att skaffa obegränsat antal barn eller förbruka okontrollerade mängder resurser, byttes mot andra friheter, frihet från 'förgiftning', frihet från trängsel och frihet från ett hotande världssanranbrott ". (s 179"180}

k:Ktiga avvägningar måste göras. Långtgående ingripanden i nänni skornas liv måste ske. Beslut måste fattas. Men Till väx -tens gränser talar inte om. vem som skall fatta de avgörande ses ...ten. Det enda vi kunnat ta reda på är vad huvudförfatta-rer. Denn i s Meadows personligen har för uppfattning. I en intervju gjord 1975 redovisar han en klart auktoritär samhällssyn:

"Riktigt fra-stående företag...tenderar att ha en ledning med'63

mycket fi personer, kanske bara en enda man, som f«r driva sina må I sä t tn i ngar och värderingar hela rJrZ 9en0n" Det viktiga är just målsättningarna och wde Äa ' T T" -va beslutsfattandet På det sättet kan människorna ^ ett långt mera samordnat sätt än som vore „,a i - moH planering. Vi har kapaciteten att nå därhä '.<) "ntral

Också andra ny-maIthus ianska framtidsdebattörer redovi ar a ritSra tankegångar, ibland helt öppet. En av dem är Robert HeM-;!>ronner SOm h3vdar att valet mellan två samhällsformer,

anarki eller ett auktoritärt system.2' Av dessa är det bara'det auktoritära samhället som har en chans att klara av de framtida resurskonflikterna:

"För att lösa miljöproblemen i framtiden kr en utvidgninq av den offentliga kontrollen som förvisso går långt utöver vad v i hittills skådat i västvärlden, må det sedan gälla dess kapitalistiska eller socialistiska del".

Auktoritära regimer kan på ett lång effek .are sätt mobilisera den lydnad och den offervilja son krävs, jämfört ned ett demokratiskt system. Det är Hei 1 bronner': entydiga, om in ot-vi 11 iga, si utsats .

Mänskligheten vid vändpunkten för . • , iir en mycket centraliserad, global vär| rdnirg. All pro< ion

och konsumtion skall fås att samspi a i no j för ett s js

samhällelig jätteorganism. På sarr t el len i i i

kropp förökar sig enligt ett viss b.: 1 , l '

också vär Idssamhä lletsolikabestå; le la / a t i I

vecklas enl igt en 'huvudplan' eller ' r n ' . 2." .

' fZXri"; ,ntrVjU med D Mead0ws <H°» are We?)

s 3S)V,eW B°0kS 26-6'75- CIterad 6fter Wor'd

2);

ge i I bronner:"The Human Prospect", bl a 1 New york Review |^Books januar i ,97*. Citaten här hämtade ur World Futurestft*

|fc." vtciT- ö^t t ologisfca livets huvudorganisatör tills vidare i- * er wt Sc^o- i >r ^ t S11 d makthavare. Sr

ansvarsfrågan »Jr det oSHe' den vjrldsli

Och återigen: inget svar. Kvar blir bara en diffus käns-a *« e- central, allvis makt som leder den felande mänskligheten Sr pl rit ta banor igen.

nirtga av refcoameidationerna i studien innebär mycket långtgående »K^epp i nationernas, för att inte tala om individernas, s.J'vt>estån»na«de. Det gSller exempelvis införandet av omfattande ' 5ce 5 ve«.onlro i ' i o-länderna och en global industrlplan där Oe* -ter -te "var) utlämnas åt trånga nationella intressen uta- miste vila på långsiktiga världsekonomiske arrangemang".

~~Pi ett stSile a-tyds att problemen kräver nya politiska beslutsformer:~~

~~Vi lever sar-erlige" i en mycket dynamisk värld där vi måste se 4rt Dntnder. framåt när vi fattar beslut i många livsviktiga •råoc". Det ta kräver ofrånkomligen åtminstone vissa anpass-r "zi.~ öar ett pc 'tiskt system som vilar på politiska val var; ' sroe å- s kurs, GR)~~

~~Lriyc -jör ^ förblir dunkla men det är svårt att i Månsk I ig--ete' . c .änap.rkter se någon annan politisk lösning än ett .j' ••j-tt ö>kti-:;ärt sa-häI 1 ssystern, kanske en odern~~

~~varia'! av forna tiders framstegsvSnliga, upplysta och a 1 I -v ia despotier. I despotens och hans hovs ställe träder nu en -ternationel! kår av företagare, planerare och byråkrater som s -a -Ä-aer tes tter "ett övergripande planeringsinstrument".~~

Detta globala planeringsinstrument bör i det här fallet vara ganska identiskt med författarnas egen "mångstratifierade världsmodell" , som i framtiden kan ge "de nationella ledarna möjlighet att finna lösningar på de problem som är viktiga i sammanhanget". (s 172)

Några har redan skisserat visionen av ett gigantskt datacentrum som med sina minnen och terminaler omspänner hela världssamhället, och som, likt oraklet i Delfi, uppsöks av världens alla styresmän för att nyttja dess "kunskap". Av oraklets överstepräster har blivit ett mäktigt internationellt skrå av professionella framtidsexperter. Mänskligheten vid vändpunkten kan, med en något elak tolkning, ses som ett första försök av nutidens futurokrater att ge sig själva en viktig roll i framtidens politiska styrelseskick.

4.1.2 Mot demokratiska samhällssystem

Det går tyvärr inte alltid att på egen hand dra slutsatser om de politiska systemen i framtidsstudiernas samhällen. I några fall gör författarna envist anspråk på att ha skapat renodlat teknisk-ekonomiska modeller, som kan användas oberoende av politiskt system.

RIO-rapporten tar däremot öppet ställning för ett visst politiskt system. Där heter det att demokrati och ett öppet samhälle är

"en absolut förutsättning för att uppnå det grundläggande målet ('en jämlik social ordning'). Det kan inte uppnås i ett slutet samhälle där individer och grupper är berövade den grundläggande rätten att utöva makt och inflytande. Demokrati måste existera i ordets alla bemärkelser:

Politisk demokrati där formerna för inflytandet följer kulturella mönster; social demokrati som garanterar absolut rätt-166

vis tillgång til! alla former av social trygghet; ekonom i sk df-v^rii so- garanterar alla son deltar i produktionsprocessen ett tände 5\er oensanna, inom ramen för kravet på en viss

produktionsnivå,..! komplicerade sanmanhang blir det nödvändigt -ed ett -er-ese-tat i \ t ir.flytance Bver besluten.

1 en värld -ed flera -il årder invånare är någon form av indirekt i-flytande den enda genomförbara. Det finns dock ingen an-t' il att detta nf|ytande inte skulle vara demokratiskt

Vi ser att citatet ovan rymmer en del försiktiga ordvändningar, -te - rst kring begreppet ekonomisk demokrati (se avsnitt . Det förblir också oklart hur stort det demokratiska inslaget san bli i de i nterna t ione1 la

beslutsprocesserna, som ju s C-'apporters framtidsmodell blir oerhört viktiga.

tksOR när vi diskuterade Mänskligheten vid vändpunkten är det på sn plats att fråga om en framtidsmodell som i så hög grad tvcce1- på : n terna t i one 1 la beslut (internationella lagar, sanktioner oC- förbud) kan fungera med tillräcklig effektivitet och »stör tet om inte de demokratiska styrelseformerna sam-t:digt ersätts av mera auktoritära samhä11sorgani sa tioner .

RIO-rapportens författare, det bör sägas, tvekar aldrig själva i sin principiella inställning, och de understryker också i ett särskilt avsnitt behovet att informera och påverka "vida sektorer av den allmänna opinionen".

En viktig roll tilldelas olika slags icke-officie1 la organisationer där "medvetna medborgare, vetenskapsmän och politiker upprätthåller en kontinuerlig dialog och detbatt". (s 109)167

Genom att organisationer av det här slaget samarbetar Internationel It kan de nationella opinionerna stämmas samman till en gemensam internationell opinion. Ett "typiskt" RIO-för. är inrättandet av ett internationellt centrum för Informatll! om Tredje världen, för att rätta 11 I 1 de nuvarande skevheterna i det internationella informations- och nyhetsflödet Allt för att världens invånare någon gång i framtiden skall ge demokratiskt samtycke åt det batteri av internationella beslut och åtgärder som lägger grunden till RIO-rapportens nyordning i värl-

den .

Bariloche-rapporten arbetar med en radikal samhälIsutopi, som i huvudsak handlar om hur människornas materiella behov skall tillgodoses. Men utopin förutsätter också att de materiella behoven och kraven formuleras genom att folket deltar i det politiska systemet.Endast på så sätt kan enligt författarna framtidens politiska förändringar ges legitimitet. Angående formerna för det folkliga deltagandet är rapporten medvetet vag:

"Sven om vi förutsätter att varje person i det föreslagna samhället skall ha frihet att uttrycka sina behov och sina strävanden, måste besluten leda fram till ett kollektivt handlande. Systemet kan börja utvecklas på områden di" et individuellt inflytande är lättast att förverkliga, exempelvis i produktionsprocessen. Beroende på vilken betydelse verksamheten har för samhället i stort kan besluten fattas på olika nivåer i den sociala och politiska organisationen", (s 25)

citatet, det enda i rapporten som går in på själva beslutsformen i det nya samhället, kan vissa satsatser dra;

o Framtidens samhälle måste styras av beslut son leder 'ill ett kollektivt handlande. Stora beslut låste ur ja fattas ög . upp i samhä1 le t.

o Enskilda och lokala intressen deltar be lutsprocessen .eno begränsat självbestämmande samt genc örslag och diskuss jns-i ni ägg riktade uppåt i den sociala oc it a organisationen.M

En tänkbar politiSK förebild skulle kunna vara kommunismens •de-iOkratiska centralisis' *u 1 turrevolut ionSr kinesisk tapp-n ->g. He- författarna awlsat i nästa ögonblick samtliga existe--ance sa-nSl Issvstew. De sor kommer lindrigast undan är (förut-om Kina- n^aa och Jugoslavien, som sägs ha hunnit bra mycket

Sr.g^e Sn Sovjetunionen vad gäller folkligt inflytande, men Jet tycks emellertid, skriver Bar i Ioche-rapporten , som om

-flytancet mera beror på graden av tolerans hos de regerande .-.rre^-3 än på ~«3ssor-äS faktiska tillgång till maktens och ce- sociala kontrollens institutioner", (s 21)

4.1.3 De - ka staternas världsherravälde

-C---3- be*\—rar sig inte nämnvärt om framtidens politisk.?

styrelseskick. En del länder kommer att vara demokratiska, åtminstone till namnet, andra kommer att vara auktoritära. Alla "-egi-er kommer dock att ha samma behov av legitimitet. Soft! ;a körner att hänvisa till äkta val, andra till toppstyrGa ske-.a' va' .tar motkandidater), åter andra till historiska e i ler religiösa mandat. FSr att inte

göra läsaren (den genoms-ni ttsa»er i kanske) alltför nedslagen inför detta perspektiv "evererar dock Herman Kahn en av sina typiska "rakt-ut-i -1 u1 prognoser:

O- -aäm i sKOrna får uppleva ett århundrade av relativ fred, utan o-rfattanae inflation eller depression, kan vi troligtvis, men

nte med säve-net, förutsätta att fler regeringar än i dag -.o- -ner att bli demokratiska", (s 206)

Denna ne|garderade förutsägelse byggs varken under med fäkta eller argument. Det bara blir så, eftersom Kahn säger så. Något -era ingående d:skuterar han i stället möjligheterna att skapa er världsfederai regering, dvs en politisk makt som kunde motsvara de- allt snabbare internationalisering av världens ekonomi, sor Kahn förutser. Ken han tror inte på den idén om en demr.. ra-179

t i sk världsregering. Och skälet til) det är, helt öppet, de

I ändernas rädsla för ett styrelseskick där de fattiga har majoritet och bestämmer. Vad skulle, undrar Kahn, japaner, européer, nordamerikaner och sovjetmedborgare svara på följande frågor:

"1. Är ni villiga att lägga era liv och era intressen, era familjer och era samhällen i händerna på en regering baserad på principen en man, en röst - dvs en regering dominerad av kineser och indier?

2. Sr ni villiga att lägga era liv och intressen i händerna på en regering baserad på principen en stat, en röst, dvs en regering kontrollerad av små latinamerikanska, asiatiska och afrikanska nationalstater?

Svaret på frågorna blir helt uppenbart ett nej.

Vi skulle däremot kunna föreställa oss en internationell lagstiftande församling som baserades på principen 'en dollar -en röst' (dominerad av USA och Japan) - eller på andra realistiska ...mätare av makt och inflytande. Det är dock samtidigt svårt att se hur en sådan regering skulle kunna skapas på fredlig väg, eller, om så trots allt skedde, hur den skulle kunna bli särski11 stark..."(s 207)

Kahn menar alltså att ett framtida världsstyre måste utgå ifrån de olika deltagarnas makt och inf1ytände. I världens nationalstater kan demokratin överleva endast om den anpassar sig till rådande internationella maktförhållanden:

"Demokratin kan aldrig bli en rörel e ---om av sig själv dominerar över andra styrelseskick, spe ellt inte o., d« okratin sätts under tryck eller om folket och ledarna inte kan han, a med ett viss mått av demokratisk självkontroll och under ett starkt politiskt och ekonomiskt ansvar", (s 206)

Helt avgörande är om de politiska styrelseformerna återspeglar verkliga maktförhållanden, dvs om regimerna i nationa1sta terna ser till att handla i enlighet med dt när t, ,. i j 11 or, v ma-

intressen. Först då kan ett slags världssamhälle uppstå, en detro

-Sktia** och de inflytelserikas världsordning. En sådan världsorm- ng fvode-- på konflikter och uppstår ur konflikter, förmodligen vJidsjsre sådana tockså enligt Kahn). I den världsord-~ -ger Njr demokrati i oänqse bemärkelse inget utrymme.

-.2 framtidens ekonomiska system

, kä—ier i oag två huvudformer av ekonomiska system, det kapi-

>tiska ock -et socialistiska. Vad som egentligen avses med cet era e er det andra Sr i sin tur föremål för vår tids kanske - c s t se:? t-a och omfattande debatt. Somliga länder säger sig vara sociali st ska, samtidigt som de av andra kallas kapitalistiska. Andra länder lävcar att de varken är socialistiska eller kar ta'isti ska utan att de funnit ett slags tredje väg. Det säg< sig sJ5'vt att fra-tide-s ekonomiska system inte behöver likna rå;ct a. zéQe-i s^-te-. flera fall skisseras, som vi redan sett, .topiska vär Idssamhä 1 len med helt nya ekonomiska förhål-a-*jei. För oss är det dock viktigt att kunna beskriva framtidens ute: er -ed dagens ord och dagens erfarenheter.

-.2.' Der globala jämviktens samhälle

.ac sags ekono-iskt system skall kunna möta framtidens stora konf rönta t or,; den -»ellan naturens ändliga resurser och käns-

iga -iijö c ena sidan och de framväxande människomassornas Ixa-:e besov i de-- a-:rä" Så kan ny-mal thus ianernas huvudfråga - rm.ieras. deras framtidsvisioner finns också, till s.res mycket drastiska reformer av världens ekonomiska system.

T ; .äxte-s gränser levererar exempelvis en komplett ekonomisk frar:idsutopi; "the state of global equilibrium" eller på svens-xa "det globala jämviktstillståndets samhälle".171

jSmv i kt ssamhä I le t bygger på följande tre grundföru t sät tnl n<,ar

1. Mängden människor och mängden kapitäl på jorden 'Ml stant. Födelsetalen är »ika sto, i|löd, ^ talinvesteringarna får Inte överstiga avskrivningarna

2. Alla ingångs- och utgångsvärden; födelsetal resor .

tal, investeringstal respektive avskrivnings a^S u .S^S' ga som mdj ligt. "' 1

3. Samhällets värderingar avgör vilka nivåer nå h»f kaoital som skal, etableras, , i ksom dit JnÖrS Ä

det kapital/befolkning. nooroes förhällan-

FBrfattarna vill gärna visa att jämv i ktssamh il let 9er utryn f»olika politiska och ekonomiska alternativ. Männi kan kan själv bestämma om vissa storföretag skall tillåtas vfWa eller upphöra, huruvida en lokal befolkning skall S öka IIer n; k-, huruvida inkomster skall fördelas jämnt el le ojämnt. Teknologiska framsteg kan göra det möjligt att Öka utbyt mängd kapital. Balansen mellan kapital och befolkning kan ,cksà ändras, om det sker kontrollerat och i ett b jtämt sytt<

"De tre punkterna ovan definierar en clvnam j,:V; behöver 'låsa1 världen vid det förhållande mël . ,n

och kapital som just råkar ex i stera. Idén nu d di - , v Iko -n är att skapa frihet för samhället, inte att , „ d,, , , tröja", (s 174)

Författarna försöker ge läsaren intrycket att , Ml re

är pol i t i sk t-ekonom i sk t neutrala. Mycket tala- dock för att jämviktssamhället förutsätter mycket be st är, da o, t i .. , oc ekonomiska system.

Vi diskuterade i avsnitt 4.1.1 tänkbara pol ' av ett totalt samordnat globalt samhälle < r v, ändring (av exempelvis kapitalmängd eller b o te stämmas av mot en global plan. En sannolik Po t k172

ett sådant samhälle bli" den el i tstyrda, auktoritära (om än upplysta och allvetande) skende-okrat in eller rent av den öppna diktaturen.

Ner också det ekono- 1 s^a systemet måste ha ganska bestämda egenskaper. De avgörande besluten om exempelvis investeringar-nas omfattning och inriktning måste fattas någonstans. Vem avgör vad som skall tillverkas och hur mycket av varje produkt? Det måste rimligen finnas ett noga samordnat nät av företagsledningar, kapi talägare(?), ekonomiska organ i sa tioner och politiker för att den globala jämvikten skall kunna upprätthållas. Om detta sägs emellertid ingenting i studien. I stället bibringas läsarna uppfattningen att det nya ekonomiska systemet uppstår ur ökad kunskap och god vilja:

"Människan besitter, för ett kort ögonblick i sin historia, den -mäktigaste kombinationen av kunskap, verktyg och resurser som världen någonsin sett. Hon äger allt som är fysiskt nödvändigt för att skapa en helt ny form av mänskligt samhä11e...De två felande ingredienserna är realistiska, långsiktiga mål som ^an leda mänskligheten mot jämviktssamhället och den mänskliga v i I jan att nå dit". < s 104)

Eftersom ingenting sägs om att förändra rådande maktförhållanden eller att avskaffa vinstmotivet i den ekonomiska tillväxten, måste förutsättas att författarna indirekt vill bygga vidare på den nuvarande ordningen. Vad dagens makthavare sägs behöva är endast litet information och övertalning. De måste lara 5'; att se på lång

sikt i stället för, som i dag, på kort sikt.

ün en gång halkar därmed Ti IIväxtens gränser in i auktoritära banor. Ty vem skall i framtiden leverera all den kunskap som politiska och ekonomiska beslutsfattare måste besitta? Vem skall avgöra "om det skall bli fler människor eller mer välstånd, mer vildmark eller fler bilar, mer mat till de fattiga173

eller mer tjänster åt de rika?...För att avgöra sådant kommer samhället att behöva bättre metoder än i dag för ställa upp de realistiska alternativ som står till buds..." (s 182)

Futurokraterna står redo vid sina datorer. 4.2.2 Världskapitalismen vid vändpunkten

jämviktssamhället är trots allt en mycket abstrakt och teoretisk framtidskonstruktion. Eftersom den i så hög grad saknar kontakt med det politiska nuet blir den också svår att använda för att åstadkomma politiska beslut. Ti 11 växtens gränser är och förblir i de flestas ögon ende edagspr tia utan realis-tiska hand Iingsvngar.

Säkerligen har detta faktum spelat en stor roll för tillkomsten av den andra Rom-rapporten, Mänskligheten vid vändpunkten. 1 ett efterord till den rapporten skriver Rom-klubbens två ledande män, flurel io Pecce i och Alexander King att den första rapporten inte kunnat

'tas till ledning för detaljerade beslut om . lärder ' något visst land. Vi var därför på det klara med att det var mycket angeläget att följa upp denna första världsmodell med studier som kunde leda till en djupare förståelse jv det breda spektrum av globala, regionala och nationella framtidsutsikter och och göra det möjligt att koppla ihop den med en praktik po -tik. Följaktligen stödde vi Mesarovic's och PestePs undersökning som syftar till just detta", (s 212-213)

Mänskligheten vid vändpunkten skulle r.unna karaktär ieras si en model 1 för det värIdskapi ta 1 ist i ska systemets överlevnad. Den ger en, ofta insiktsfull, bild av systemets ivarande probl i; den ojämna tillväxten, po 1 ar i ser i nqen e 1 1 an r va n ittiga länder (med åtföljande problem för v idshi , den osäkra\V*

rivaruci 1Iqången ved oljekrisen i färskt minne), de allt högre investerings- och produktutvecklingskostnaderna i i-länderna etc.

Lösningen på problemen ligger i en ökad samordn i ng av världens ekono-iska resurser. Vi miste få ett ekonomiskt värIdssamhä lie, ett samhälle där investeringar, produktion, konsumtion och han-de i sa-|p lane ras. I avsnitt 3-4.1 har vi närmare granskat vad den -är sa mr lane ringen konkret skulle innebära; en långtgående internationell arbetsfördelning, en överföring av kapital från i-änder till u-länder, vissa gränser och kvoter för råvaru-uttag etc.

Vi kan också notera att någon 'trång nationalism1 inte tolerera i den globala ekonomiska samordningen:

.ar e nation so- vill försöka bemästra det envisa inflations-probemet enbart ned hjälp av inhemska åtgärder är dömd att bli besviken. Ansträngningarna kommer med största säkerhet att förbli verkningslösa..." (s 160)

Jppenbarligen måste vi göra oss av med resterna av nationellt styrda industrier och nationellt kontrollerade resurser. De nationella marknaderna måste helt anpassa sig till vad den globalt överblickande 'huvudplanen1 medger. Framtidens företag körner i stället att verka på en centralt uppdelad världsmarknad . Några kommer att producera varan X för konsumenterna i Y-regionen. Andra kommer att tillverka delkomponenterna Z som används för att sätta ihop jordbruksmaskiner i regionen Q. Så får exempelvis en bonde i Sydamerika inte på egen hard bestänna hur mycket vårvete han skall odla ett år:175

"Ett byråkratiskt beslut i en region, kanske av en enda In divid - att inte oka odlingsarealen fö- Jr ..,,,. , !""

en husmorsstrejk mot stigande livsmedelsD 1

*» världen.. .Bör regionala eller nationella bes ut tr^f" ,«r.t, i total likgiltighet för deras verkninga da! av systemet? Världen kan Inte längre betraktas scJ, l , ar av ett 150-tal nationer och en rad po 1 * 5am,'ng

block. Den måste i stället ses som Sestå^e ^n."'£h

Kvar på scenen finner vi kanske ett antal träns na t ione I la ,i :ng-nationella eller regionala industriföretag >d centralt est da produkter och avsättningsmarknader. Den fr.a konkurrensen har ersatts av ett slags mon i Ii r|

* uen ena

handen håller noga reda på vad den idra gör. I sluten - -a från en position av total överblick.

Rapporten går själv aldrig så långt i tal "dom när de beskriver den nya globala ordningen. Det blir isåren som själv får dra ut de svårfrånkomliga öns

| Mänskligheten vid vändpunkten har nationella s ätsapparatt , internationella organ, storföre ocf rå* ra er iäl t s - man till en global "organism". Nycl' Iro erna innehas av de grupper som har överblicken, de soi kontrollerar planei ngsin-strumenten, de som kan omsätta centr "esijt i oti i-1 ing.

4.2.3 Mot en välfärdskapito is en v 'dsordning

Föreställ er Sverige (sådant de ni i qlans da<

världsmåttstock; en långtgående ndu -iisering på hi ;ek-nologisk nivå, en i nterna t i ona 1 i; t ra i- mc . privat da retag med en stark offentlig sektor, träende so.la j

ning och starka fackföreningar, n g etc

ni samtidigt en ganska bra kara i > s t i av I ir176

tidssamhälle. Inga himlastormande visioner, inga revolutioner, bara vanlig svensk väl1färdskapi ta 1 i sm (eller biandekonomi eller soc ialkapi tal isn- eller...). Världen låter sig sakta och refor-i st i skt förvandlas till en ny och rättvis samhällsordning (an Equitable Social Crder):

Den fortgående uppbyggnaden av en jämlik social ordning underlättas inte av doktrinära svar på nationella och internationella problem. Varje doktrinär ideologi gör anspråk på att utgöra hela sanningen och tenderar därför att bli begränsade". (s 63)

Prac~at <~e" är RIO-rapportens ledstjärna. Den vill varken stödja framtidspessimisterna eller framtidsradikalerna "utan snarare skissera en gradvis förändring av de mänskliga institutionerna för att på bästa sätt garantera en mera jämlik fördelning av framtidsförutsättningarna mellan folken och nat ionerna". (s 187) •

Flera av medlemmarna i RIO-gruppen (bland dem svenskan Inga Thorsson) vill själva beskriva den jämlika sociala ordningen som ett slags "mänsklig socialism" grundad på "universella mänskliga värderingar", (s 63)

Granskar vi en del konkreta områden i det framtida ekonomiska systemet finner vi dock att de socialistiska inslagen är väl utblandade med vanlig blandkapita 1istisk väl färds ideoJoo i av tidig 70-ta Ismodel I:

o Ekonomisk demokrati sägs handla om rätten för alla som del-

lars Bondestam uppger att det ursprungliga manuskriptet till RIO-rapporten innehöll mera 1ånataående soci a I ist i ska programförklar ingår med krav på "en annan ideologi och ett annat sanhä11 snöns ter...samt drastiska ekonomiska och soc i la reformer". Formuleringen ströks i slutversionen. (Bondestam s 166)177

tar i produktionsprocessen att påverka denna process »h villkoret att en fullgod produktT^Tvà upprätthälU. 62

o Ägande av produktionsmedlen är ingen nödvändighet "för

skapa hög välfärd. Sverige, ett land där den of fen 11 i ca r, akten i hog grad anvants for att säkra och r,>b i t, , nas välfärd, är 90 procent av .„, produkti^de,TSåta händer \ många länder kor er antagligen privat ägande av små produktions- och distributionsföretag att föredras f för allmänt ägande. Där privat ägande av storföretag föredras framför socialisering, måste någon form av o f f en 11 i a kon trn11 finnas för att se till att den ekonomiska makten inte missbrukas, att verksamheten tjänar det allmännas bästa och atr arbetet ges en likaberättigad röst vid organiserande aJ nro-dukt ionsprocessen". (s 69) K

0 Starka fackföreningar på nationell nivå motsvaras i RI0-r

1 portens framtida världssamhälle av u-1 ändernas gemensamma jn. tresseorganisati oner . Kampen mel lan' rika och fa 11 i gaTT^dT blir en sorts internationell arbetskonflikt där kampen fö med fred 1 i ga medel:

"Konfliktlösning genom våld öppnar vägen Tör eskalering och blir därmed en av förutsättningarna för ett kärnvapenkrig en risk okänd for revolutionstankens fäder I sir t ivan

s.srÆWisffmàste tredje var,den s6k—-

o Social trygghet handlar i internationell skala om att tillgodose elementära behov, dvs att överleva. Det gäller mat vatten hälsovård, bostäder och kläder för hundratals miljo-

ner .

o Internationalisering av ekonomin är en central punkt i RIO-rapporten, som på ling sikt ser en övergång till ett globalt världssamhälle, där alla äger naturtillgångarna, produktionsresurserna, och där alla är med och förvaltar dem.

Som främsta metoder anges råvarusamarbete modell OPEC, ökad kontroll över utländska investeringar och allmän sarrnianhåll-ning sinsemellan.p tri-s-iat'O-c a -öretagen skall hållas under kontroll via ötërnäTTönëTia aaar. koder och överenskommelser. Deras verksamhet ha- " ttills "inte alltid svarat mot soc.ala behov, si?-<k It nte :e 'attigas. Detta har inte nödvändigtvis varit er «ed»«t«- pol'tik från de transnationellas sida; i några •all har det blfvit en oundviklig följd av att regeringar - styra *öretaaens produktionskapacitet i önskad

riktrirvg". ts <»0)

R 3-'craorten finns uppfattningen att TNF i det framtida sam--5' |et ka»- "ås att tjäna de fattiga ländernas intressen. Detta Skall framför allt åstadkommas i förhand I i ngar mellan Tredje vSr'd«w regeringar och TNF. ökat regionalt samarbete (modell Anci^ska pakte-), skapandet av producentkarteller m m kan öka -akten bakom kraven.

författarna för också fram förslag om internationell löntagar-oc- kc-su-nertrepresentat ion i TNF:s styrelser. Dessutom kan

'i KO-Mjrrens av internationella offentligt-ägda företag, exeeoelv s v id exploateringen av havsresurserna.

På sanma satt sor kapitalismen låtit sig reformeras, och unde-en ntens i v tillväxtperiod bidragit till välstånd i ett antë Sneer. på samma sätt skall en ny internationell ordning, ett s ags -terratione1' välfärdskapitalism, kunna skapas vid ce i nternationella förhandlingsborden, i de internationella f:-t-tagsstyre serna, via en internationell regionalpolitik, via en zköz riterna t ionel ; offentlig sektor, via en ökad offentlig kc-:-o1 av tra-ns-at ionel la företag etc.179

i,. 2.* Det post - Indus t r iel la ein,.t pn kap.f>| t i sk u top i_

Herman Kahn driver tesen att de nuvarande kapitalistiska Ind stri samhällena är på väg in 1 ett nytt och mera avancerat It dium - det post-industriella samhället. Idén är inte ny utan har frodats och utvecklats på olika håll i USA.'*

Några motsvarande teorier finns däremot inte i Tredje världen där man tills vidare anser sig ha nog med svår heter att förverkliga det industriella samhälle;..

Enligt Kahn kännetecknas övergången till det post-industrIe I la

samhället av att dagens produt r : 5rer > ordbruket

verkningsindustrin och tjänstesektorn blir en minskande del av den totala samhälleliga verksamhet* . «... le- först."n:t kall produktionen med tiden bli så pais a ; ti och datorn rad (och produktiviteten så pass höy, a.,.,„ ekono,riiska re_ surser helt enkelt "blir över'

"Fler och fler människor kom er att - nna göra saker för deras gen skul 1 .. .skiIInaden mellan mål och medel försvinner gradvis. Livet kommer i den bemärkelsen att påminna om förindustriella samhällsformer..." (s 22)

Vad skall då människorna syssla os t-industrie I la

parad is. Här följer en exempe II. .ta

o Ri tuella och estet i ska akt i v,

o Skapandet av tabun, religioner, t ad i r, sedväijor, mo-aliska och sociala krig.

o Läsning, skr ivverksamhet, må I nin aj el er i, komponerande och musicerande.

Det tjockaste standardverk. nr Dan i c Bel Te

Pos t-I ndustr ia 1 Society: A Ven 1 ' r ec . .: g.

New York 1973.160

o Turism, spel. tävlingar, ritualer, utställningar och före-stä1Iningar.

o Gol r me tina t lasn i ng , aristokratiska och formella livsstilar, ni I jeli v.

o Jakt, fiske, bergsbest ign ing, camping, båtsport, o *u$- och trädgårdsskötsel. o konversation, diskussion och debatt.

o 0*fent1 i ca r-ojekt; r>"jaktiviteter , utforskning av havs-rotte-. - 'jöskvdd, monumentalarki tektur . (s 23)

t oetta ^a- hägra redan om något århundrade (för dagens redan r ka änder), försäkrar Kahn. Vissa problem kan uppkomma samband -vd omställningen. Folk kan gripa av "våldsskapan-de leda , samhället kan sjunka ner i dekadens, många människor körner nte att finna idyllen tillräckligt spännande och utmana "de- Den segare gruppen rekommenderas av Kahn att ägna sig åt ryiTjjen:

Det komrer a 11 "c att finnas människor för vilka också det -est utopiska sa-^älle på jorden förblir en tom och meningslös framgång; för många av dessa kommer rymden inte att vara e- sista gräns att utmana, bara den nästa i ordningen. Uppkomsten av ett post-industriellt samhälle på jorden behöver iir-för inte nnebära slutet på människans framtid utan snarare en början - en bas från vilken hon kan starta resan mot ännu en vattendelare mänsklighetens historia", (s 2A)

Hen Ka--'s post-i-dustrie1 la samhälle är ingen revolutionär nyskapelse, ingen ideologiskt grundad statbildning. Den är helt e-.e t bara de- nuvarande nordamer i kanska kapitalismens nästj utveck;1ngsstadlum!

•.a-- -enar att det post-i ndust r ie 1 la samhället uppstår sc tt -eSwitat av en grundläggande, mångfacetterad ("multi-fold) trenc de- västerländska kulturutvecklingen. Denna trend visar sig bestå av ett klassiskt Kahn'skt hopkok i 16 punkter; er mSrk ig blandning av subjektiva påståenden rätt ut i luften, pop.lärpsykc >giska analyser i tre meningar, motsäge1sefu 1 I a profetior oc- romantiserade visioner, s 182-183;Några exempel kan nämnas:

- Överflödet ökar och fritiden växer. Såväl rika som fattiga blir rikare så gott som överallt.
- Nya eliter uppstår; byråkratiska teknokratiska och "meritokratiska" eliter. Familjens roll minskar.
- Världsindustrialisering och världsmodernisering leder fram mot ett globalt samspel (ej att förväxla med gemenskap). Relationerna kännetecknas av affärsmässighet, inte mänsklig närhet.
- Urbaniseringen fortsätter, städernas okontrollerade och oregelbundna tillväxt. Nya "megalopoli" - jättestäder - tränger undan landsbygden.
- Jordbruk och industri minskar relativt sett. Det postindustriella samhället börjar uppstå. Nya institutioner och en ny kultur växer fram.
- De närmaste 1000 åren kommer förändringarna att äga rum i ett accelererande tempo. Ett undantag är de närmaste två och tre årtiondena då en avmattning kan tänkas äga rum. (s 184-185)

Observera hur Kahn i den sista punkten lovar med ena handen och tar tillbaka med den andra. Metoden är inte ovanlig i hans böcker. Det visar sig att Kahn i det kort-siktiga perspektivet (där han tvingas ta hänsyn till världen

sådan den faktiskt ser ut i dag) är mera försiktig, nästan pessimistisk, i sina bedömningar. Han förutser exempelvis en teknologisk kris 1985, ökad kärnvapenspridning etc. Allt reder dock ut sig, inga katastrofer inträffar som kan rubba "den grundläggande, mångfacetterade trenden".

Psykologin i detta är inte särskilt komplicerad. Kahn förespråkar ju i huvudsak ett samhällssystem som i dag bevisligen skapar mängder av problem och orättvisor. Han vet att allt fler människor ser och upplever detta. *Hans uppgift blir i detta läge att försvara dagens dåliga system genom att försöka framhäva dess framtida, långsiktiga fördelar.* Han vill säga till läsarna: Om ni accepterar dagen ekonomiska system, om nitillåter fortsatt ekonomisk tillväxt av nordamerikansk, kapitalistisk modell, om ni accepterar TNF och en långtgående internationell arbetsfördelning, om ni sätter er tilltro till experternas moderna teknologi, så kan ni om några få generationer tillbringa tiden med att klippa villahäckar, hänge er åt nya spännande religioner, leva en aristokratisk livsstil, fara ut i rymden m m.

På det här sättet tjänar Kahn's post-industriella samhälle till viss del samma politiska syfte för dagens makthavare, som Bibelns himmelska paradis i händerna på forna tiders eliter och folkförtryckare; lid och försaka nuet på det att du må komma till himmelriket/det post-industriella samhället.

4.2.5 Den socialistiska utopin

Herman Kahn's post-industriella samhälle är en utopi som tjänar till att slå vakt om status quo i världen i dag. Det är en utopi som inte manar till handling utan som fungerar passiviserande för människorna.

Bariloche-rapportens utopi har motsatta syften. Den vill väcka till kritik av det nuvarande samhället och *inge förhoppningar om en möjlig förändring genom politisk handling*. Den vill visa på ett *alternativ* till en framtida förlängning av det nuvarande samhällssystemet. Bariloche-rapportens idealsamhälle uppstår ur "radikala förändringar i världens sociala och internationella organisation". Bara så kan "människan slutgiltigt befrias från underutveckling och förtryck". (s 8)

"Vad vi föreslår är en övergång till ett i huvudsak socialistiskt samhälle, byggt på jämlikhet och på människans rätt att delta i de beslut som berör hennes tillvaro; konsumtionen och den ekonomiska tillväxten regleras på så sätt att samhället kommer i samklang med den omgivande miljön". (s 8)183

Några aktuella förebilder finns inte i dag, menar rapporten. Varken den kap i ta 1 isi t i ska modellen eller den socialistiska modellen, sådan den hittills förverkligats, uppfyller kraven

Den kapitalistiska modellen är i grunden förkastlig:

"Oavsett form bygger den på ägande, privat initiativ och privat profit, och ger upphov till klass; -nä I len kännetecknade av oiäm-likhet, dominans och exploatering", (s 19).

Kapitalismen leder dessutom till att Tredj-: världens tänder kommer i ett växande beroende av en profits'/rd och uorföre-tagsdominerad internationell arbetsfördelning.

Den socialistiska modellen är bra - i teorin. Marx och hans efterföljare skisserar ett samhälle d'.i den privara äganderätten till produktionsmedlen är avskaffad, ett klasslöst samhälle utan förtryck, exploatering och ojämlikhet.

"Den ursprungliga versionen av socialismer . esiöt möjligheten av nationella varianter Vad so föe. ogs var uppbyggandet av en ny världsordning byggd av .lidar et och på en internationell arbetsfördelning utan exploatering och herravälde". (s 20)

Bar iloche-rapporten kan sägas ta ställning för social ismens utopi men inte för socialismen sådan den hittills manifesterat sig. Dess syfte är att visa p, :opins jlighet, nte att ge konkreta anvisningar för social i : - v ardagsarbete. Behovet av en positiv utopi motiveras u :rycklige ed fri va.vt.-n av ny-ma1thusianska katastrofs

ngar I-länderna. För•at-: tarna anser tiden mogen att ur dagens krisatmosfär och begynnande sociala nedgång i väst ske: ut mingar r alternativt samhälle. Histori n är en -edj av .ndc-r o-dell Kahn) utan en öppen prot ss ar riktning sista »and avgörs av människornas öns- in c 1 nc qar.t8k

Lit oss så ori-siu oen .itopiska socialismens ekonomiska särdrag. såscv de framstHls i rapporten:

c {tt ega IitSri (ämlikt) samhälle, såväl nationellt som inte r-»äfTönëTiT. Alla -nSnniskor skall ha en okränkbar rStt att •J fia c-undISggaide behov tillgodosedda.

e Det sam-àllet är :nget konsumt ionssamhä 1 1 e; produktio-en bestäms a\ sociala behov, inte av profit.

o De~ privata äganderätten t i I I produktionsmedlen upphör . Inte heller existerar pr vat ägande av jord. Staten äger dock inte allt, så son Sr fallet i många centra 1 planerade ekonomier:

lår tids -aodel I för privat ägande av produktionsmedlen bör ersättas av en mera heltäckande modell som tar fasta på an-vä-an -ge- och v;-: - c " ' er av produktionsmedlen. Hur dess ska'i skötas och styras bör beslutas och organiseras via sanna d<skjssionsprocess som styr andra sociala aktiviteter. 5eroe-ce på verksa -»tens karaktär och betydelse bör led-

- iigsansvaret ligga hos produktionslag, särskilda kommittéer och e'ler stat och kommun. Inom denna ram kan många olika for-er för ledning och administration av egendom uppstå -allt efter traditioner, kulturella särdrag och social orga-

- saton - -ed det gemensamma att de avskaffar egendomen som ett medel att uppnå nakt och personliga privilegier", (s 26)

6c- oce-rapportens soc ia I is t i ska utopi och den åtföljande ma-terat ska -ode!len över världssamhället testar en rad viktiga principer i f rar-t idsdebatten :

o Jä- ikhet i samhället är en förutsättning för att skapa ekonomisk t växt hos de fattiga. Enbart ekonomisk tillväxt istackon-er -gen utjämning, kanske inte ens förbättringar 'ör de fattiga.

o Sxac självtillit och en minskad internationell arbetsförde I-- ng är i oag en förutsättning för en mera rättvis internationell arbetsfördelning i morgon.

o I det egalitära samhället upphör befolkningsexplosionen av sig själv.

Genom sitt frågasättande av diverse heliga kor i den etablerade ! -amt 1 csdesa t te- representerar Bar i loche-rapporten utan'85

tvivel en förnyelse av densamma. Samtidigt förblir der I

av samma debatt, den som fortfarande förs i en trängre kr av etablerade forskare, författare och institutioner

Svante '9er undrar- 1 analys av rapporten, om den tänkt .i,,

"att ge insikt åt förnuftiga politiker drivna av sin idealis,, Eller menar man att rapporten skall bli ett vapen händerna på de förtryckta och fattiga massorna i deraTki^p för hefri,,l se och oberoende.. . .

Vill man kanske bara föra den akademiska debatten om mänsklia-hetens framtid bland framtidskolonisatörerna vidarp för ytterligare en omgång på de globala konferensarenorna.'T

Samtidigt kan såväl Iger som andra kritiker erkänna att Bari-loche-rapportens utopiska samhälle trots allt har en politisk funkt ion:

"Den föreskriver ju en övergång från kapitalism till socialism och u-1 ändernas brytning med den intern, icnalla kapital; ii arbetsfördelningen, som den snabbaite och bästa vägen föi en lösning av de globala försörjningsproblemen. Är inte detta stoff åt varje politisk kraft som vill verka för en amhälls-förändring i riktning mot socialism och oberoende?"2'

Iger, Bar iloche-model1 en, . 5

2) . t Iger , a.a. , s 6 187

5 AVSLUTANDE KOMMENTAR

5.1 70-talets framtid blir 80-talets verklighet

Den framtidsdebatt som jag här försökt referera delar av är redan nutidshistoria. 70-talets framtid har övergått i 80-lets verklighet.

Flera av de tidigaste rapporterna läser vi sålunda i dag närmast som kuriosa. Undergångsdiagrammen i Ti 1Iväxtens gränser har, enligt min uppfattning, inte mer fräschör och verklighetsanknytning än Thomas Malthus' originalversion från 1700-talet? slut. De globala världsmodellerna i Mänsk1 iqheten vid vändpunkten har aldrig blivit mer än verklighetsfrämmande och därmed ointressanta papperskonstruktioner. Herman Kahn's post-industriella paradis (för somliga) låter till vidare vänta på sig. Också andra studier, om än med bättre insikter i samhällsutvecklingens mekanismer, har hunnit missa tillräckligt mycket av det faktiska händelseförloppet för att <ä ;as en s~,ula örlega-de.

Det finns en kategori framtidsstudier som slutgiltigt borde få följa 70-talet i graven. Det gäller de red tiden alltr-er pretentiösa och komplicerade datormodellerna, som under en period ansågs sitta inne med viktiga sanningar om världssamhällets inre mekanismer och därmed om dess fre tida utveckling

I dag bör vi ha lärt oss att inte en de i sc tiki air elektroniska dataoraklen kan bli annat ön stelbenta,

onyanserade och framför allt fantasilösa torsök att rekonstruera en verklighet som ständigt överrasnjr sig själv. Den eventuella kunskap dessa modeller fortsättningsvis kji bidra med bör kunna188

erhålles på annat sått - fSr betydligt mindre pengar.

Detta hindrar inte att 70-ta1sdebatten ger intressanta utgångspunkter inför 80-talet, liksom lärorika perspektiv på flera av 70-talets framtidsdrömmar och framtidsi 11usioner.

RIO-rapportens framtidsbild, till exempel, formades i väsentliga delar ned utgångspunkt från en grupp industriländers unika, nen historiskt sett kortvariga, förening av politisk demokrati och ekonomiskt välstånd. Den präglades därtill under en period då visserligen det globala systemets orättvisor och grundläggande obalans hunnit blottläggas, men då de industrialiserade västländernas interna politiska och ekonomiska problem ännu bara skymtade som skönhetsfläckar och lätta orosmoln. Med sådana utgångspunkter låg det nära till nands att skissera det globala förverkligandet av det demokratiska välfärdssamhället, den mjuka, fredliga övergången till en mera jämlik världsordning. I dag, bara några få år senare, tycks RIO-rapportens grundläggande förutsättningar vara på väg att förändras.

o Förhoppningarna om en relativt krisfri utveckling och breddning av det internationella ekonomiska samarbetet har dämpats. De upprepade och fördjupade repressionerna i väst, de pågående positionsförändringarna mellan gamla och nya ekonomiska maktblock, de symtomatiska valutakriserna och den fortsatta militära kapprustningen bäddar för konflikter under 80-talet.189

RIO-rapporten byggde till stora delar sin framtidsvision på den internationella dialogens framgångar. 70-talet blev förvisso också de stora FN-konferensernas och de ambitiösa utvecklingsprogrammens årtionden. Men i få fall har dialogen kunnat infria ställda förväntningar. Tunna, oftast till mycket litet förp1 i k t i gande resolutioner, har snarast understrukit de djupa intressekonflikterna och de kolliderande maktanspråken. Dialogen kanske fortsätter, men hur länge till?

De högljudda kraven på en ny ekonomisk världsordning under 70-talet förväxlades med en påstådd omvälvning av systemet. I dag har kraven tonats ner. I stället för en global jämlikhetsrevolution har vi sett nya klyftor växa fram -längs delvis nya gränser, mellan nya block och konstellationer. Och i den traditionella nord-syd-klyftan förgrenar sig nya sprickbildningar in på nordsidans område. Välfärds-kapitalismen i de gamla industrinationerna möter allt större problem. Sverige är bara ett av många länder som synes gå emot en tid av ökad ekonomisk

instabilitet och pol i t i sk rådvi11 het.

En 80-talets RIO- rapport måste utveckla begreppet "ny ekonomisk världsordning" så att det också får en mening för de ml 1jontals människor som nu stampas ut i den västliga indus t r i vär 1 dens våldsamma strukturkranrer . stålarbetarna i Frankrike, bilarbetarna i England, varvsarbetarna i Sverige, "gästarbetarna" i Västtyskland etc. För dessa människor håller förvisso en ny världsordning på att skapas, men knappast den de till äventyrs drömde ct .

När 70-talet inleddes var frågan v jloba jämlikhet i allt väsentligt en so I i dar itetsfråga , en fråga om bistånd och ge-190

neros i tet. Oet sena 70-talet fick börja lära sig att det faktiskt på sikt var en överlevnadsfråga - för såväl rika som fattiga.

80-ta 1 et kommer att ställa frågan än mer på sin spets; kan övergången till ett mera rättvist globalt system över huvud taget ske med bibehållen politisk och ekonomisk stabilitet i den industrialiserade världen? Och tvärtom. Hur länge orkar systemet bära de växande motsättningarna inom sig utan att bryta samman?

5.2 Utgångspunkter för 80-talet

För mjg personligen står det tämligen klart att de delar av RIQ-rapporten som försöker konstruera långtgående globala organisatoriska lösningar på världens problem har minskat i trovärdighet. Sådana lösningar förutsätter i alla händelser en fortsatt kraftig ekonomisk integrering av jordens regioner och länder, en fortsatt, mycket långtgående internationell arbetsfördelning. I dag är en sådan utveckling långt ifrån självklar. I stället kan 80-talet komma att ställa många utsatta länder inför valet av en helt motsatt väg, en väg som leder bort från den nuvarande internationella arbetsfördelningen, mot ökat ekonomiskt oberoende och ökad s.k. självtillit. Det är i sina vaga diskussioner kring de här frågorna som RIO-rapporten trots allt pekar framåt och ger nya utgångspunkter.

Bar i loche-rapporten har redan gått steget längre i sin modell över framtidens jämI ikhetsvär 1d. Där är principen om självtillit redan fullt genomförd, om än på ett mycket teoretiskt sätt. Under 80-taletkan dessa tankegångar få chansen att prövas och utvecklas i närmare kontakt med verkligheten.191

Självt i 11 i tstanken (i regional eller .'ioi 11 skala) kan bli en tänkbar reaktion mot en int r; !on< 1 ir bet sf örde I ni ng som för många framstår som obalanserat -iden. Vissa

länder är exempelvis på väg att ekon-, : ss ui . Andra har

fått gigantiska strukturprobl>

Jag tror att vi också i Sverige kan bi 1 la krav på att 80-talets industriproduktion i hi re c rc all

sträva efter att ersätta "onödig" ut in , ska våra

underskott gentemot omvärlden och på .'kö vår no 1 11 i <a

handlingsfrihet.

För major i teten av världens u-länder har äj, v(11 - edar länge varit ett ofta uttalat men sällar uppnå;1 Koloniala

och nykoloniala beroenden har avlöst voandra. Allt fler hävdar att vägen ut ur massfattigdom och under,r.ec- ing måste gå på kollisionskurs med den av stora maktblock styrda internationella arbetsfördelningen.

Med detta synsätt skulle 80-talet kunr foi a sig till ett viktigt vägskäl. Å ena sidan en omvälvande strukturomvandling i världsmåttstock som ytterligare kan befästa existerande maktblock och skapa nya ekonomiska klyftor vid sloan av de gamla. Å andra sidan en nedtrappning av den ekonomiska integrationen i världen, en utveckling mot flera, el no iskt ganska självständiga regioner, en minskning av den internationella arbetsfördelningen till förmån för ökad s.k. självtillit. Ur detta kan så småningom en ny världsordning byggd på nya, mer jämlika maktförhållanden eventuellt växa fra . 80-talet kan bli avgörande för vägvalet.

Ur 70-talets framtidsdebatt tror jag vi kan hämta ytterligare en viktig utgångspunkt. Det handlar om den

ekonomiska till väx-'92

tens soc jrSnser . behovet av ett nytt nationalekonomiskt synsätt för att förstå vad som händer runt omkring oss. 70-talet har fört -ed sig er malande insikt om att de gamla traditionella

->strs*senten för att sti-jlera tillväxt och välfärd och för att -ecie-a svsseIsSt tn ing och inflation inte längre fungerar. Vi .jpiever a"tmer en olöslig konflikt mellan ett system byggt pl de ->d > duella beslutens tyranni" (Hirsch) och ett sam-*äile sorr ».räven övergripande hänsynstagande, kollektiv akt-sa-iet or -iljö och kollektivt utnyttjande av knappa tillgångar.

. .agas exempelvis fortfarande av illusioner om varje individs c*ans 11!1 obegränsat materiellt självförverkligande; till en topputbi Idr'-,g och ett toppjobb), till en rymlig villa belägen i ett gro-område nära stån, till en bil, till en fritids-;åt en raturskön ocn glest besökt skärgård...

•ad Fred hirsch npräntar och vad som så småningom måste stå fullt klart för alla och envar, är att en viss sorts materiell standardstegring, som visserligen synes möjlig att uppnå för va- oc" er, är en fysisk omöjlighet för alla. Alla kan inte ha en sommarstuga skärgården. Skärgården är begränsad till sin .ta. Och or alla ändå till äventyrs packade in sig där, skulle det sta-darc-ässi ga värdet av en sådan stuga bli ganska lågt.

; dag domineras särna!1sdebatten fortfarande av myter om i nd i-v cens valfr het; rätten att fritt välja konsumtion och levnads-st . Osäkemeten om framtiden har snarare förstärkt detta slags individualistiska strömningar i samhället. De osammanhängande små beslutens system idealiseras på bekostnad av samordning och planering. Begreppet frihet bollas mot skräckbilder av byråkrati, organisation och toppstyrning. Vad 80-talet kan ko"ma att inpränta är att valfriheten sedan länge är illusorisk.

Frec hi rsch: Tillväxtens sociala gränser. W & W 1978 193

Människorna kan inte längre överblicka de samlade konsekvenserna av sina individuella val. Fred Hirsch uttrycker sal-, så här :

"De motiv och drivkrafter, som är verksamma på det Dersrmli planet - där möjligheter till förbättring av den 'na positionen alltid finns - medför för samhället ? sin hetie extra kostnader och snedvridningar, som ur den enskildt punkt utgör externa effekter och som han därför intP !,rT syn till, så länge inga sociala korrektiv tvingar honom att gora det. Den svåra konsekvensen härav blir att en fortsatt expansion av den materiella produktionen uppmuntras samtid at som den miljö, vari produkterna utnyttjas, försämras."')

En person som köper en segelbåt kanske inte skulle ha qjort det om han kunnat förutse att skärgården skulle komma att korkas igen av andra fritidsbåtar.

En person som köpt en bil kanske skulle ha funderat en extra gång om han hade fått klart för sig effekterna på miljön, på nationens utrikesba1 ans (om han köpt ett utländskt märke), på stadsplaneringen i sin hemstad, på det stora vägbygget utanför sitt vi 1lafönster, etc.

Vi är egentligen redan där. Vissa slag av materiell tillväxt i det utvecklade samhället upplevs inte längre som standardhö-jande - ofta tvärtom. Under 80-talet komme vi att bättre förstå varför det är på det viset och vilka nya mål som måste sättas för den ekonomiska verksamheten i sanhället.

Den trevande debatt som börjat föras om begreppet livskvalité är ett symtom på att vi nått det ganska ou' orskade område som handlar om tillväxtens sociala gränser.

Här hoppas jag 80-talet kommer att skapa ö id insikt och klarhet om behov och medel. 70-talet har le nat efter sig nog med erfarenheter att dra lärdomar av.

" Hirsch s 120 195

REFERENSER

Amin, Samir: Den globala kapitalackumulationen Sn u r i t)v teorin om underutvecklingen. Rabén t Siögrrr

Jddevalla

1971*

Anell, Lars 6 Nygren, Birgitta: U-länderna och världsordningen. Delrapport nr 212 från projektet Sverige I en ny ekonomisk världsordning. Sekretariatet fo f r ,;it i dssr ud i er, Stockholm 1978 Bell, Daniel: The coming of Pos t-1 ndus t r i al Si .let'/

venture in Social Forecasting, Basic Books. N j Yor* 1973 Berg, Lasse och Lisa: Mat & Makt, Gidlunds, Avesta I976 Bondestam, Lars: Globala utvecklingsstrategier (Meddelande

från SI DA:s utredningsbyrå 1977) Bäckstrand, Göran: Debatten kring tillväxters gränse Sekr -

tariatet för framtidsstudier. Stencil I97^ Bäckstrand, Göran 6 Ingelstam, Lars: Hur .ycket ar lagen? Underlag för en debatt om rättvisa, hushållrng och s-stil. Sekretariatet för framtidsstudier 1976 Chenery, H, m fi: Redistribution with Growth, Oxford Uni-

versity Press, London 1971» Cole, Sam: Interests, Hopes and Fears - Can we change :he

Future? Stencil University of Sussex 1979 Cole, Sam £ Miles, lan: Assumptions and Methods Fopula ön, Economic Development, Model ling and Technical Change ur Freeman, Jahoda m fi, World Futures Commoner, Barry: Cirkeln sluter sig. Naturen människan och

teknologin. Aldus/Bonniers 1972 FN:s generalförsamlings resolutioner 3201 (6:e specialsessionen) och 3362 (7:e speci a 1sessionen), I maj 1974 resp 19 september 1975 FN:s generalförsamlings aktionsprogram för FN:s a dra ut-vecklingsårtionde. (United Nations publi cations, Sales No. E.7I .11 .A.2.)

Forrester, Jay: World Dynamics, Cambridge, Mass. 1971

Fowler, Cary m fi: Food First, Boston 1977

Freeman, Jahoda m fi: World Futures, The Great Debate. Martin

Robertson, London 1978 Gabor, D: Innovaciones cinetificas, technologicas y sociales. Santiago, Chile 1973 (På engelska: Innovations: Scienti-fic Technological and Social. Oxford University press, New York, 1970)

Galtung, J: The Politics of Self-Reliance, Oslo University, Oslo 1976 (Paper no 44) - Self-Reliance: Concept, Practice and Rationale, Oslo University. (Paper nr 35), Oslo Hei 1 b röner, Robert: "The human Prospect", bl a i Ne*. York

Reiew of Books januari 1974 Herrera, Amflcar, m fi: Catastrophe or New Society? A Latin American World Model, Ottawa 1976 (Barilocherapporten)196

Hirsch, Fred: Social Limits to Growth, Harvard Univeristy Press 1976 (På svenska: Tillväxtens sociala gränser, Wahlström & Widstrand 1978) Iger, Svante: Bar iloche-modellen över mänsklighetens framtid. Stencil från Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1976

- Utveckling genom självtillit. Diskussionsstenc11 , Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1978 Internationella framtidsbilder. Fyra forksares syn på det globala samhället. Delrapport 202 från Framtidsstudien Sveriges internationella villkor, Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1978 Kahn, Herman, m fi: The Next 200 Years, William Morrow and

Company, New York 1976 Kahn, Herman: World Economic Development, Morrow Qui 1 I Paper-

backs, New York 1979 Kahn, Herman 5 Wiener, A.J: The Year 2000 , Macmil lan, London 1967

Kaya, Yiochi m fi: Global Constraints and a New Vision for Developnent ur Technologi ca I Forecasting and Social Change (1974) Vol. 6 Nos. 3 and A Kosolapov, V: Mankind and the Year 2000, Progress Publishers, Moskva 1976

Laestadius, Staffan: Den internationella arbetsfördelningen och frizonerna. Delrapport nr 213 från projektet

Sverige i en ny ekonomisk världsordning. Sekretariatet för framtidsstudier, Stockholm 1979 Leontief, Wassily m fi: The Future of the World Economy, Oxford University Press, New York 1977 Lindbeck, Assar: Ekonomisk Debatt 8/7^

Lödin, Folke: Tidningsartikel om ohämmad befolkningstillväxt, SvD 21.11.1978

Meadows, Dennis L: Limits to Growth, Universe Books, New York 1972 (På svenska: Tillväxtens gränser, Bonniers, Stockholm 1972)

Mesarovic, Mihajlo £ Pestel, Eduard: Mankind at the Turning Point - The Second Report to the Club of Rome, E.P. Patton, New York, 197^ (På svenska: Mänskligheten vid vändpunkten -den andra Romrapporten om människans situation, Bonniers, 1975)

Nicolin, Curt: Makt och ansvar, Askild £ Kärnekull, Stockholm, 1973 Odén, Bertil: SIDA-promenori a, dec 1976

Pearson, Lester m fi: Den internationella utvecklingspolitiken, Wahlström £ Widstrand, Halmstad 1971 Resurserna, samhället och framtiden. Slutrapport från projektet Resurser och råvaror. Sekretariatet för framtidsstudier, Liber Förlag, Helsingborg 1977 Ridker, R K: The Economy, Resources, Requirements and Pollution Level, 1972197

Rotschild, Emma: Intervju med 0 Meadows (How Doomed are We)

i New York Review of Books, 26.6.75 Sol eller uran - att välja energi framt id. Slutrapport från projektet "Energi och samhälle", Sekretariatet för framtidsstudier, Liber Förlag, Helsingborg, 1978 Sverige i världen - tankar om framtiden. Slutrapport från projektgruppen Sveriges internationella villkor, Sekretariatet för framtidsstudier, Liber Förlag, Helsingborg 1978 Tinbergen, J, m fi: RIO - Reshaping the International Order I.P. Du t ton, New York, 1976

Vaitsos, C: The Process of Commercialization of Technology in the And i an Pact (ingår i Radice; H: International Firms and Modern Imperalism, Harmondsworth 1975) Z i mmerman, E W: Introduction to World Resources, New York 1964 198

TABELLER OCH FIGURER Sid Tabeller

Fi gurer

Tillgängligt material utöver publicerade det rappnrn.,.

| begränsad upplaga mångfaldigas delar av det arbetsmaterial som skrivs inom projektet. Detta utges i en särskild serie diskussionspapper. I denna serie har hittills utgivits

- Hollander, Ernst 6 Tegen, Andreas: Mineralmakt - de trans-nat ionel la företagens kontroll över fridens icke förn—lse-bara råvaror. Stencil. Stockholm 1979.

- öström, Kjell: Periferins problem - nuläge och utvecklinqs-tendenser. Stenci 1.StockhoIm 1979.

- Valdelin, Jan: Ekonomisk politik c /and I ing? En tudie av några aktuella industrIpoli t i ska utrednini ar Stencil

Stockholm 1979 -

- Elander, Ingemar: "Den svenska adel len - R ept ven för 80-talet? Stencil. Stockholm 1979.

Det material som publiceras d n er ,s kost-

nadsfritt från projektet genom skriftlig beställning. Bilaga 2

8ESTÄLLNING

Jaq prenumererar på delrapporter från framtidsstudien Sver ige i en ny ekonomisk världsordning (pris för samtliga rapporter, exklusive der som eventuellt kan komma att utges i bokform, 55 kr).

Organ isation/företag: ....

Namn: .....

Adress: ... Postnummer:

Postadress:

Beställningen skickas till

Sekretäriatet för framtidsstudier Box 7502

103 92 STOCKHOLM 70-talet blev den stora framtidsdebattens årtionde. De allt snabbare förändringarna, de växande klyftorna mellan rika och fattiga, den fortsatta upprustningen, det begynnande gnisslet i det västerländska välståndsmaskineriet skapade en grogrund för tvivel, oro och undran.

Under loppet av några år presenterades sålunda ett stort antal rapporter och studier som syftade till att förklara, besvara och anvisa utvägar för framtiden. Bland dessa, ofta internationellt mycket uppmärksammade, inlägg i framtidsdebatten kan nämnas de första rapporterna till Rom-klubben; *Tillväxtens gränser, Mänskligheten vid vändpunkten* och *RIO-rapporten*. Liksom Wassily Leontiefs *Världsekonomins framtid*, den argentinska framtidsmodellen *Katastrof eller nytt samhälle?* (Bariloche-rapporten), amerikanen *Herman Kahns* olika verk. Bland många, många andra.

I den internationella framtidsdebatten har de här inläggen redan hunnit bli klassiska. Någon skulle kanske säga överspelade. De har kritiserats, kommenterats och bemötts i många omgångar. Icke desto mindre utgör de ett slags basmaterial för den som vill följa den fortsatta framtidsdebatten in i 80-talet.

Flera av dessa studier har, trots detta, aldrig översatts till svenska, än mindre gjorts tillgängliga för en bredare, intresserad allmänhet.

Journalisten Göran Rosenbergs rapport om 70-talet och framtiden är tänkt att råda bot på detta.

Rapporten utgör en del av arbetet inom framtidsstudien "Sverige i en ny ekonomisk världsordning".

Box 7502 103 92 STOCKHOLM

Sekretariatet för framtidsstudier.

LiberFörlag

Rapport nr 215 ISBN 91-38-05197-4